

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Εγκληματολογικές και Ποινικές Προσεγγίσεις της Διαφθοράς
του Οικονομικού και Οργανωμένου Εγκλήματος

Διπλωματική Εργασία

Θεωρητικές διαστάσεις και κοινωνική πραγματικότητα των εγκλημάτων
των ισχυρών: Φαινόμενα κρατικο-εταιρικού εγκλήματος στην Ελλάδα

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευαγγελία Παππά

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Θεωρητικές διαστάσεις και κοινωνική πραγματικότητα των
εγκλημάτων των ισχυρών: Φαινόμενα κρατικο-εταιρικού
εγκλήματος στην Ελλάδα

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Ευαγγελία Παππά

Συν-επιβλέπων Καθηγητής-

Σύμβουλος:

Δρ. Ουίλλιαμ Αλοσκόφης

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Παππά Ευαγγελία για την καθοδήγησή της κατά την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας και τον συν-επιβλέποντα καθηγητή κ. Αλοσκόφη Ουίλλιαμ για τον εποικοδομητικό του σχολιασμό και κριτική. Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες στην οικογένειά μου, στους γονείς μου, τον σύζυγό μου και την κόρη μου που έδειξαν κατανόηση καθ' όλη την διάρκεια της φοίτησής μου στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο κατά την περίοδο 2022-2025.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Υπό το πρίσμα των θεωρητικών διαστάσεων και της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας των εγκλημάτων των ισχυρών, η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την έννοια, τα δομικά χαρακτηριστικά και τις επιπτώσεις του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος. Μέσα από την ανάδειξη της σύνθετης και συχνά σκοτεινής αλληλεπίδρασης μεταξύ του κράτους και των εταιρειών στην διάπραξη εγκλημάτων και κοινωνικής βλάβης γίνεται εμφανές ότι το φαινόμενο αυτό δεν αποτελεί μια μεμονωμένη παρέκκλιση αλλά μια συστημική πραγματικότητα, ενσωματωμένη στους θεσμούς διακυβέρνησης και οικονομικής λειτουργίας. Η μελέτη βασίζεται σε θεωρητικές προσεγγίσεις από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία αναλύει την έννοια, τα χαρακτηριστικά και τις συνέπειες του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, ενώ υπογραμμίζει τη συμβιωτική σχέση κράτους εταιρειών και τον ρόλο της διαφθοράς στη διάπραξη και τη συγκάλυψη παράνομων και εγκληματικών ενεργειών. Επιπλέον, εξετάζεται πως η αθεατότητα των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων και οι μηχανισμοί εξουδετέρωσής τους αποκρύπτουν τη συστημική τους φύση και οδηγούν στην «κανονικοποίηση» αυτών των εγκλημάτων και την ατιμωρησία των δραστών. Στη συνέχεια, η εργασία εστιάζει στην ελληνική πραγματικότητα όπου η οικονομική κρίση, η πολιτική αστάθεια και ο συστημικός χαρακτήρας των πελατειακών σχέσεων και της διαπλοκής συνέβαλαν στην ενίσχυση φαινομένων διαφθοράς κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων. Μέσα από εμπειρικά παραδείγματα όπως οι υποθέσεις Novartis, οι τηλεφωνικές υποκλοπές και το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη, αναλύεται το πώς το κράτος, μέσω της διαπλοκής με ισχυρούς ιδιωτικούς φορείς, ενισχύει και νομιμοποιεί την ανομία. Τα παραδείγματα αυτά αναδεικνύουν τους μηχανισμούς δράσης και συγκάλυψης που διέπουν τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα, καθώς και την αδυναμία ή/και απροθυμία του ελληνικού δικαστικού και πολιτικού συστήματος να τα αντιμετωπίσει. Η εργασία καταλήγει σε μια κριτική αποτίμηση των φαινομένων αυτών, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για ενίσχυση του κράτους δικαίου, της διαφάνειας και της λογοδοσίας.

Λέξεις-κλειδιά: Εγκλήματα των ισχυρών, Κρατικό-εταιρικό έγκλημα, συμβίωση νομιμότητας-παρανομίας, ατιμωρησία, Ελλάδα.

«Theoretical dimensions and social reality of crimes by the powerful:
State-corporate crime phenomena in Greece»

Panagopoulou Panagiota

ABSTRACT

In light of the theoretical dimensions and the contemporary social reality of crimes of the powerful, this thesis examines the concept, structural characteristics, and implications of state-corporate crime. By shedding light on the complex and often obscure interaction between the state and corporations in committing crimes and causing social harm, it becomes evident that this phenomenon is not an isolated deviation but a systemic reality embedded within governance and economic structures. The study is based on theoretical approaches from Greek and international literature, analyzing the concept, characteristics, and consequences of state-corporate crime while emphasizing the symbiotic relationship between the state and corporations and the role of corruption in committing and concealing illegal and criminal acts. Furthermore, it examines how the invisibility of state-corporate crimes and their neutralization mechanisms obscure their systemic nature, leading to the "normalization" of these crimes and the impunity of perpetrators. Subsequently, the thesis focuses on the Greek context, where the economic crisis, political instability, and systemic nature of clientelism and entanglement have contributed to the reinforcement of corruption and state-corporate crimes. Through empirical examples such as the Novartis case, telephone wiretapping, and the Tempi railway disaster, it analyzes how the state, through its entanglement with powerful private entities, reinforces and legitimizes lawlessness. These cases highlight the mechanisms of action and cover-up that govern state-corporate crimes, as well as the inability and/or unwillingness of the Greek judicial and political system to address them. The thesis concludes with a critical assessment of these phenomena, emphasizing the need to strengthen the rule of law, transparency, and accountability.

Keywords: Crimes of the powerful, state-corporate crime, legality-illegality symbiosis, impunity, Greece.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	3
1.1 Από τα εγκλήματα λευκού κολάρου στα εγκλήματα των ισχυρών	3
1.2 Τα εγκλήματα των ισχυρών υπό το πρίσμα της κριτικής εγκληματολογίας.....	6
1.3 Βασικές κατηγορίες των εγκλημάτων των ισχυρών	10
1.3.1 Εταιρικό έγκλημα	11
1.3.2 Κρατικό έγκλημα	12
1.3.3 Εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης	13
1.3.4 Οργανωμένο έγκλημα	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	19
2.1 Εννοιολογική και θεωρητική εξέλιξη.....	19
2.2 Η συμβίωση κράτους-εταιρειών.....	21
2.3 Συνέπειες των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων. Το ζήτημα της κοινωνικής βλάβης.....	24
2.4 Διαφθορά και κρατικο-εταιρικό έγκλημα	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	28
3.1 Η αθεατότητα του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος	28
3.2 Στρατηγικές εξουδετέρωσης των εγκλημάτων των ισχυρών	31
3.2.1 Εξαφάνιση των θυμάτων και των προϊόντων του εγκλήματος.....	31
3.2.2 Το ζήτημα της άρνησης.....	34

3.3 Το φαινόμενο της ατιμωρησίας	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΏΨΕΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	40
4.1 Η ελληνική πραγματικότητα.....	40
4.2 Παραδείγματα κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων.....	43
4.2.1 Η υπόθεση Siemens.....	43
4.2.2 Υπόθεση Μονής Βατοπεδίου.....	45
4.2.3 Η υπόθεση Novartis	46
4.2.2 Η υπόθεση των υποκλοπών	48
4.2.3 Το σιδηροδρομικό ατύχημα στα Τέμπη	51
4.3 Κριτική αποτίμηση	55
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	59
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	62

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα από την παγκόσμια οικονομική κρίση και μετά αναζωπυρώθηκε η -διαχρονικά παραμελημένη- έρευνα για τα εγκλήματα των ισχυρών, η οποία και επαναπροσδιόρισε την εγκληματικότητα ως συστημικό φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με την ανισότητα, την εξουσία και τις κοινωνικές σχέσεις (Αλοσκόφης, 2019, σελ. σελ. 91-3). Στο ίδιο πλαίσιο, *περισσότερο χώρο* στην εγκληματολογική σκέψη αρχίζει να καταλαμβάνει και το κρατικο-εταιρικό έγκλημα. Αν και η χρήση της έννοιας του παραμένει ποσοτικά περιορισμένη, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα μπορεί να ανιχνευθεί σε μια πληθώρα φαινομένων και υποθέσεων που συχνά κρύβουν τον εγκληματικό τους χαρακτήρα (Γεωργούλας, 2019) και να αποτελέσει ταυτόχρονα εργαλείο οριοθέτησης και ανάλυσής τους (Βιδάλη, 2017). Με αφετηρία τη συμβιωτική σχέση κράτους-εταιρειών (Michalowski & Kramer, 2006), οι περισσότερες μελέτες για το κρατικο-εταιρικό έγκλημα επικεντρώνονται στις κοινωνικές δυναμικές που διαμορφώνονται στις σχέσεις κράτους και εταιρειών εντός των δομών του καπιταλιστικού συστήματος, υποδεικνύοντας ότι όσο οι σχέσεις αυτές διευρύνονται τόσο αυξάνονται οι εγκληματικές δράσεις που προκύπτουν από αυτές (Tombs, 2016).

Στην Ελλάδα, το φαινόμενο του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, αν και σπάνια κατονομάζεται ως τέτοιο, εντοπίζεται σε μια σειρά υποθέσεων που έχουν απασχολήσει την επικαιρότητα την τελευταία δεκαετία, όπως αυτή της Novartis, των τηλεφωνικών υποκλοπών και του σιδηροδρομικού δυστυχήματος στα Τέμπη, με σοβαρό αντίκτυπο στην ομαλή λειτουργία της οικονομίας και της κοινωνίας. Ωστόσο, όπως μπορεί πλέον να διαπιστωθεί εκ των υστέρων οι βασικές εκφάνσεις του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος έχουν εδώ και πάνω από δύο δεκαετίες ενσωματωθεί στη φυσιολογική δραστηριότητα της χώρας και αποσπάσει μια άρρητη κοινωνική συναίνεση σε «ανομικές καταστάσεις» (Βιδάλη, 2017). Αυτή η ολοένα και πιο ορατή συμβίωση νομιμότητας-παρανομίας αναδεικνύει τη συστημική φύση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων (Tombs, 2016) και καθιστά επιτακτική την ανάγκη για μια βαθύτερη κατανόηση των μηχανισμών που τα επιτρέπουν και τα συντηρούν.

Με γνώμονα τα παραπάνω, η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να εξετάσει τη θεωρητική βάση και την κοινωνική πραγματικότητα των εγκλημάτων των ισχυρών,

εστιάζοντας στο κρατικο-εταιρικό έγκλημα. Απώτερος στόχος της εργασίας είναι να φωτιστούν οι δομικές αιτίες και οι κοινωνικές επιπτώσεις του φαινομένου, συμβάλλοντας έτσι στην κατανόηση και τη μελλοντική αντιμετώπισή του. Παράλληλα, μέσα από την επισκόπηση παραδειγμάτων κρατικο-εταιρικού εγκλήματος επιχειρείται η σύνδεση της θεωρίας με την ελληνική εμπειρία, αποκαλύπτοντας την πολυπλοκότητα και τις προεκτάσεις του φαινομένου.

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής: Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τις θεωρητικές καταβολές του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και εξετάζει την εξέλιξη της έννοιας των εγκλημάτων των ισχυρών, τη θεωρητική τους προσέγγιση υπό το πρίσμα της κριτικής εγκληματολογίας και την κατηγοριοποίηση τους στο εταιρικό, το κρατικό και το οργανωμένο έγκλημα, καθώς και τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και οι θεωρητικές προσεγγίσεις που το πλαισιώνουν. Αναδεικνύεται η συμβιωτική σχέση κράτους και εταιρειών και η διαφθορά ως κεντρικός μηχανισμός εγκληματικής δραστηριότητας, ενώ περιγράφονται επίσης οι συνέπειες των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων υπό την οπτική της κοινωνικής βλάβης. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην αθεατότητα των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, τις στρατηγικές εξουδετέρωσής τους και το φαινόμενο της ατιμωρησίας. Αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα αποκρύπτονται και συγκαλύπτονται, η απουσία κοινωνικής και νομικής λογοδοσίας και οι μηχανισμοί που διαιωνίζουν το φαινόμενο. Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην ελληνική πραγματικότητα, εξετάζοντας συγκεκριμένα παραδείγματα κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, όπως η υπόθεση Siemens, η υπόθεση Novartis, οι τηλεφωνικές υποκλοπές και το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη. Παρουσιάζεται μια κριτική αποτίμηση των φαινομένων αυτών και των δομικών παραγόντων που τα ενισχύουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

1.1 Από τα εγκλήματα λευκού κολάρου στα εγκλήματα των ισχυρών

Η απαρχή της συστηματικής μελέτης της εγκληματικότητας των ανώτερων κοινωνικών τάξεων επαναπροσδιόρισε το πεδίο της εγκληματολογικής έρευνας, θέτοντας υπό αμφισβήτηση τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί εγκληματία και εγκλήματος. Παράλληλα, ανέδειξε την ανάγκη για μια κριτική επανεξέταση του νομικού πλαισίου, με στόχο την εξασφάλιση της ισόνομης εφαρμογής του νόμου σε όλους τους πολίτες (Χουλιάρης, 2019).

Παρότι στο παρελθόν οι μελέτες για την εγκληματικότητα επικεντρώνονταν κυρίως στα βίαια εγκλήματα και στις παραβατικές συμπεριφορές των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, η έννοια του «εγκλήματος του λευκού κολάρου» ή «λευκού περιλαιμίου», όπως την εισήγαγε ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Edwin Sutherland έφερε στο προσκήνιο τον διαταξικό χαρακτήρα του εγκλήματος (Κουλούρης, 2019). Συγκεκριμένα, το 1939, ο Sutherland στην ομιλία του στο συνέδριο της Αμερικανικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας παρουσίασε μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση στον ορισμό και τη μελέτη του εγκλήματος. Επεσήμανε την ανάγκη για μια πιο ολιστική προσέγγιση της εγκληματικότητας, που να λαμβάνει υπόψη όλες τις μορφές παραβατικής συμπεριφοράς, ανεξαρτήτως της κοινωνικής προέλευσης των δραστών (Rorie, 2020). Μια δεκαετία αργότερα, το 1949, ο Sutherland δημοσίευσε το πρώτο βιβλίο για τη νέα αυτή έννοια, δηλώνοντας ότι το έγκλημα λευκού κολάρου μπορεί να οριστεί κατά προσέγγιση ως το έγκλημα του διαπράττεται από άτομα κύρους και υψηλού κοινωνικού status στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους δραστηριότητας (Rothe & Kauzlarich, 2022).

Ο Sutherland εξέτασε 70 εταιρείες των Ηνωμένων Πολιτειών, συμπεριλαμβανομένων των Westinghouse, General Electric και General Motors, διερευνώντας πόσες φορές οι εταιρείες παραβίασαν ρυθμιστικούς νόμους και καταδικάστηκαν για αυτές τις παραβιάσεις. Η επιστημονική του μελέτη αποκάλυψε πάνω από 500 περιπτώσεις παραβιάσεων της νομοθεσίας, εκ των οποίων μόνο οι 49 σχετίστηκαν με αποφάσεις ποινικών δικαστηρίων (Rothe & Kauzlarich, 2022). Τα αποτελέσματα αυτά υπέδειξαν

ότι οι περισσότερες πρακτικές των επιχειρήσεων θεωρούνταν μεν επιβλαβείς και παράνομες, αλλά αντιμετωπίζονταν ως διοικητικά ή αστικά αδικήματα και όχι ως ποινικά εγκλήματα, κυρίως λόγω αποφυγής στιγματισμού των δραστών (Βασιλαντωνοπούλου, 2012). Για τον Sutherland η χαμηλή καταδίκη των εταιρειών για εγκλήματα λευκού κολάρου οφείλεται σε εγγενείς αδυναμίες του ποινικού συστήματος. Θεωρεί επίσης ότι, οι περιορισμένες κυρώσεις που μπορούν να επιβληθούν σε νομικά πρόσωπα, όπως τα πρόστιμα, δεν αποτρέπουν αποτελεσματικά τέτοιες παραβάσεις. Επιπλέον, το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα εγκλήματα, χαρακτηρίζονται ως διοικητικές ή αστικές παραβάσεις εντείνουν την ανεκτικότητα της κοινής γνώμης και δημιουργούν ένα κλίμα ατιμωρησίας (Oliveira, 2019).

Το έργο του Sutherland, στο οποίο περιλαμβάνεται και η διατύπωση της θεωρίας της διαφορικής συναναστροφής, αποτέλεσε ορόσημο στην εγκληματολογία, καθώς πρόσφερε ένα νέο πλαίσιο για την κατανόηση των εγκλημάτων του λευκού κολάρου και έθεσε υπό αμφισβήτηση την παραδοσιακή εστίαση σε βίαια εγκλήματα που συνδέονταν με τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Μελετώντας τις κοινωνικές διαδικασίες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται η εγκληματική συμπεριφορά, ο Sutherland έδειξε ότι τα άτομα που διαπράττουν οικονομικά ή εταιρικά εγκλήματα δεν διαφέρουν ουσιωδώς από άλλους εγκληματίες, ασκώντας έτσι έντονη κριτική στις επικρατούσες θεωρίες της εποχής (Βασιλαντωνοπούλου, 2014). Ο στόχος του ήταν να αναδείξει τον κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο αυτών των εγκλημάτων, τα οποία, πέρα από μεμονωμένα θύματα, βλάπτουν θεμελιωδώς τους κοινωνικούς θεσμούς και υπονομεύουν τη δημόσια εμπιστοσύνη (Simpson & Weisburd, 2009).

Ο Sutherland, αν και εκπρόσωπος της θετικιστικής εγκληματολογίας, προσεγγίζει το εγκληματικό φαινόμενο ως απόρροια κοινωνικών συγκρούσεων μεταξύ διαφορετικών ομάδων συμφερόντων. Θεωρεί ότι οι ισχυρότερες ομάδες υπερισχύουν, διαμορφώνοντας τη νομοθεσία και τις δικαστικές διαδικασίες προς όφελός τους. Αυτό οδηγεί στη δημιουργία διαφορετικών διαδικασιών δικαιοσύνης για τα άτομα υψηλού κοινωνικού κύρους, υπογραμμίζοντας την υποκειμενικότητα του νόμου. Παρά ταύτα, ο Sutherland δεν απορρίπτει το καπιταλιστικό σύστημα συνολικά, αλλά θεωρεί ότι τα εγκλήματα λευκού κολάρου προκύπτουν από ατομικές συμπεριφορές, όπως η ανηθικότητα ορισμένων επιχειρηματιών ή πολιτικών που καταχρώνται την εξουσία τους. Ενώ αναγνωρίζει ότι οι πολιτικές εξελίξεις και η νομοθεσία παίζουν ρόλο στη

διαμόρφωση των εγκλημάτων, διατηρεί την άποψη ότι η ατομική ευθύνη των δραστών είναι το βασικό στοιχείο για την πρόληψη και την αντιμετώπιση αυτών των παραβάσεων προκειμένου να περιοριστεί η διάβρωση του καπιταλιστικού συστήματος (Βασιλαντωνοπούλου, 2014).

Μετά τον θάνατο του Sutherland το 1950 και για την επόμενη δεκαετία τα εγκλήματα του λευκού κολάρου δεν απασχολήσαν ιδιαίτερα την επιστημονική και ακαδημαϊκή κοινότητα. Το 1964 ωστόσο, ο Αμερικανός εγκληματολόγος Richard Quinney πρότεινε να επεκταθεί ο ορισμός του Sutherland για την έννοια των εγκλημάτων λευκού κολάρου ώστε να συμπεριλάβει όλες τις παραβιάσεις που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής δραστηριότητας ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση του δράστη. Έχοντας συμβάλλει στο να καθιερωθεί το επαγγελματικό έγκλημα ως μια σημαντική μορφή εγκλήματος λευκού κολάρου, ο Quinney μαζί με τον πρώην φοιτητή του Sutherland, Marshall Clinard, δημοσίευσαν το βιβλίο «Criminal Behavior Systems: A Typology» (1973), στο οποίο αναγνώρισαν δύο διαφορετικούς τύπους του εγκλήματος του λευκού κολάρου: το επαγγελματικό και το εταιρικό έγκλημα (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002).

Η παραπάνω διάκριση των Clinard και Quinney συνέβαλε αφενός στη διάσωση του πιο ριζοσπαστικού στοιχείου του έργου του Sutherland για το έγκλημα του λευκού κολάρου και αφετέρου στο να έρθουν στο επίκεντρο της εγκληματολογικής έρευνας οι επιχειρήσεις. Εφιστώντας την προσοχή στο ρόλο των εταιρειών στην ευρύτερη πολιτική οικονομία και στη δύναμή τους να διαμορφώνουν το ποινικό δίκαιο και τους κυβερνητικούς κανονισμούς προς όφελός τους, οι δύο εγκληματολόγοι άνοιξαν τον δρόμο για την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας του οργανωσιακού εγκλήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και για τη δημιουργία της έννοιας του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1980 (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002).

1.2 Τα εγκλήματα των ισχυρών υπό το πρίσμα της κριτικής εγκληματολογίας

Ως μέρος των θεσμικών κρίσεων και του μεταβαλλόμενου κοινωνικο-πολιτικού τοπίου της δεκαετίας του 1960 και του 1970, η μελέτη των εγκληματιών του λευκού κολάρου άρχισε να μετατοπίζεται στις παρανομίες που διαπράχθηκαν από ιδιωτικούς επιχειρηματικούς οργανισμούς ή εταιρείες και από τους κρατικούς φορείς. Η επιστήμη της εγκληματολογίας υπέστη μια ριζική αλλαγή παραδείγματος με την ανάδυση της «κριτικής ή νέας εγκληματολογίας» και τη μελέτη των «εγκλημάτων των ισχυρών» (Barak, 2015).

Η εγκληματολογία, παραδοσιακά εστιασμένη στη μελέτη του «εγκληματία ανθρώπου», διευρύνει το αντικείμενό της, ενσωματώνοντας το κράτος ως ένα νέο και πολυδιάστατο ερευνητικό πεδίο. Το κράτος εξετάζεται πλέον υπό δύο πρίσματα: αφενός, ως θεσμός που ασκεί εξουσία για τη ρύθμιση του εγκλήματος (crime-regulating institution) και αφετέρου, ως πηγή εγκληματικότητας, λειτουργώντας ως παράγοντας εγκληματογένεσης (crime-generating institution). Αυτή η διττή προσέγγιση αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές συνεισφορές της Κριτικής Εγκληματολογίας, η οποία επαναπροσδιορίζει τη σχέση ανάμεσα στην κρατική εξουσία, τον κοινωνικό έλεγχο και την εγκληματικότητα (Χουλιάρας, 2019).

Καθοριστικό ρόλο στον μετασχηματισμό της εγκληματολογικής ανάλυσης διαδραμάτισε η ένταξη της νεο-μαρξιστικής θεωρίας στα ερευνητικά εργαλεία της Κριτικής Εγκληματολογίας. Η προσέγγιση αυτή μετέτρεψε την εγκληματολογική γνώση από εργαλείο νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας σε μέσο κριτικής και ενδεχόμενης απονομιμοποίησής της (Χουλιάρας, 2019). Ειδικότερα, στα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο Frank Pearce, εξετάζοντας τη μελέτη του εταιρικού (corporate) και του οργανωμένου εγκλήματος (organized crime), τόνισε ότι στην Κοινωνιολογία, και ιδιαίτερα στην Εγκληματολογία, η σοβαρή μελέτη του κράτους, των υπηρεσιών του και της δραστηριότητας της κυρίαρχης τάξης είναι ουσιαστικά απύσχα (Pearce, 1976).

Η έννοια της «εγκληματικότητας των ισχυρών», όπως εισήχθη από τον Pearce τη δεκαετία του 1970 επέκτεινε στην ουσία την κατανόηση της εγκληματικότητας του λευκού κολάρου, εστιάζοντας στη συλλογική δράση οργανισμών, κυρίως με

οικονομικό κίνητρο. Οι υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης, απομακρυνόμενοι από τον θετικισμό του Sutherland, υποστηρίζουν ότι οι ρίζες αυτής της εγκληματικότητας βρίσκονται στις δομές του καπιταλισμού. Τα εγκλήματα των ισχυρών, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, αποτελούν ένα παραπροϊόν του ανταγωνιστικού καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο παραβιάζει τις ίδιες τις αρχές του, όπως η ελεύθερη αγορά και ο ανταγωνισμός (Βιδάλη, 2019).

Πάνω από τρεις δεκαετίες αργότερα, ο David Whyte στο έργο του «Crimes of the Powerful: A Reader» (2008) υπογράμμισε ότι «η μελέτη των εγκλημάτων των ισχυρών δεν αφορά απλώς το έγκλημα, αλλά την ίδια την εξουσία και τους θεσμικά ισχυρούς που έχουν μετατραπεί σε κεντρικούς φορείς εξουσίας στις σύγχρονες κοινωνίες» (Whyte, 2009, σελ. 3). Για τον Barak (2015) αντίστοιχα, το ενιαίο πλαίσιο για την εξέταση των εγκλημάτων των ισχυρών βρίσκεται στην διαλεκτική επέκταση ή συστολή των βλαβών που στηρίζονται, από τη μία πλευρά, από τις αμοιβαίες σχέσεις της συσσώρευσης νόμιμου και παράνομου κεφαλαίου και, από την άλλη πλευρά, από τις αμοιβαίες σχέσεις της καπιταλιστικής αναπαραγωγής που παρεμβάλλονται στα συστήματα της αστικής νομιμότητας και του μηχανισμού του καπιταλιστικού κράτους.

Η κριτική εγκληματολογία αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προσεγγίσεις στην ανάλυση των εγκλημάτων των ισχυρών, κυρίως λόγω της κριτικής της στάσης απέναντι στις παραδοσιακές κοινωνικές δομές που αναπαράγουν συστήματα ανισότητας. Ως απάντηση στις παραδοσιακές θετικιστικές και λειτουργιστικές θεωρίες, η κριτική εγκληματολογία εισήγαγε μια κριτική ματιά στη σχέση μεταξύ εγκλήματος, εξουσίας και κοινωνικών δομών, δίνοντας έμφαση στις κοινωνικές αιτίες της εγκληματικότητας και στις ανισότητες που απορρέουν από τις οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές δομές. Απορρίπτοντας την παραδοσιακή θετικιστική προσέγγιση, η οποία αντιμετώπιζε το έγκλημα ως ατομική απόκλιση, οι κριτικοί εγκληματολόγοι υποστηρίζουν ότι τα εγκλήματα των ισχυρών είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την οικονομική και πολιτική οργάνωση της κοινωνίας (Βιδάλη, 2018). Με άλλα λόγια, η Κριτική Εγκληματολογία μετατόπισε την έμφαση από τη μελέτη της ατομικής παραβατικότητας στη διερεύνηση των συστημικών ανισοτήτων και της δομικής/θεσμικής βίας (Βασιλαντωνοπούλου, 2012).

Οι κριτικές θεωρίες του εγκλήματος έχουν τις ρίζες τους στη θεωρία των συγκρούσεων και της παρέκκλισης, ενώ στον πυρήνα τους βρίσκεται η μαρξιστική θεωρία, η οποία

εξετάζει το έγκλημα ως προϊόν των ταξικών συγκρούσεων και ως μέσο διατήρησης της κοινωνικής και οικονομικής κυριαρχίας των ισχυρών. Ιδιαίτερα οι θεωρίες που επικεντρώνονται στα εγκλήματα των ισχυρών εμπνέονται σχεδόν αποκλειστικά από τη μαρξιστική κοινωνιολογική θεωρία, η οποία συχνά σήμερα αναφέρεται ως θεωρία της πολιτικής οικονομίας (Kauzlarich & Rothe, 2014).

Όπως επισημαίνει η Βασιλαντωνοπούλου (2012, σελ. 128), η πολιτική οικονομία του καπιταλισμού καθορίζει την 'πολιτική οικονομία του εγκλήματος', με την έννοια του επενδυτικού προϊόντος». Σύμφωνα με τη μαρξιστική προσέγγιση, το έγκλημα μπορεί να ερμηνευθεί ως πηγή κέρδους, τόσο μέσω της δημιουργίας και συντήρησης της αγοράς όσο και ως μέσο ενίσχυσης του ανταγωνισμού και της οικονομικής δυναμικής. Οι θεσμικές και οργανωτικές ρυθμίσεις που προωθούν την οικονομική ανάπτυξη εντός του καπιταλιστικού συστήματος μπορούν και παράγουν εγκληματικά πρότυπα και πρακτικές, τα οποία συχνά «νομιμοποιούνται», τόσο για τη διατήρηση του καπιταλισμού όσο και για την προστασία των συμφερόντων του κεφαλαίου (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002). Σε αυτό το πλαίσιο, το φαινόμενο του εγκλήματος δεν είναι μια φυσική ή στατική οντότητα. Αντίθετα, αποτελεί προϊόν κοινωνικής κατασκευής που εξυπηρετεί και αντικατοπτρίζει τη λογική του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής (Βασιλαντωνοπούλου, 2012). Όπως επισημαίνει ο Quinney (1970, σελ. 15), «το έγκλημα είναι ο ορισμός μιας ανθρώπινης συμπεριφοράς, έτσι όπως αυτός έχει διαμορφωθεί από εξουσιοδοτημένους φορείς σε μια πολιτικά οργανωμένη κοινωνία».

Οι κριτικοί εγκληματολόγοι απορρίπτουν την ιδέα ότι το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης λειτουργεί ως ουδέτερος θεσμός που υπηρετεί τα συλλογικά κοινωνικά συμφέροντα. Το θεωρούν αντιθέτως μηχανισμό που συμβάλλει ενεργά στη διατήρηση και ενίσχυση της υφιστάμενης δομής εξουσίας, η οποία ελέγχεται από την κυρίαρχη πολιτική και οικονομική τάξη. Υπό αυτό το πρίσμα, οι νόμοι, οι πολιτικές και οι θεσμοί του ποινικού συστήματος ερμηνεύονται ως εργαλεία που προστατεύουν τα συμφέροντα των ισχυρών, ενώ συνολικά το ποινικό σύστημα αντιμετωπίζεται ως μέσο αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων (Lacey, 2016). Οι ρυθμίσεις του ποινικού δικαίου και η εφαρμογή του δεν αφορούν μόνο την καταστολή της εγκληματικότητας, αλλά επιδιώκουν τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης όπως αυτή έχει καθοριστεί από

τις κυρίαρχες ομάδες, διασφαλίζοντας έτσι τη σταθερότητα του καπιταλιστικού συστήματος (Little & McGivern, 2016).

Σημαντικό είναι στο σημείο αυτό να γίνει μια αναφορά στον William Chambliss, ο οποίος συνέβαλε στην ανάπτυξη της Κριτικής Εγκληματολογίας. Η θεωρία του ενισχύει την κατανόηση της εγκληματικότητας ως κοινωνικού φαινομένου, το οποίο δεν μπορεί να διαχωριστεί από τις οικονομικές και πολιτικές δομές που διαμορφώνουν τη ζωή στις καπιταλιστικές κοινωνίες. Η εργογραφία του Chambliss συνέβαλε γενικότερα στη διαμόρφωση της σύγχρονης εγκληματολογίας, εστιάζοντας στη σύγκρουση των κοινωνικών τάξεων ως κεντρική κοινωνική διαδικασία στις καπιταλιστικές κοινωνίες (Cullen & Wilcox, 2010). Μέσα από το έργο του, ανέδειξε τη σημασία της κατανόησης των διαδικασιών και των δομών της ποινικής δικαιοσύνης, αναλύοντας ποιος θεσπίζει τους νόμους, πώς και γιατί επιβάλλονται, και ποια είναι η σχέση εξουσίας μεταξύ αυτών που κατέχουν δύναμη και εκείνων που δεν έχουν (Βασιλαντωνοπούλου, 2014).

Η ανάπτυξη της έννοιας των εγκλημάτων των ισχυρών έχει ιδιαίτερη «σημαιολογική βαρύτητα», καθώς προσφέρει μια διευρυμένη οπτική στην εγκληματολογία, προσεγγίζοντας εγκλήματα που συχνά παραμένουν αθέατα ή γνωστικά απροσπέλαστα. Η σημασία της έννοιας αναδεικνύεται, σύμφωνα με τον Αλοσκόφη, μέσα από τρεις βασικούς άξονες (Αλοσκόφης, 2019):

- Διεύρυνση του ερευνητικού πεδίου: Η έννοια περιλαμβάνει μια ευρεία κατηγορία εγκλημάτων που διαπράττονται από ισχυρούς δράστες και επιτρέπει τη σύνθεση μιας σειράς αλληλοσυνδεόμενων εννοιών με κοινό σημαιολογικό πεδίο. Αυτές περιλαμβάνουν το έγκλημα του λευκού κολάρου, όπως το εισήγαγε ο Sutherland, το εταιρικό έγκλημα, το κρατικά οργανωμένο έγκλημα, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα, το έγκλημα διεθνών χρηματοοικονομικών θεσμών, το έγκλημα της παγκοσμιοποίησης, το οργανωμένο έγκλημα, το περιβαλλοντικό έγκλημα και το συστημικό έγκλημα. Αυτές οι μορφές εγκλήματος, συχνά με δυσδιάκριτα όρια μεταξύ τους, συνδέονται άμεσα με την κατάχρηση της εξουσίας και την επίδρασή τους στην κοινωνική δομή.
- Αιτιολογική και ερμηνευτική διάσταση: Η έννοια της εγκληματικότητας των ισχυρών εμπεριέχει μια ερμηνευτική προβολή που συνδέει αυτά τα εγκλήματα με τις σχέσεις εξουσίας. Μετατοπίζει το επίκεντρο από την «κατάχρηση της

εμπιστοσύνης», όπως συμβαίνει στο έγκλημα του λευκού κολάρου, προς την «κατάχρηση εξουσίας» από φορείς με θεσμική δύναμη. Αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση υπονοεί ένα πρόγραμμα δράσης που στοχεύει στον έλεγχο της εξουσίας και την ενίσχυση των θεσμικών και κοινωνικών αντιστάσεων απέναντι σε τέτοιου είδους εγκλήματα.

- Εννοιολογικό εργαλείο και κοινωνικός αγώνας: Η έννοια του εγκλήματος των ισχυρών λειτουργεί ως «έννοια-όπλο» στο πλαίσιο του κοινωνικού αγώνα για την εγκληματοποίηση ή την αποεγκληματοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών. Φέρνει δηλαδή στο προσκήνιο μια σειρά εγκλημάτων που έχουν λησμονηθεί ή δεν τους έχει δοθεί η απαιτούμενη προσοχή, τόσο σε ποινικό όσο και κοινωνικό επίπεδο. Υπενθυμίζει ότι η παραδοσιακή εγκληματολογία, συχνά με την αιτιολόγηση ότι αυτά τα εγκλήματα δεν περιγράφονται επακριβώς στον Ποινικό Κώδικα, έχει αγνοήσει συστηματικά τα εγκλήματα των ισχυρών στο κράτος και στις επιχειρήσεις. Η έννοια αποκαλύπτει το ταξικό υπόβαθρο του νομικού συστήματος, το οποίο τείνει να επικεντρώνεται σε εγκλήματα των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, αφήνοντας περιθώρια ατιμωρησίας για τους ισχυρούς.

1.3 Βασικές κατηγορίες των εγκλημάτων των ισχυρών

Σύμφωνα με τον Χουλιάρα «αν η μετάβαση από τη μικρο- στη μακρο-ανάλυση προσέφερε τα αναγκαία εργαλεία για την αρχική διατύπωση της θεωρίας της εγκληματικότητας των ισχυρών, τότε η σφυρηλάτηση της έννοιας της οργανωσιακής παρέκκλισης (*organizational deviance*) ή του οργανωσιακού εγκλήματος (*organizational crime*) εισφέρει το απαραίτητο πλαίσιο για τη συστηματοποίησή της μέσω της τυπολογικής ταξινόμησής της» (Χουλιάρας, 2019, σελ. 74). Η ανάπτυξη της έννοιας αυτής προσέφερε στους εγκληματολόγους ένα σημαντικό εργαλείο για την αναγνώριση και ταξινόμηση των εγκλημάτων των ισχυρών με γνώμονα τα χαρακτηριστικά των δραστών, της δράσης και της βλάβης που προκαλούν.

Πιο συγκεκριμένα, η θεωρία της οργανωσιακής παρέκκλισης βασίζεται στην πρόσληψη των οργανώσεων ως φορέων δράσης που μπορούν να προκαλέσουν κοινωνική βλάβη. Υπό αυτήν την προσέγγιση έχει αναπτυχθεί μια τυπολογία των εγκλημάτων των ισχυρών επί τη βάση του δρώντος υποκειμένου: εταιρικό έγκλημα

(corporate crime), κρατικό έγκλημα (state crime), κρατικό-εταιρικό έγκλημα (state-corporate crime), εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης (crimes of globalization) και, σύμφωνα τουλάχιστον με κάποιους, οργανωμένο έγκλημα (organized crime) (Χουλιάρας, 2019, σελ. 76).

1.3.1 Εταιρικό έγκλημα

Ως εταιρικά εγκλήματα θεωρούνται αυτά που διαπράττονται προς όφελος επιχειρηματικών συμφερόντων είτε από άτομα είτε από ομάδες που δρουν στο πλαίσιο των εταιρειών. Τα εγκλήματα αυτά περιλαμβάνουν μια ποικιλία πράξεων, όπως κλοπή, απάτη, διαφθορά και βία, ενώ περιλαμβάνουν επίσης τις παραβιάσεις της ασφάλειας των εργαζομένων και της περιβαλλοντικής νομοθεσίας (Kauzlarich & Rothe, 2014). Για τους Tombs και Whyte (2020), τα εταιρικά εγκλήματα ορίζονται ως παράνομες πράξεις ή παραλείψεις που προκύπτουν είτε από σκόπιμες αποφάσεις είτε από αμέλεια εντός των πλαισίων ενός νόμιμου και επίσημου οργανισμού. Οι πράξεις αυτές διαπράττονται με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της εταιρείας ή προς όφελός της. Αυτή η κατηγορία εγκλημάτων δεν περιορίζεται μόνο στην παραβίαση του νόμου αλλά περιλαμβάνει και πράξεις με σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις (Tombs & Whyte, 2020).

Οι οικονομικές συνέπειες του εταιρικού εγκλήματος παραμένουν η πιο ορατή πτυχή του, αν και, η αθέατη πλευρά του, που συνδέεται κυρίως με την εταιρική βία, είναι πιθανώς η πιο επικίνδυνη μορφή του (Forti & Visconti, 2020). Ο Punch ορίζει την εταιρική βία ως ένα υποσύνολο επιχειρηματικής παρέκκλισης, το οποίο περιλαμβάνει συμπεριφορές που προκαλούν θάνατο, τραυματισμούς ή ασθένειες. Αυτές οι βλαπτικές ενέργειες μπορεί να είναι είτε παράνομες είτε απλώς επιβλαβείς, αλλά συμβαίνουν πάντα στο πλαίσιο της φαινομενικά νόμιμης δραστηριότητας οικονομικών οργανισμών (Punch, 2000). Αυτή η μορφή εταιρικής βλάβης πλήττει ζωτικής σημασίας αγαθά, όπως τη ζωή, την υγεία και τη σωματική ακεραιότητα, και αναλύεται σε τρεις κύριους άξονες εταιρικής δραστηριότητας: α) παραβίαση εργασιακών κανονισμών υγείας και ασφάλειας, β) πρόκληση βλάβης στους καταναλωτές μέσω μη ασφαλών προϊόντων και γ) περιβαλλοντική ρύπανση (Forti & Visconti, 2020).

Σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι, παρόλο που οι ενέργειες στο πλαίσιο του εταιρικού εγκλήματος επιφέρουν μεγαλύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες,

οι παραβάτες αντιμετωπίζονται πολύ πιο επιεικώς νομικά (Navarro, 2013). Συχνά, τέτοιες παραβατικές συμπεριφορές συγκαλύπτονται ή νομιμοποιούνται μέσω της πολιτικής ή ρυθμιστικής αδράνειας, υποδεικνύοντας τις στενές σχέσεις μεταξύ εταιρειών και κρατικών μηχανισμών (Pearce & Tombs, 1998).

1.3.2 Κρατικό έγκλημα

Η μελέτη του κρατικού εγκλήματος αποτελεί ένα κρίσιμο πεδίο της σύγχρονης εγκληματολογίας, καθώς εστιάζει στη διερεύνηση των μηχανισμών μέσω των οποίων τα κράτη διαπράττουν ή επιτρέπουν σοβαρές παραβιάσεις που προκαλούν κοινωνικές βλάβες, ενώ ταυτόχρονα διατηρούν τη νομιμοποιητική τους ισχύ. Αυτή η ανάλυση αποκαλύπτει κρυφές πτυχές της δομής του σύγχρονου κράτους, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα εγκλήματα αυτά ερμηνεύονται και νομιμοποιούνται μέσα από θεσμικές διαδικασίες και ιδεολογίες (Markantonatou, 2004).

Παρά τη σοβαρότητα αυτών των εγκλημάτων, η έρευνα γύρω από το κρατικό έγκλημα αντιμετώπισε για μεγάλο διάστημα δυσκολίες στη συστηματική και κοινωνιολογική ανάλυσή του. Ένα από τα βασικά εμπόδια ήταν το επιστημολογικό πρόβλημα του ορισμού του κρατικού εγκλήματος, γεγονός που συνέβαλε στην περιθωριοποίηση του θέματος από την εγκληματολογική έρευνα (Kauzlarich, Matthews & Miller, 2001). Ο Chambliss (1990) προτείνει έναν στενό ορισμό, περιγράφοντας το κρατικό έγκλημα ως «πράξεις που ορίζονται από τον νόμο ως εγκληματικές και διαπράττονται από κρατικούς φορείς κατά την άσκηση των καθηκόντων τους ως εκπρόσωποι του κράτους».

Με την πάροδο του χρόνου, η έννοια του κρατικού εγκλήματος επεκτάθηκε, υπερβαίνοντας τον αυστηρό νομικό ορισμό του εγκλήματος ως παραβίαση του νόμου. Το 2004 οι Green και Ward αναδιατύπωσαν την έννοια του κρατικού εγκλήματος, περιγράφοντάς το ως «κρατική οργανωτική απόκλιση που περιλαμβάνει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Παράλληλα, υπογράμμισαν τον καθοριστικό ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στον επαναπροσδιορισμό των κρατικών ενεργειών ως παράνομων, όταν αυτές συγκρούονται με νομικές αρχές ή με τις κοινές ηθικές αξίες (Green & Ward, 2004). Αυτός ο επαναπροσδιορισμός ενσωματώνει μια κριτική προσέγγιση, η οποία αναγνωρίζει ότι οι κρατικές πρακτικές δεν κρίνονται μόνο

με βάση τον νομικό τους χαρακτήρα, αλλά και με γνώμονα τις ηθικές και κοινωνικές τους επιπτώσεις.

Πιο πρόσφατα, οι Rothe και Kauzlarich όρισαν το κρατικό έγκλημα ως «ως πράξη ή παράλειψη ενέργειας από δρώντες εντός του κράτους που έχει ως αποτέλεσμα παραβιάσεις του εσωτερικού και διεθνούς δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή συστηματική ή θεσμοποιημένη βλάβη του πληθυσμού του ή άλλου κράτους, που διαπράττεται στο όνομα του κράτους ανεξάρτητα από το αν υπάρχει ή όχι αυτό-κίνητρο ή συμφέροντα» (Rothe & Kauzlarich, 2016, σελ. 102).

Η σύγχρονη προσέγγιση εστιάζει περισσότερο στις κοινωνικές βλάβες που προκαλούν οι ενέργειες ή παραλείψεις του κράτους, ακόμα και όταν αυτές δεν ποινικοποιούνται. Εκτός από πιο εμφανείς κρατικές ενέργειες, όπως η γενοκτονία και τα εγκλήματα πολέμου (Kauzlarich & Rothe, 2014), πράξεις όπως η άρνηση παροχής υγειονομικής περίθαλψης, η επιβολή νεοφιλελεύθερων πολιτικών, ή η υιοθέτηση ρατσιστικών, σεξιστικών ή ταξικών πολιτικών, θεωρούνται επίσης μορφές κρατικής βλάβης που συμβάλλουν στην αναπαραγωγή και διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων. Εξίσου σημαντικές είναι και οι παραλείψεις του κράτους, όπως για παράδειγμα η αποτυχία πρόληψης ή ανταπόκρισης σε φυσικές καταστροφές μέσω αναβαθμισμένων υποδομών, που υπογραμμίζουν τη συστημική αδιαφορία για την κοινωνική ευημερία (Rothe & Medley, 2020).

1.3.3 Εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, πολλοί μελετητές της παγκοσμιοποίησης έχουν συνδέσει τις πολιτικές των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων με την παραγωγή σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το γεγονός αυτό λαμβάνει χώρα σε μια περίοδο που η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έχουν γίνει στόχοι πολλών επικρίσεων, κυρίως λόγω του χάσματος μεταξύ των δηλωμένων στόχων τους και των πραγματικών αποτελεσμάτων (Rothe & Kauzlarich, 2016). Ταυτόχρονα έχουν κατηγορηθεί για συνενοχή σε πολιτικές με γενοκτονικές συνέπειες, για όξυνση εθνοτικών συγκρούσεων, για αύξηση του χάσματος μεταξύ πλουσίων και φτωχών, για την προώθηση τεράστιων οικολογικών και περιβαλλοντικών καταστροφών και για την εκτόπιση μεγάλου αριθμού αυτόχθονων πληθυσμών στις χώρες του Παγκόσμιου Νότου (Rothe & Kauzlarich, 2016).

Αφορμή για τη στροφή προς την εξέταση των δράσεων των διεθνών οργανισμών στάθηκε το άρθρο των Friedrichs και Friedrichs το 2002 με τίτλο «The World Bank and Crimes of Globalization: A Case Study». Οι συγγραφείς υποστήριζαν ότι οι βλάβες που προκαλούνται από τις πολιτικές και τις πρακτικές των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων θα μπορούσαν να ιδωθούν ως «εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης». Έτσι ο συγκεκριμένος όρος αναφέρεται σε δραστηριότητες που προκαλούν φυσικές, οικονομικές, και κοινωνικές βλάβες, συνδεδεμένες με τις πρακτικές διεθνών οργανισμών που υποστηρίζουν και διευκολύνουν την ανάπτυξη και επέκταση του παγκόσμιου κεφαλαίου (Rothe & Kauzlarich, 2016).

Για τον Barak (2015), οι πολιτικές λιτότητας, οι ιδιωτικοποιήσεις, η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους και ο κοινωνικός αποκλεισμός –όχι μόνο των αυτοχθόνων ή μεταναστευτικών ομάδων αλλά και των πρώην εργατικών και μεσαίων τάξεων στις ανεπτυγμένες χώρες– αποτελούν εν μέρει αποτέλεσμα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και των πρακτικών των διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Οι Οργανισμοί αυτοί λειτουργούν σύμφωνα με φιλοκαπιταλιστικές και νεοφιλελεύθερες ιδεολογίες, προωθώντας την ιδιωτική ιδιοκτησία και τον εταιρικό έλεγχο ως κύρια μέσα οικονομικής ανάπτυξης, ενώ συνδέονται άμεσα με τα συμφέροντα αυτών που κατέχουν την εξουσία, αντί να εξυπηρετούν την ευημερία των πληθυσμών (Barak, 2015).

Τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης σχετίζονται επίσης με τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα, καθώς συνήθως αφορούν συνεργατικά εγχειρήματα που εμπλέκουν οντότητες του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Επιπλέον, οι πολιτικές και οι πρακτικές των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων καθοδηγούνται σε μεγάλο βαθμό από την παγκόσμια ατζέντα ισχυρών ανεπτυγμένων κρατών όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, τα οποία είναι και έντονα προσανατολισμένα προς την υποστήριξη των συμφερόντων των εταιρειών (Rothe & Friedrichs, 2018). Φαίνεται να αποτελούν με άλλα λόγια «επιπτώσεις πολιτικών αποφάσεων υψηλά ιστάμενων υπαλλήλων διεθνών οικονομικών θεσμών, οι οποίες αν και δεν έχουν ως άμεσο στόχο να προκαλέσουν βλάβη, εντούτοις επιφέρουν δυσβάσταχτες οικονομικές και ανθρώπινες απώλειες σε μεγάλους πληθυσμούς, ιδίως δε σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες» (Γεωργούλας, 2019).

Συνοψίζοντας, τα εγκλήματα και οι βλάβες που συνδέονται με τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα απορρέουν από την ιδεολογική τους προσήλωση στον

νεοφιλελευθερισμό και τις επακόλουθες πολιτικές του, οι οποίες ενσωματώνουν και αναπαράγουν τις δομές της παγκόσμιας εξουσίας και οικονομικής ανισότητας, όπως παρατηρείται στα εγκλήματα των ισχυρών γενικά. Τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης λειτουργούν ως εργαλεία εξυπηρέτησης των συμφερόντων της παγκόσμιας ελίτ, ενώ οι πολιτικές που εφαρμόζουν, όπως η επιβολή λιτότητας ή η υποστήριξη των ιδιωτικοποιήσεων, έχουν συχνά καταστροφικές επιπτώσεις για τις τοπικές κοινότητες, το περιβάλλον και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Rothe & Kauzlarich, 2016). Παρά την κλίμακα και τη σοβαρότητα αυτών των βλαβών, οι εγκληματολόγοι συχνά παραμελούν τη μελέτη τους, ενώ η κοινή γνώμη δεν αναγνωρίζει τη σοβαρότητά τους. Ωστόσο, όπως τονίζουν οι Kauzlarich και Rothe (2014) οι βλάβες που προκαλούν αυτά τα εγκλήματα ενδέχεται να αντιπροσωπεύουν μια από τις πιο σοβαρές μορφές των εγκλημάτων των ισχυρών σε μακροπρόθεσμη βάση, λόγω της συστημικής φύσης τους και των εκτεταμένων συνεπειών τους.

1.3.4 Οργανωμένο έγκλημα

Το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί αντικείμενο συστηματικής μελέτης εδώ και αρκετά χρόνια. Συνεχίζει ωστόσο να θεωρείται μια έννοια που είναι δύσκολο να οριστεί, καθώς μεταβάλλεται, τόσο μεταξύ των κρατών όσο και με την πάροδο του χρόνου. Το οργανωμένο έγκλημα έχει υποστεί σημαντικούς μετασχηματισμούς στις μεθόδους και τη δομή του, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1960 και εντεύθεν, με καταλυτικό παράγοντα τη δραματική αύξηση του εμπορίου ναρκωτικών. Ενώ προηγουμένως η βία και οι απειλές αποτελούσαν τα κύρια μέσα δράσης του, η στρατηγική του μετεξελίχθηκε, με τη διαφθορά να αναδεικνύεται ως το βασικό εργαλείο επέκτασης και εδραίωσής του. Αξιοποιώντας τη διαφθορά, το οργανωμένο έγκλημα διείσδυσε σε όλα τα επίπεδα εξουσίας και ηγεσίας, από τη δημόσια διοίκηση, τη δικαιοσύνη, και την πολιτική, έως το τραπεζικό σύστημα και την αστυνομία, οδηγώντας στη σταδιακή εξάπλωσή του πέρα από τον παραδοσιακό «υπόκοσμο» (Συκιώτου, 2008).

Η παραπάνω εξέλιξη μπορεί να εντοπιστεί και στις δύο βασικές θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για το οργανωμένο έγκλημα, συμβάλλοντας στο να δοθεί απάντηση για το αν αυτό αποτελεί «μέρος της κοινωνικής οργάνωσης ή εάν πρόκειται για ένα 'εισαγόμενο' φαινόμενο...στην κατά τα άλλα νόμιμη κοινωνία» (Βιδάλη, 2017). Η πρώτη θεωρία, η «θεωρία συνωμοσίας του ξένου» (alien conspiracy theory) διατυπώθηκε από τον Donald Cressey, ο οποίος μελετώντας την ανάπτυξη της

ιταλοαμερικάνικης μαφίας και ιδιαίτερα της Cosa Nostra τη δεκαετία του 1950-1960 στην Αμερική. Χαρακτήρισε την Cosa Nostra ως μια ιεραρχικά δομημένη οργάνωση και υποστήριξε ότι το οργανωμένο έγκλημα είναι ένα φαινόμενο «εισαγόμενο», συνδεδεμένο με συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες που λειτουργεί ανεξάρτητα από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσεται (Paoli & Vander Beken, 2014).

Κατά τη δεκαετία του 1970, αναδείχθηκαν κάποιοι περιορισμοί της θεωρίας του Cressey, καθώς επικεντρωνόταν υπερβολικά στην εθνική καταγωγή ως εξηγητικό στοιχείο του οργανωμένου εγκλήματος. Στον αντίποδα αυτής της θέωσης, αναπτύχθηκε το μοντέλο σχέσεων πελατείας-πατρωνίας και η μελέτη του William Chambliss που προσέγγισε το οργανωμένο έγκλημα ως «κοινωνικό φαινόμενο που συνίσταται σε άτυπα δίκτυα σχέσεων πελατείας-πατρωνίας και στη διαφθορά των εκπροσώπων της κρατικής εξουσίας» (Σταμούλη, 2019). Εστιάζοντας στα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής και του πολιτικού και οικονομικού συστήματος, ο Chambliss διατύπωσε την άποψη ότι «το οργανωμένο έγκλημα θεσμοποιείται μέσα από αυτά» (Σταμούλη, 2019, σελ. 218), ενώ κατέδειξε τη διαφθορά ως κυριότερη έκφρασή του και απαραίτητο στοιχείο για την ανάπτυξη του (Βιδάλη, 2017). Αν και αντίθετες, και οι δύο παραπάνω θεωρίες συνέβαλαν στο να ξεκινήσει η προσπάθεια μιας πιο συστηματικής ανάλυσης και οριοθέτησης του οργανωμένου εγκλήματος.

Παρά τις κατά καιρούς εννοιολογικές διακυμάνσεις, έχει επιτευχθεί μια γενική συναίνεση μεταξύ των ερευνητών και των διεθνών οργανισμών σχετικά με τα κριτήρια που καθορίζουν το οργανωμένο έγκλημα. Τα στοιχεία αυτά είναι: η οργάνωση και η ιεραρχική δομή μιας ομάδας τριών ή περισσότερων ατόμων, ο σκοπός της ομάδας αυτής να διαπράττει εγκλήματα βαριάς μορφής, η διάρκεια της εγκληματικής ομάδας στον χρόνο, το υλικό κέρδος ως θεμελιώδης στόχος (Μπόση & Βασιλειάδης, 2016). Τα στοιχεία αυτά γίνονται εμφανή στον ορισμό που διατυπώθηκε στη Σύμβαση κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος (Σύμβαση Πατέρμο) ο οποίος και χρησιμοποιείται ευρέως: «το οργανωμένο έγκλημα συνίσταται ως φαινόμενο σε μία δομημένη ομάδα από τρία ή περισσότερα άτομα που συνεργάζονται για κάποιο χρονικό διάστημα με σκοπό να διαπράξουν ένα ή περισσότερα σοβαρά εγκλήματα, προκειμένου να αποκομίσουν, έμμεσα ή άμεσα, οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος» (Χλούπης, 2020, σελ. 536).

Το τοπίο του οργανωμένου εγκλήματος χαρακτηρίζεται από ένα δικτυωμένο περιβάλλον που προσομοιάζει σε ένα επιχειρηματικό οικοσύστημα, στο πλαίσιο του οποίου οι εγκληματίες συνεργάζονται συντονισμένα για να επιτύχουν τους στόχους τους. Αυτή η συνεργασία βασίζεται σε μια δομημένη ιεραρχία, με κεντρικούς πυρήνες που συντονίζουν τις δραστηριότητες και περιφερειακά μέλη που εκτελούν συγκεκριμένες εργασίες. Το δίκτυο αυτό υποστηρίζεται από ένα ευρύ φάσμα επαγγελματιών που προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες, από την παραγωγή πλαστών εγγράφων μέχρι τη νομιμοποίηση παράνομων κερδών (Καρατράντος, 2021).

Παρά την επικρατούσα αντίληψη του οργανωμένου εγκλήματος ως ενός φαινομένου απομονωμένου από τον «νόμιμο κόσμο», που βασίζεται αποκλειστικά στην απόκρυψη των παράνομων δραστηριοτήτων του από τον έξω κόσμο, η σχετική βιβλιογραφία καταδεικνύει μια βαθιά διασύνδεση του οργανωμένου εγκλήματος με το κοινωνικό του περιβάλλον (Ruggiero, 2017). Το οργανωμένο έγκλημα δεν λειτουργούν στο κενό, αλλά ενσωματώνεται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο, συχνά αξιοποιώντας τους πόρους και τις δυνατότητες του (Van de Bunt, Siegel & Zaitch, 2014). Η συνέργεια διαφθοράς, συγκάλυψης και στενών δεσμών με ισχυρά πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα δημιουργεί ένα αδιαπέραστο τείχος προστασίας για τις εγκληματικές δραστηριότητες. Αυτό το περίπλοκο δίκτυο εξουσίας και επιρροής καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την αποτελεσματική καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις τα ίδια τα όργανα του κράτους και οι μηχανισμοί επιβολής του νόμου είναι αυτά που υπονομεύουν έτσι την προσπάθεια για την καταπολέμηση του φαινομένου.

Ειδικότερα, οι ομάδες του οργανωμένου εγκλήματος, αν και δεν ενδιαφέρονται ή επιδιώκουν την ανατροπή του του εκάστοτε κατεστημένου εξουσίας, εκμεταλλεύονται τις αδυναμίες και τις ανισότητες του ώστε να διεισδύσουν στις δομές της εξουσίας και της οικονομίας. Αυτό επιτυγχάνεται με δύο βασικούς τρόπους. Πρώτον έχοντας τη διαφθορά και τη δωροδοκία ως κύρια εργαλεία τους, εξασφαλίζουν την ανοχή ή ακόμα και τη συνεργασία κρατικών λειτουργών, εξουδετερώνοντας έτσι τους μηχανισμούς ελέγχου και καταστολής. Δεύτερον, μέσω της νομιμοποίησης των παράνομων κερδών τους, ενσωματώνονται στην επίσημη οικονομία, αποκτώντας σημαντική οικονομική δύναμη και επηρεάζοντας τις οικονομικές πολιτικές των κρατών (Μπόση & Βασιλειάδης, 2016).

Σύμφωνα με τους Rothe και Kauzlarich (2016), παρατηρείται το εξής παράδοξο. Σε αντίθεση με πολλές από τις άλλες μορφές εγκλημάτων των ισχυρών που νομιμοποιούνται μέσω του ποινικού νόμου, τα εγκλήματα των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος δαιμονοποιούνται και διώκονται μέσω μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Ωστόσο, υποστηρίζονται ταυτόχρονα από εταιρείες, κράτη, διακυβερνητικούς φορείς και διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και νομιμοποιούνται μέσω αυτών των σχέσεων ή αγνοείται η εγκληματικότητα τους, ανάλογα με τις σχέσεις εξουσίας, πολιτικής και οικονομίας και την απειλή για το status quo.

Εξετάζοντας τις παραπάνω μορφές των εγκλημάτων των ισχυρών μπορούν να εντοπιστούν κάποια κοινά στοιχεία που, υπό την οπτική της κριτικής εγκληματολογίας, είναι και αυτά που τα καθιστούν πιο δύσκολο να αναγνωριστούν και να αντιμετωπιστούν. Ως προϊόντα των ενδογενών αντιφάσεων του καπιταλιστικού συστήματος, τα εγκλήματα των ισχυρών συνδέονται άρρηκτα με τις πρακτικές οργανωμένων ομάδων ή νομικών προσώπων και υπονομεύουν τις σχέσεις εμπιστοσύνης και τον ελεύθερο ανταγωνισμό, υπηρετώντας αποκλειστικά ιδιωτικά συμφέροντα. Σε αντίθεση με τα κοινά εγκλήματα, αποτελούν μια άμεση απειλή για το δημοκρατικό κράτος δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, καθώς οι δράστες, συχνά οι ίδιοι συνδιαμορφώτες του νομικού πλαισίου, απολαμβάνουν ανοχή και προστασία. Οι κοινωνικοπολιτικές αιτίες των εγκλημάτων αυτών συχνά συγκαλύπτονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), ενώ η ποινική τους αντιμετώπιση διακρίνεται από επιλεκτικότητα και ανομοιομορφία, με αποτέλεσμα να ενισχύεται το φαινόμενο της ατιμωρησίας (Βιδάλη, 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

2.1 Εννοιολογική και θεωρητική εξέλιξη

Παρότι οι ρίζες και η εξέλιξη του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος έχουν μακρά ιστορία που εκτείνεται σε περισσότερες από οκτώ δεκαετίες συνεργατικών προσπαθειών για την κατανόηση των εγκλημάτων των ισχυρών, ως έννοια διανύει την τρίτη δεκαετία του (Γεωργούλας, 2019). Εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε μια σειρά εργασιών που παρουσιάστηκαν σε συνέδρια το 1990 από τον Ronald Kramer και τον Raymond Michalowski. Οι δύο αυτοί μελετητές έδωσαν και τον πρώτο ολοκληρωμένο ορισμό του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος ως «παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς ενέργειες που παράγονται από μια αμοιβαία ενδυναμωμένη αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτικών ή και πρακτικών από θεσμούς πολιτικής διακυβέρνησης και πολιτικών ή και πρακτικών από θεσμούς οικονομικής παραγωγής και διανομής» (Michalowski & Kramer, 2006, σελ. 15).

Κεντρική πτυχή του παραπάνω ορισμού είναι η αλληλεπίδραση των οργανωσιακών δομών του κράτους και των επιχειρήσεων, συνεργασία των οποίων, αν και συχνά κρυφή, είναι απαραίτητη για τη λειτουργία του σύγχρονου καπιταλισμού. Η μελέτη του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος υποδεικνύει ότι στο σύγχρονο καπιταλιστικό περιβάλλον η ανάπτυξη των επιχειρήσεων είναι ανέφικτη χωρίς την κρατική στήριξη, ενώ ταυτόχρονα οι κυβερνήσεις εξαρτώνται από τις επιχειρήσεις για την παροχή αγαθών και υπηρεσιών (Γεωργούλας, 2019).

Καθώς η μελέτη του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος συνεχίστηκε, αναδύθηκαν θεωρητικά δύο μορφές, αν και οι δύο συχνά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Προέκυψε διάκριση μεταξύ των εγκλημάτων που διευκολύνονται από το κράτος και των εγκλημάτων που ξεκινούν από το κράτος. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι και οι δύο αυτές μορφές περιλαμβάνουν κάποιο επίπεδο ρητής ή άρρητης συνεργασίας μεταξύ κρατών και εταιρειών (Rothe, 2020). Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση, το κράτος διαδραματίζει έναν επιτρεπτικό ρόλο, αποφεύγοντας να ελέγξει ή να καταστείλει τις εγκληματικές ενέργειες των επιχειρήσεων, είτε λόγω αδιαφορίας είτε λόγω ανεπάρκειας των μηχανισμών ελέγχου (Γεωργούλας, 2019). Υπό αυτό το πρίσμα, τα

κρατικο-εταιρικά εγκλήματα είναι αποτέλεσμα αμέλειας ή αδράνειας εκ μέρους των κρατών ή των ρυθμιστικών τους φορέων με τρόπους που διευκολύνουν συμπαιγνιακά τις εταιρείες στη διάπραξη εγκλημάτων ή κοινωνικής βλάβης (Bernat & Whyte, 2016). Στη δεύτερη προσέγγιση από την άλλη πλευρά, το κράτος όχι μόνο αποτυγχάνει να ρυθμίσει τον ιδιωτικό τομέα, αλλά έχει πρωταρχικό ρόλο στην προώθηση της εγκληματικής δραστηριότητας που ωφελεί τις εταιρείες. Συμμετέχει με άλλα λόγια ενεργά στη σχεδίαση και υλοποίηση εγκληματικών δραστηριοτήτων σε συνεργασία με επιχειρηματικούς φορείς (Bernat & Whyte, 2016).

Ο εννοιολογικός φακός του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος και της βλάβης έχει διερευνηθεί μέσα από μελέτες περίπτωσης και εφαρμοστεί σε μια σειρά γεγονότων και πλαισίων. Η πρώτη μελέτη περίπτωσης που οδήγησε στην ανάπτυξη της έννοιας του ήταν η έκρηξη του διαστημικού λεωφορείου Challenger. Το γεγονός έλαβε χώρα στις 28 Ιανουαρίου όταν και, 73 δευτερόλεπτα μετά την απογείωση, το αμερικανικό διαστημικό λεωφορείο Challenger διαλύθηκε στον αέρα, σκοτώνοντας και τους επτά αστροναύτες που επέβαιναν σε αυτό, ενώ εκατομμύρια θεατές παρακολουθούσαν ζωντανά στην τηλεόραση. Αν και η ευθύνη του ατυχήματος αποδόθηκε σε ελαττωματικό σχεδιασμό, η εξέταση του Kramer έδειξε ότι πάρθηκαν επικίνδυνες αποφάσεις και αποκρύφθηκαν πληροφορίες αναφορικά με τον ελαττωματικό σχεδιασμό, τόσο από τη NASA όσο και από την ιδιωτική εταιρεία Morton Thiokol Inc. Ο Kramer κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι αποφάσεις και οι ενέργειες της NASA και της MTI σχετικά με τον ελαττωματικό σχεδιασμό και την ασφαλή εκτόξευση του λεωφορείου ήταν οι πραγματικές αιτίες της καταστροφής. Η έκρηξη ήταν το συλλογικό προϊόν της αλληλεπίδρασης μεταξύ μιας κυβερνητικής υπηρεσίας και μιας ιδιωτικής επιχειρηματικής εταιρείας και, επομένως, μπορεί να θεωρηθεί ως μια περίπτωση κρατικού-εταιρικού εγκλήματος (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002).

Την παραπάνω μελέτη περίπτωσης ακολούθησαν αρκετές ακόμα, ρίχνοντας φως στο φαινόμενο του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και ενισχύοντας σταδιακά τη βαθύτερη κατανόησή του (Γεωργούλας, 2019). Περιπτώσεις όπως η συντριβή της πτήσης valujet 592, η σύγχρονη κατάληψη φυσικών πόρων στο κατεχόμενο Ιράκ, η πετρελαιοκηλίδα στον Κόλπο του Μεξικού, οι βλάβες και εγκλήματα που διαπράχθηκαν σε ζώνες συγκρούσεων και τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» και πολλές άλλες, άρχισαν να καθιστούν σαφές πώς οι κρατικο-εταιρικές δραστηριότητες μπορούν να προκαλέσουν

βλάβες που επηρεάζουν τεράστιο αριθμό ανθρώπων σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Tombs, 2012).

Σημαντικό είναι στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι οι πρώτες εννοιολογικές διατυπώσεις της έννοιας του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος έχουν επικριθεί από μελετητές όπως ο Tombs και ο Whyte, οι οποίοι υποστήριξαν ότι η μελέτη για το κρατικό-εταιρικό έγκλημα επικεντρώνεται σε «στιγμές ρήξης», δηλαδή παθολογικές αποκλίσεις από μια συνηθισμένη, φυσιολογική σχέση μεταξύ του κράτους και του εταιρειών. Εστιάζοντας μόνο σε ανατρεπτικά γεγονότα, η βιβλιογραφία του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος κρύβει τη διαρκή υποκείμενη σχέση μεταξύ του κράτους και των εταιρειών, η οποία από μόνη της ευνοεί τις αποκλίνουσες εταιρικές συμπεριφορές. Για τον λόγο αυτό, οι μελέτες για το κρατικό εταιρικό έγκλημα θα πρέπει να τονίζουν τις δομικές συνθήκες που επιτρέπουν να συμβεί ένα συγκεκριμένο έγκλημα ή μια επιβλαβής δράση (Nicolini Aldini, 2024). Αναδύεται έτσι μια βασική πτυχή που πλαισιώνει και θεμελιώνει θεωρητικά το κρατικό-εταιρικό έγκλημα: η συμβιωτική σχέση κράτους-επιχειρήσεων.

2.2 Η συμβίωση κράτους-εταιρειών

Η βιβλιογραφία για το κρατικό-εταιρικό έγκλημα έχει επικεντρωθεί στην εκ νέου έμφαση του ρόλου του κράτους σε μελέτες που εξετάζουν την κοινωνική βλάβη που προκαλούν οι εταιρείες. Η κεντρική συζήτηση περιστρέφεται γύρω από την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το κράτος ξεκινά, συμμετέχει ή βοηθά στο εταιρικό έγκλημα (Ferreira & Oliveira, 2024). Υπογραμμίζοντας το βάθος της σχέσης μεταξύ του κράτους και των εταιρειών και τη συμβιωτική φύση τους (Tombs, 2012), γίνεται εφικτή η αναγνώριση των πολυάριθμων σεναρίων στα οποία κυβερνήσεις και εταιρείες γίνονται εταίροι στο έγκλημα (Tombs & Whyte, 2020). Αυτό που στην ουσία αποκαλύπτει η ανάλυση του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος είναι ότι δεν υπάρχει ανταγωνισμός ή αντικρουόμενα συμφέροντα στις σχέσεις μεταξύ κρατικών και ιδιωτικών φορέων. Αντιθέτως, τέτοια εγκλήματα συχνά προκύπτουν από την επιδίωξη κοινών ή αμοιβαίων στόχων (Auletto & Michalowski, 1993). Όπως επισημαίνουν οι Michalowski και Kramer (2007), αυτό που παρατηρείται σε όλα τα κυρίαρχα κοινωνικά συστήματα της σύγχρονης εποχής είναι η δυσκολία διάκρισης των ορίων

μεταξύ οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων, καθώς οι κύριοι οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες λήψης αποφάσεων προέρχονται συνήθως από την ίδια ομάδα ισχυρών κοινωνικών δυνάμεων, οι οποίες μοιράζονται ένα κοινό όραμα για το επιθυμητό status quo.

Σημαντικό είναι σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με τους Friedrichs και Rothe (2014) υφίσταται και μια περαιτέρω διάκριση που είναι χρήσιμη, τόσο για την κατανόηση της αλληλεπίδρασης κράτους-εταιρειών όσο και για την ανίχνευση και αντιμετώπιση των παράνομων δράσεων τους. Όπως υποστηρίζουν οι συγκεκριμένοι μελετητές είναι σημαντικό να διαχωρίζουμε τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα που διαπράττονται ανοιχτά, συνοδευόμενα από εμφανή επιχειρήματα περί γενικότερων οφελών για το κράτος και την εταιρεία – ενώ παράλληλα αποκρύπτουν παράνομες ή ανήθικες πτυχές της δράσης – και εκείνων των εγκλημάτων που αποσκοπούν αποκλειστικά στην άμεση ωφέλεια της ηγεσίας του κράτους και των εταιρειών (ή συγκεκριμένων αξιωματούχων και διευθυντικών στελεχών), στο πλαίσιο των οποίων οι παράνομες και διεφθαρμένες δράσεις να συγκαλύπτονται συνειδητά σε όλα τα επίπεδα (Friedrichs & Rothe, 2014).

Τα κράτη και οι εταιρείες βρίσκονται όλο και περισσότερο σε μια συμβιωτική σχέση, γεγονός που γίνεται πιο κατανοητό αν λάβουμε υπόψη ότι, στο πλαίσιο των πρόσφατων κοινωνικοϊστορικών κρατικών σχηματισμών, οι εταιρείες δημιουργούνται για την κινητοποίηση, τη χρήση και την προστασία του κεφαλαίου. Αποτελούν δηλαδή τεχνητές οντότητες των οποίων η ίδια η ύπαρξη παρέχεται και διατηρείται από το κράτος μέσω νομικών θεσμών και μέσων. Οι εταιρείες και το κράτος είναι επομένως άρρηκτα συνδεδεμένα στο βαθμό που, στον σύγχρονο καπιταλισμό, το καθένα αποτελεί προϋπόθεση ύπαρξης του άλλου (Tombs, 2012). Η διάκριση μεταξύ «κρατικών συμφερόντων» και «εταιρικών συμφερόντων» είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτη λόγω των πολλαπλών «διασυνδέσεων» όσων βρίσκονται στην κορυφή τόσο της κρατικής όσο και της εταιρικής ιεραρχίας (Rothe & Kauzlarich, 2016). Λογικό επακόλουθο αυτής της διασύνδεσης είναι ότι, όπως τα κράτη δημιουργούν και συντηρούν αγορές, έτσι μπορούν και δημιουργούν και συντηρούν εγκληματογόνες αγορές, δηλαδή αγορές που ευνοούν ή διευκολύνουν την παραγωγή κοινωνικής βλάβης και εγκλημάτων (Tombs, 2012).

Σύμφωνα με τον Tombs (2016), οι σχέσεις μεταξύ κράτους και εταιρειών εκδηλώνονται με διάφορες μορφές. Το κράτος λειτουργεί ως συνεργάτης με τον ιδιωτικό τομέα σε ποικίλες οικονομικές δραστηριότητες, ως εξωτερικός προμηθευτής που διευκολύνει την οικονομική δραστηριότητα, αλλά και ως κύριος αγοραστής προϊόντων και υπηρεσιών. Η σημασία αυτών των σχέσεων γίνεται ολοένα και πιο έντονη, καθώς τα κράτη μειώνουν σταδιακά την άμεση εμπλοκή τους στην παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Αυτό παρατηρείται τόσο στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού, όπου κυριαρχεί η απορρύθμιση και η ιδιωτικοποίηση, όσο και σε συνθήκες δημοσιονομικών κρίσεων όπου προωθούνται οι πολιτικές λιτότητας.

Ακόμη και πέρα από το πεδίο της εγκληματολογίας, μελετητές και οικονομολόγοι που αναλύουν την οικονομική ανάπτυξη και τις διεθνείς επιχειρήσεις αναγνωρίζουν την απουσία ολοκληρωμένων και πολυεπιστημονικών εννοιολογικών πλαισίων που αντιμετωπίζουν τις περίπλοκες και ολοκληρωμένες συνέπειες των διεθνών επιχειρήσεων στην οικονομία και την κοινωνία. Στο πλαίσιο της ανάλυσης της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης και των επιπτώσεών της στις αναπτυσσόμενες οικονομίες για παράδειγμα, οι οικονομολόγοι έχουν προειδοποιήσει για την αναντιστοιχία μεταξύ των ιδιωτικών κινήτρων και του κοινωνικού κόστους και οφέλους (Ferreira & Oliveira, 2024). Αντίστοιχα, άλλοι μελετητές υπογραμμίζουν πως οι πολυεθνικές εταιρείες, η πιο ορατή ενσάρκωση της παγκοσμιοποίησης, έχουν την εξουσία να διαμορφώσουν την ατζέντα της παγκόσμιας διακυβέρνησης και χρησιμοποιούν τη νομική βάση και την υποδομή που παρέχουν τα κράτη για να λειτουργήσουν ως οι πρωταρχικοί θεσμοί μέσω των οποίων ο καπιταλισμός συντηρείται παρά τις επιβλαβείς επιπτώσεις του στην ανθρώπινη ζωή (Tombs & Whyte, 2020).

Με γνώμονα τα παραπάνω, η στενή και αλληλεξαρτώμενη σχέση μεταξύ κρατών και εταιρειών δεν περιορίζεται μόνο στη συνεργασία αλλά συχνά οδηγεί στη δημιουργία εγκλημάτων και βλαβών. Όσο αυτή η συμβιωτική σχέση βαθαίνει και διευρύνεται, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα πολλαπλασιασμού των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων και των αρνητικών επιπτώσεων που απορρέουν από αυτά. Αυτός ο πολλαπλασιασμός αντικατοπτρίζει όχι μόνο τις αυξημένες συνέργειες μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων, αλλά και την αδυναμία ελέγχου ή περιορισμού αυτών των φαινομένων, τα οποία συχνά

εξυπηρετούν κοινά συμφέροντα εις βάρος της κοινωνίας και του περιβάλλοντος (Tombs, 2016).

2.3 Συνέπειες των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων. Το ζήτημα της κοινωνικής βλάβης

Όπως έγινε κατανοητό, τόσο από τις περιπτωσιολογικές μελέτες που αναφέρθηκαν παραπάνω όσο και από τις συμβιωτικές και συχνά «επικίνδυνες» σχέσεις μεταξύ των κρατών και του εταιρικού τομέα, η φύση του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος συχνά δεν γίνεται αντιληπτή εκτός και αν υπάρξει κάποια σημαντική και κυρίως εμφανής βλάβη, όπως η βία ή ο θάνατος (Rothe & Kauzlarich, 2016).

Μέσω της πολιτικής του εξουσίας, το κράτος μπορεί να παρέμβει άμεσα στα υφιστάμενα νομικά πλαίσια και να χαρακτηρίσει ή να αποχαρακτηρίσει αυθαίρετα ορισμένες αποκλίνουσες ή επιβλαβείς συμπεριφορές ως εγκληματικές ή μη. Ως εκ τούτου, η σύγχρονη εγκληματολογική βιβλιογραφία στρέφει όλο και περισσότερο την προσοχή της στη μελέτη της «κοινωνικής βλάβης» και όχι στα εγκλήματα όπως αυτά ορίζονται από το ρυθμιστικό πλαίσιο (Nicolini Aldini, 2024). Η βλάβη που προκύπτει από το κρατικο-εταιρικό έγκλημα είναι «κοινωνικά διαμεσολαβούμενη», θεωρείται δηλαδή το αποτέλεσμα δομικών ρυθμίσεων που δημιουργούν τις προϋποθέσεις για να συμβεί και να αναπαραχθεί. Μεταξύ αυτών των διαρθρωτικών ρυθμίσεων μπορεί κανείς να συμπεριλάβει το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο, όπως αυτό θεσπίζεται και εφαρμόζεται από την εκάστοτε κυβέρνηση που βρίσκεται στην εξουσία (Nicolini Aldini, 2024).

Οι Hillyard και Tombs (2007) ήταν οι πρώτοι που επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο οι κριτικοί εγκληματολόγοι σκέφτονται και ορίζουν την έννοια του «εγκλήματος», εισάγοντας μια πιο ενδελεχή εξέταση της έννοιας της «κοινωνικής βλάβης». Αυτό που προσφέρει το επιχείρημά τους στην εγκληματολογία –και στην κοινωνική ζωή γενικότερα– είναι μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του φάσματος των βλαβών που μπορεί να υποστούν άτομα, κοινότητες ή ολόκληρες κοινωνίες. Εστιάζουν επίσης στην εξέταση των δραστηριοτήτων όχι μόνο ατόμων, αλλά και τοπικών και εθνικών κρατών και εταιρειών, πολιτικών καθεστώτων και ιδεολογιών, καθώς και κοινωνικών θεσμών συμπεριλαμβανομένων των συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης (OpenLearn, 2024).

Στο πλαίσιο της οριοθέτησης της κοινωνικής βλάβης που προκύπτει από τα εγκλήματα των ισχυρών, οι Hillyard και Tombs (2007) την κατηγοριοποιούν στις σωματικές, οικονομικές, ψυχολογικές και πολιτισμικές βλάβες. Ξεκινώντας από τις σωματικές, αναφέρουν ότι περιλαμβάνουν θάνατο ή σοβαρό τραυματισμό, εργατικά ατυχήματα, έκθεση σε περιβαλλοντικούς ρύπους, ασθένειες, έλλειψη επαρκούς τροφής και στέγης, βασανιστήρια και βία από κρατικούς αξιωματούχους κ.ά. Οι οικονομικές βλάβες περιλαμβάνουν ποικίλες μορφές απάτης που προέρχονται από τις τράπεζες, κατάχρηση κεφαλαίων από το κράτος, ιδιωτικές εταιρείες, αυξημένες τιμές για αγαθά και υπηρεσίες μέσω «καρτελοποίησης» και καθορισμού τιμών, καθώς και ανακατανομή του πλούτου και του εισοδήματος από τους φτωχότερους στους πλουσιότερους μέσω οπισθοδρομικής φορολογίας και μειωμένων πολιτικών πρόνοιας. Οι συναισθηματικές/ψυχολογικές βλάβες είναι πολύ πιο δύσκολο να μετρηθούν και περιλαμβάνουν πόνο και τραύμα, συνήθως από τις υπόλοιπες μορφές βλάβης. Τέλος, οι πολιτισμικές βλάβες αναφέρονται κυρίως στην έλλειψη πολιτισμικής ασφάλειας, η οποία περιλαμβάνει την έννοια της αυτονομίας, της ανάπτυξης και της πρόσβασης σε πολιτιστικά, πνευματικά και πληροφοριακά αγαθά που είναι γενικά διαθέσιμοι σε κάθε κοινωνία (Hillyard & Tombs, 2007).

2.4 Διαφθορά και κρατικο-εταιρικό έγκλημα

Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη διαφθορά, μέσα από την οποία διευκολύνεται η διάπραξη και τη συγκάλυψη παράνομων και εγκληματικών ενεργειών. Αντίστοιχα, η συστημική φύση του φαινομένου της διαφθοράς αποτυπώνεται με μεγαλύτερη ακρίβεια από την προοπτική του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023). Η διαφθορά και ιδιαίτερα η υψηλή διαφθορά αναπτύσσονται σε «μία συμβιωτική σχέση με τη νομιμότητα, μέσα από συμπράξεις, συνέργειες, σύμπτωση συμφερόντων ανάμεσα σε φορείς επιχειρηματικής δράσης και φορείς κρατικής διακυβέρνησης» (Γασπαρινάτου, 2024, σελ. 19).

Ως κοινωνιολογικός όρος, η διαφθορά αντικατοπτρίζει ένα κοινωνικό φαινόμενο, κάτω από το οποίο ομαδοποιούνται διάφορες συμπεριφορές, πράξεις, παραλείψεις και κοινωνικές πρακτικές, οι οποίες είτε επισημοποιούνται στο ποινικό δίκαιο ως νομικά

αδικήματα είτε δεν συνιστούν επίσημα εγκλήματα, αλλά μάλλον ευρύτερα φαινόμενα που επηρεάζουν τη διοικητική και δημοκρατική λειτουργία. Τα περισσότερα από αυτά τα φαινόμενα έχουν σχεσιακό χαρακτήρα, που περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων και παραγόντων εντός οργανωτικών και επαγγελματικών πλαισίων. Σε όλες τις περιπτώσεις, στον πυρήνα της διαφθοράς βρίσκεται η κατάχρηση της ανατεθείσας εξουσίας (δημόσιας ή ιδιωτικής) με σκοπό την απόκτηση ιδιωτικού (ατομικού ή οργανωτικού) οφέλους (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023).

Η διαφθορά αποτελεί ένα περίπλοκο κοινωνικό φαινόμενο που απαιτεί μια ολιστική και πολυεπίπεδη προσέγγιση για να γίνει πλήρως κατανοητή. Μια τέτοια προσέγγιση πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών παραγόντων, που διαμορφώνουν το πλαίσιο της διαφθοράς και συμβάλλουν στη διατήρησή της (Διαμαντούρος, 2015). Συνεπώς, η αντιμετώπισή της αποκλειστικά ως παραβίαση του ποινικού δικαίου είναι μια περιοριστική οπτική, καθώς δεν ενσωματώνει πολιτικές πρακτικές που έχουν αποδειχθεί επιβλαβείς για τους πολίτες. Η εγκληματολογική ανάλυση της διαφθοράς οφείλει να συμπεριλάβει ευρύτερες αντιλήψεις περί εγκλήματος, πέρα από τις αυστηρά νομικές παραβάσεις (Friedrichs, 2007).

Όσον αφορά τη λεγόμενη «υψηλή διαφθορά», αναφερόμαστε στη διαφθορά που εμφανίζεται στα ανώτερα επίπεδα της δημόσιας διοίκησης και της πολιτικής. Αυτή χαρακτηρίζεται από την κατάχρηση εξουσίας, θέσης και εμπιστοσύνης, τόσο πολιτικής όσο και κοινωνικής, με σκοπό το προσωπικό όφελος (Διαμαντούρος, 2015). Η υψηλή ή πολιτική διαφθορά περιλαμβάνει: α) ενέργειες κυβερνητικών αξιωματούχων υψηλού επιπέδου που διαστρεβλώνουν τις πολιτικές ή τη λειτουργία του κράτους προς ίδιον όφελος, β) πρακτικές υψηλόβαθμων στελεχών του ιδιωτικού τομέα που επηρεάζουν αρνητικά τις κρατικές πολιτικές και τη λειτουργία των θεσμών, γ) συστηματικές ενέργειες που υπονομεύουν το δημόσιο συμφέρον και δ) εκτεταμένες αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία και τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών (Martini, 2015). Παραδείγματα τέτοιων φαινομένων αποτελούν η δωροδοκία, η παράνομη χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων, η άσκηση αθέμιτης επιρροής σε πολιτικά πρόσωπα για την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων (lobbying), καθώς και η αδιαφανής ανάθεση δημόσιων έργων (Γασπαρινάτου, 2019).

Όπως και στα εγκλήματα των ισχυρών, στην περίπτωση της πολιτικής διαφθοράς, η κοινωνική θέση και το προφίλ των εμπλεκόμενων επηρεάζουν δραστικά «τόσο τη νομοθετική διαδικασία (εγκληματοποίηση πράξεων) όσο και την εφαρμογή του νόμου (επιλεκτική λειτουργία του ποινικού συστήματος)» (Γασπαρινάτου, 2019, σελ. 175). Ιδιαίτερα, η αδρανοποίηση του κοινωνικού ελέγχου δεν περιορίζεται μόνο στο πεδίο της διοικητικής και δικαστικής εξουσίας, αλλά επεκτείνεται και στη διαμόρφωση των όρων της νομιμότητας, διασφαλίζοντας το απαραίτητο πέπλο προστασίας για τους ισχυρούς (Γασπαρινάτου, 2019, σελ. 175) και καλλιεργώντας την ψευδαίσθηση της «αμερόληπτης» λειτουργίας του ποινικού συστήματος (Παπαχαλαράμπος, 2019, σελ. 140).

Παίρνοντας ως παράδειγμα την πολυσυζητημένη υπόθεση της παράνομης χρηματοδότησης της πολυεθνικής εταιρείας Siemens προς τα πολιτικά κόμματα, η Γασπαρινάτου (2019) κάνει λόγο για την πολιτική διαφθορά ως κρατικό ή κρατικο-εταιρικό έγκλημα, παραθέτοντας ως βασικά στοιχεία του φαινομένου τον διαχρονικό, καθολικό, οργανωμένο και οργανωσιακό του χαρακτήρα. Η ίδια συγγραφέας επισημαίνει επίσης, τη συμβίωση νομιμότητας/παράνομιας ως κοινό χαρακτηριστικό της διαφθοράς και του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, καθώς και την αδρανοποίηση των μηχανισμών κάθε μορφής κοινωνικού ελέγχου, προκειμένου να διασφαλιστεί η αθέατη δράση και η ατιμωρησία των εμπλεκόμενων. Οι τελευταίες δύο αυτές πτυχές φαίνεται να συνδέονται με τα χαρακτηριστικά των δραστών υψηλής διαφθοράς και με τα εγκλήματα των ισχυρών γενικότερα (Γασπαρινάτου, 2019, σελ. 171-5).

Στο πλαίσιο αυτό, η διαδικασία της νομοθέτησης, αλλά και η εφαρμογή του νόμου, διαβρώνονται από φαινόμενα επιλεκτικότητας, τα οποία απορρέουν από τις άνισες σχέσεις εξουσίας που διέπουν τους εμπλεκόμενους φορείς. Ως αποτέλεσμα, η νομιμότητα γίνεται εργαλείο στα χέρια ισχυρών κέντρων εξουσίας, τα οποία διαμορφώνουν τους κανόνες και τους όρους λειτουργίας του συστήματος προς όφελός τους και εις βάρος της διαφάνειας και της κοινωνικής δικαιοσύνης (Γασπαρινάτου, 2019, σελ. 175).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

3.1 Η αθεατότητα του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος

Ιστορικά, τα εγκλήματα των ισχυρών έχουν καταφέρει να αποφύγουν ή να ξεφύγουν από την ποινικοποίηση και τον στιγματισμό μέσω συμμαχιών, διαπραγματεύσεων και εξηγήσεων που υπονομεύουν την ηθική και τη βλάβη αυτών των αδικημάτων (Ruggiero, 2013). Η νομιμοποίηση αυτών των εγκλημάτων δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω της αδρανοποίησης του κοινωνικού ελέγχου, αλλά και μέσω της ανοχής της κοινωνίας, η οποία συχνά βασίζεται στην παραπληροφόρηση ή την άγνοια.

Σε αντίθεση με τα κοινά εγκλήματα, οι πιο σοβαρές μορφές βλάβης σε πρόσωπα και περιουσίες, οι οποίες διαπράττονται από ισχυρές ομάδες, οργανισμούς, κυβερνήσεις ή κράτη, παραμένουν συχνά αθέατες. Η παρατηρούμενη αυτή αθεατότητα οφείλεται, τόσο στις συντονισμένες προσπάθειες των ισχυρών να συγκαλύψουν τις παράνομες πράξεις τους, όσο και στην έλλειψη επαρκούς έρευνας και δημοσιοποίησης των εγκλημάτων τους. Ακόμη και η ίδια η εγκληματολογική έρευνα έχει παραδοσιακά επικεντρωθεί στα κοινά εγκλήματα, αγνοώντας σε μεγάλο βαθμό τα εγκλήματα των ισχυρών (Barak, 2015).

Η ανισορροπία αυτή συμβάλλει στην παρανόηση της πραγματικής φύσης της εγκληματικότητας και στην υποτίμηση των επιπτώσεων των εγκλημάτων των ισχυρών στην κοινωνία. Αντικατοπτρίζεται επίσης στην επιλεκτικότητα, τόσο κατά τη νομοθέτηση όσο και κατά την εφαρμογή του νόμου, φαινόμενο που αποτελεί άμεσο αποτέλεσμα της εξουσιαστικής διάστασης των σχέσεων μεταξύ κράτους, θεσμών και ισχυρών οικονομικών παραγόντων. Οι νόμοι συχνά διαμορφώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετούν τα συμφέροντα των ελίτ, ενώ οι ποινές για παραβάσεις παραμένουν σπάνιες, ελλιπείς ή εντελώς ανύπαρκτες, ενισχύοντας την αίσθηση ατιμωρησίας (Βασιλαντωνοπούλου, 2014).

Η έρευνα για τα εγκλήματα των ισχυρών υπογραμμίζει ότι οι δράστες μπορούν να χρησιμοποιήσουν την κοινωνική και πολιτική τους δύναμη για να αποτρέψουν, τόσο την ανίχνευση όσο και την καταδίκη τους (Tombs & Whyte, 2009). Ταυτόχρονα,

καθώς το ποινικό δίκαιο αντανακλά (εν μέρει) τα συμφέροντα ισχυρών, τα εγκλήματα αυτά μπορεί να μην περιλαμβάνονται πάντα στις συμβατικές εννοιολογήσεις του «εγκλήματος» και να μην αναγνωρίζονται ως παραβιάσεις του ποινικού νόμου (Agnew, 2011). Η συχνή κατηγοριοποίηση μιας παράνομης ενέργειας ως διοικητικής παράβασης μειώνει τη σοβαρότητα της πράξης και αποτρέπει την ποινική δίωξη και την κοινωνική στιγματοποίηση του δράστη ως εγκληματία. Αυτό ισχύει ακόμη και όταν η κοινωνική βλάβη που προκαλείται από τέτοιες ενέργειες είναι πιο σοβαρή από αυτήν που προκύπτει από τα παραδοσιακά εγκλήματα του ποινικού δικαίου (Michalowski & Kramer, 2007). Φαίνεται επομένως ότι, η αδυναμία των θεσμών να ορίσουν συγκεκριμένες συμπεριφορές ως εγκληματικές δημιουργεί νομικά κενά που παρέχουν μια βάση νομιμοποίησης των εγκλημάτων των ισχυρών.

Ιδιαίτερα όσον αφορά το κρατικο-εταιρικό έγκλημα, η συμβίωση νομιμότητας και παρανομίας, η οποία ενισχύεται τόσο από την αμοιβαία εξάρτησή τους όσο και από τη φύση της αλληλεπίδρασής τους είναι αυτή που νομιμοποιεί και διευκολύνει την εγκληματική δράση. Με αυτόν τον τρόπο, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα βρίσκει καταφύγιο σε ένα σύστημα που υποτίθεται ότι το καταπολεμά. Όπως άλλωστε καθίσταται εμφανές από την ίδια τη θεωρία του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, ορισμένες παραβατικές συμπεριφορές, που βρίσκονται στη διασταύρωση των εταιρικών και κρατικών συμφερόντων, δεν αναγνωρίζονται ως εγκλήματα. Αυτό συμβαίνει είτε επειδή δεν ορίζονται έτσι από τη νομοθεσία είτε επειδή οι αρμόδιοι φορείς επιβολής του νόμου δεν τις αντιμετωπίζουν ως τέτοιες, ανεξαρτήτως του κοινωνικού κόστους που συνεπάγονται (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των παραπάνω μπορούν να θεωρηθούν οι αλληλεπιδράσεις των πολυεθνικών εταιρειών με τις αναπτυσσόμενες χώρες. Όπως επισημαίνει ο Nicoli Aldini (2024), πολλές εταιρείες διεθνούς εμβέλειας εκμεταλλεύονται τη δυναμική του παγκόσμιου καπιταλισμού για να πραγματοποιήσουν στρατηγικές επενδύσεις σε αναδυόμενες οικονομίες, οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις χαρακτηρίζονται από αδύναμα συστήματα διακυβέρνησης και υψηλά επίπεδα διαφθοράς. Σε αυτό το πλαίσιο, οι εταιρείες υπόκεινται σε κυρώσεις για παραβιάσεις μόνο όταν οι ενέργειές τους ταξινομούνται ως διεθνή εγκλήματα. Ωστόσο, ακόμα και σε αυτήν την περίπτωση, οι κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής συχνά

επιλέγουν να παραβλέπουν τις όποιες παραβάσεις, στοχεύοντας στην τόνωση της οικονομίας και στην προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων (Nicoli Aldini, 2024).

Εκτός από το ότι τα εγκλήματα των ισχυρών δεν καταγράφονται συστηματικά από επίσημους φορείς, δεν λαμβάνουν επίσης την ίδια προσοχή από τα μέσα ενημέρωσης. Ενώ το κοινό έχει μια συγκεκριμένη εικόνα για τα εγκλήματα του δρόμου, όπως αυτά απεικονίζονται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία, τα ΜΜΕ, αλλά και ταινίες και τηλεοπτικές σειρές, τα εγκλήματα των ισχυρών παραμένουν σε μεγάλο βαθμό στη σκιά (Barak, 2015). Το ίδιο συμβαίνει και με τους δράστες των εγκλημάτων, οι οποίοι είτε δεν θεωρούνται «πραγματικοί εγκληματίες» (Βασιλαντωνοπούλου, 2014) ή παρουσιάζονται ως μεμονωμένοι δράστες που υποκύπτουν σε οικονομικά ή πολιτικά εγκλήματα λόγω προσωπικών/ατομικών χαρακτηριστικών (Barak, 2015).

Παράλληλα με τη μελέτη του πως τα εγκλήματα των ισχυρών παρουσιάζονται στα ΜΜΕ, τα τελευταία χρόνια κάποιοι μελετητές όπως ο Barak (2015), οι Buist και Leighton (2015) και οι Rothe και Kauzlarich (2016) εστιάζουν στο πως τα εγκλήματα αυτά και οι δράστες του απεικονίζονται σε δημοφιλείς αμερικάνικες ταινίες και σειρές. Για παράδειγμα, η ανάλυση περιεχομένου των ταινιών του Hollywood την τελευταία δεκαετία αποκαλύπτει ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο εξιδανίκευσης και δικαιολόγησης των εγκλημάτων των ισχυρών ή των βλαβών που διαπράττουν. Σε αρκετές ταινίες, οι ισχυροί παρουσιάζονται συχνά με τρόπο που να επιτρέπει στους θεατές να ταυτιστούν μαζί τους, ακόμα και να τους δείξουν συμπόνοια, προβάλλοντας στιγμιότυπα από τις προσωπικές τους ζωές και αποκαλύπτοντας τις δυσκολίες και τα προβλήματά τους. Άλλες ταινίες παρουσιάζουν τους ισχυρούς ως άτομα χωρίς πραγματική ευθύνη ή αυτονομία, ως απλούς ανθρώπους που καλούνται να λάβουν δύσκολες αποφάσεις, διαπράττοντας λάθη χωρίς κακή πρόθεση. Παράλληλα, τα εγκλήματα και οι βλάβες που διαπράττουν οι ισχυροί απεικονίζονται συχνά ως απαραίτητα κακά, δικαιολογούμενα για χάρη κάποιου «υπέρτερου καλού» (Rothe & Kauzlarich, 2016).

Αντίστοιχα, ιδιαίτερα δημοφιλείς και βραβευμένες αμερικάνικες σειρές, όπως το White Collar, το Breaking Bad και το House of Cards αξίζουν προσοχής για τον τρόπο που φαινομενικά αναπαράγουν τη συμπεριφορά και τα εγκλήματα των ισχυρών. Και οι τρεις αυτές σειρές αποφεύγουν να εξερευνήσουν τον κόσμο των εγκλημάτων που διαπράττονται από εταιρείες, χρηματοοικονομικούς θεσμούς, κρατικούς μηχανισμούς

ή διεθνείς οργανισμούς (Barak, 2015). Αντί αυτού, επικεντρώνονται σε διαπροσωπικές και ατομικιστικές αναπαραστάσεις, στο πλαίσιο των οποίων οι πράξεις ισχυρών ατόμων προβάλλονται ως απλές ιστορίες για πρόσωπα που στρέφονται σε εγκληματικές δραστηριότητες, όπως η διακίνηση ναρκωτικών, η εκβίαση και ο φόνος. Προωθούν έντονες και συναισθηματικά φορτισμένες εικόνες εγκλημάτων που προκύπτουν είτε από καθημερινούς ανθρώπους ή από άτομα σε θέσεις εξουσίας που λόγω προσωπικών χαρακτηριστικών ή ατομικών φιλοδοξιών εμπλέκονται στο οργανωμένο, οικονομικό ή πολιτικό έγκλημα. Αν και οι πράξεις των βασικών χαρακτήρων παρουσιάζονται ως εγκλήματα, δεν γίνεται στην ουσία έκθεση των εγκλημάτων των ισχυρών ή των δομικών χαρακτηριστικών του καπιταλιστικού συστήματος που τα συντηρούν (Buist & Leighton, 2015).

3.2 Στρατηγικές εξουδετέρωσης των εγκλημάτων των ισχυρών

3.2.1 Εξαφάνιση των θυμάτων και των προϊόντων του εγκλήματος

Συμπληρωματικά με όσα αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, περαιτέρω παράγοντες που διευκολύνουν την αθεατότητα των εγκλημάτων των ισχυρών και συγκεκριμένα του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος αποτελούν η εξαφάνιση των θυμάτων και η εξαφάνιση των στοιχείων ή προϊόντων του εγκλήματος.

Η εξαφάνιση των θυμάτων συνδέεται σε αρκετές περιπτώσεις με την άγνοια ή την άρνηση της θυματοποίησης. Εξετάζοντας τις συνέπειες των εγκλημάτων των ισχυρών υπό τη σκοπιά της κοινωνικής βλάβης διαφαίνεται πως μια σειρά θυμάτων, δεν έχουν γνώση της θυματοποίησης τους (Βασιλαντωνοπούλου, 2014). Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν καταναλωτές που εν αγνοία τους αγοράζουν μη ασφαλή προϊόντα, κάτοικοι μιας περιοχής με εκτεταμένη περιβαλλοντική ρύπανση λόγω εταιρικών πρακτικών, πολίτες μιας χώρας που λόγω διαφθοράς και οικονομικών εγκλημάτων έρχονται αντιμέτωποι με τη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου και πολλά άλλα (Martinez, 2014).

Παράλληλα, σημαντικό ρόλο παίζει και ο φόβος δημοσιοποίησης ή καταγγελίας παράνομων δράσεων στις οποίες εμπλέκονται ισχυρά άτομα (Βασιλαντωνοπούλου, 2014). Όπως επισημαίνει ο Αλοσκόφης (2019), τα θύματα συχνά βρίσκονται σε

μειονεκτική θέση όταν πρόκειται να καταγγείλουν αυτές τις πράξεις. Ο φόβος για αντίποινα ή για τις πιθανές συνέπειες που μπορεί να προκύψουν από τη σύγκρουση με έναν ισχυρό παράγοντα, όπως μεγάλες εταιρείες ή το κράτος αποτελεί έναν από τους κύριους αποτρεπτικούς παράγοντες (Αλοσκόφης, 2019). Επιπλέον, η ανισότητα στους οικονομικούς και νομικούς πόρους καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την αντιπαράθεση στο δικαστικό ή άλλο θεσμικό πλαίσιο, καθώς τα θύματα ενδέχεται να μην έχουν την ικανότητα ή τα μέσα να σταθούν απέναντι σε έναν δράστη με μεγάλη οικονομική και πολιτική ισχύ (Slapper & Tombs, 1999).

Στα παραπάνω έρχεται να προστεθεί η έλλειψη εμπιστοσύνης των θυμάτων στους μηχανισμούς απονομής δικαιοσύνης ή η πεποίθηση ότι η καταγγελία δεν θα επιφέρει κάποιο απότέλεσμα. Άλλωστε, η εξαφάνιση των θυμάτων κάποιες φορές συμβαίνει και από το ίδιο το νομικό σύστημα. Για παράδειγμα σε περιπτώσεις που οι δράστες δεν μπορούν να διωχθούν επειδή έχουν διπλωματική ή πολιτική ασυλία ή έχουν καταφέρει να διαφύγουν, μεγάλες κατηγορίες θυμάτων παραμένουν «αόρατες» (Diamantis, 2022). Σε αυτό συμβάλλει και το γεγονός ότι τα θύματα βίαιων, συχνά θανατηφόρων εγκλημάτων του δρόμου είναι αυτά που εξακολουθούν να τυγχάνουν της μεγαλύτερης προσοχής των ΜΜΕ, τα οποία και επικεντρώνονται σε συγκεκριμένους τύπους θυμάτων που υφίστανται συγκεκριμένους τύπους θυματοποίησης από συγκεκριμένους τύπους δραστών (Gekoski, Gray & Adler, 2012).

Αναφορικά με τα προϊόντα των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, όπως για παράδειγμα οι παράνομες προμήθειες, η δωροδοκία και οι υπόγειες χρηματοδοτήσεις πολιτικών κομμάτων, συχνά εξαφανίζονται μέσα από περίπλοκους μηχανισμούς, που αποσκοπούν στη νομιμοποίησή τους και στην αποφυγή εντοπισμού από τις διωκτικές αρχές. Οι μηχανισμοί αυτοί περιλαμβάνουν νομιμοποιητικές στρατηγικές και πρακτικές όπως το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος και η χρήση φορολογικών παραδείσων που διευκολύνουν την απόκτηση παράνομων εσόδων και κατ' επέκταση την ανίχνευση των δραστών (Ruggiero, 2017).

Η φοροδιαφυγή και η απάτη, η διαφθορά και οι παράνομες μεταφορές χρημάτων στα ταμεία πολιτικών κομμάτων έχουν καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τα εγκλήματα των ισχυρών τις τελευταίες δεκαετίες, και εξακολουθούν να το κάνουν στις δυτικές δημοκρατίες. Οι δράστες εκμεταλλεύονται τρωτά σημεία του χρηματοοικονομικού συστήματος, παράγοντας τεράστια κέρδη, τα οποία είναι όλο και πιο δύσκολο να

διαπιστωθεί αν είναι νόμιμα ή παράνομα (Karstedt, 2007). Όπως αναφέρεται σε πρόσφατη έκθεση της Europol (2023), η νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και η διαφθορά είναι απαραίτητα για τους εγκληματικούς φορείς. Η διαχείριση ενός υπόγειου εγκληματικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, η σκιώδης τραπεζική και η οικοδόμηση σχέσεων με παράγοντες με πρόσβαση στην εξουσία ή στην πληροφόρηση σε κρίσιμους τομείς της κοινωνίας και των επιχειρήσεων, εξακολουθούν να αποτελούν τους κύριους μηχανισμούς του οργανωμένου και οικονομικού εγκλήματος (Europol, 2023).

Τα όρια μεταξύ της νόμιμης και της παράνομης οικονομίας γίνονται ολοένα και πιο δυσδιάκριτα, καθώς οι εγκληματικές χρηματοδοτήσεις και επενδύσεις συγχέονται με τις νόμιμες. Λαμβάνει χώρα, όπως υποστηρίζει η Βιδάλη (2019, σελ. 330) μια «παράλληλη πορεία και έμμεση συσχέτιση του κυρίαρχου τύπου οικονομίας με τις βασικές όψεις των εγκλημάτων των ισχυρών». Ταυτόχρονα, λόγω του διεισδυτικού και δυσδιάκριτου χαρακτήρα τους, αυτές οι εγκληματικές δραστηριότητες είναι από τις πλέον δύσκολες στη διερεύνηση και αντιμετώπιση. Οι βασικοί δράστες συχνά παραμένουν ανώνυμοι, ενώ οι μέθοδοι και τα εργαλεία τους εξελίσσονται ταχύτατα με αποτέλεσμα την εξαφάνιση των προϊόντων του εγκλήματος (Europol, 2023).

Ένα σημαντικό ζήτημα που αναδύεται σε σχέση με την εξαφάνιση των προϊόντων του εγκλήματος είναι ότι κυριαρχεί η υπόθεση ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων που ξεπλένονται συνδέονται με το οργανωμένο έγκλημα και συγκεκριμένα το εμπόριο ναρκωτικών. Σε αντίθεση όμως με τη δημοφιλή ή επίσημη ρητορική, ένας αυξανόμενος αριθμός υποθέσεων που διώκονται εμπίπτουν στη σφαίρα της διαφθοράς και της φοροδιαφυγής και όχι του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας (Ruggiero, 2017). Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από τη Βασιλαντωνοπούλου (2019, σελ. 273), η οποία κάνει λόγο για «εμμονή της αντεγκληματικής πολιτικής στην ταύτιση του ξεπλύματος βρόμικου χρήματος με το οργανωμένο έγκλημα» ώστε να «ξορκίσει την πραγματικότητα της χρηματοπιστωτικής κρίσης και των πακέτων λιτότητας, μέσω των οποίων η βλάβη των εγκληματικών δράσεων που την προκάλεσαν επιμερίστηκε στο ευρύτερο κοινό».

3.2.2 Το ζήτημα της άρνησης

Στο πλαίσιο της εγκληματολογικής βιβλιογραφίας, η άρνηση θεωρείται ένας από τους μηχανισμούς που εξαφανίζουν τις εγκληματικές δράσεις και συντηρούν το φαινόμενο της ατιμωρησίας σε περιπτώσεις κρατικού-εταιρικού εγκλήματος και εγκλημάτων των ισχυρών γενικότερα. Μέσω της άρνησης, οι δράστες αναπτύσσουν μια ποικιλία στρατηγικών για να αμφισβητήσουν, να υποβαθμίσουν ή και να αρνηθούν τις κατηγορίες εναντίον τους. Τυπικές τακτικές άρνησης περιλαμβάνουν την παραπληροφόρηση, τη συγκάλυψη αποδεικτικών στοιχείων, την εκλογίκευση ή εξουδετέρωση των γνωστικών, συναισθηματικών και ηθικών συνεπειών, τη διαστρέβλωση της πραγματικότητας, την ωραιοποίηση των γεγονότων και τον έλεγχο των ΜΜΕ (Cohen, 2001).

Το ζήτημα της άρνησης ή εξουδετέρωσης/ουδετεροποίησης αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της θεωρίας της εξουδετέρωσης, όπως αυτή διατυπώθηκε αρχικά από τους Sykes και Matza (1957) και αργότερα από τον Matza (1964). Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, το κανονιστικό σύστημα μιας κοινωνίας χαρακτηρίζεται από ευελιξία και δεν αποτελεί ένα σύνολο κανόνων που θεωρούνται οντολογικά απόλυτοι ή δεσμευτικοί υπό όλες τις συνθήκες. Τα κοινωνικά υποκείμενα μπορούν να αποφύγουν την ηθική μομφή ακόμη και όταν παραβιάζουν κανόνες, εφόσον πείσουν τον εαυτό τους ή τους άλλους ότι δεν υπήρχε κακή πρόθεση ή ότι η συμπεριφορά τους ήταν με κάποιο τρόπο δικαιολογημένη. Έτσι, η άρνηση επιτρέπει στο άτομο να εμπλακεί σε αποκλίνουσες δραστηριότητες, απελευθερώνοντάς το από τους περιορισμούς ή τους ελέγχους της κοινωνικής οργάνωσης (Collins, 1994).

Μέχρι σήμερα, έχουν αναπτυχθεί αρκετές στρατηγικές ή τεχνικές, μέσω των οποίων τα άτομα επιδιώκουν να δικαιολογήσουν ή να αρνηθούν και κατ' επέκταση να εξαφανίσουν παραβατικές συμπεριφορές και εγκλήματα (Schoultz & Flyghed, 2020). Οι πέντε πιο γνωστές στρατηγικές άρνησης που εντοπίζονται στη σχετική βιβλιογραφία και έρευνα είναι αυτές που προτάθηκαν από τους Sykes και Matza και παρουσιάζονται παρακάτω (Wright, 2008).

- Άρνηση ευθύνης (Denial of Responsibility): οι δράστες αναγνωρίζουν την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αλλά δεν αναλαμβάνουν προσωπική ευθύνη για αυτήν. Ισχυρίζονται για παράδειγμα, ότι οι πράξεις τους δεν ήταν υπό τον

έλεγχό τους, ότι δεν είχαν άλλη επιλογή ή ότι αναγκαστήκαν να προβούν στην παραβατική συμπεριφορά.

- Άρνηση βλάβης (Denial of Injury): Οι δράστες υποστηρίζουν ότι οι πράξεις τους δεν προκάλεσαν πραγματική βλάβη ή ζημία σε κανέναν.
- Άρνηση του θύματος (Denial of the Victim): Περιλαμβάνει το επιχείρημα ότι το θύμα κατά κάποιο τρόπο αξίζει να θυματοποιηθεί ή τουλάχιστον συμβάλλει στη δική του θυματοποίηση. Οι δράστες προσπαθούν με άλλα λόγια να υποβαθμίσουν τη θέση του θύματος, είτε παρουσιάζοντας ως λάθος του θύματος αυτό που συνέβη είτε υποστηρίζοντας ότι το θύμα «άξιζε» αυτό που έπαθε.
- Κατηγορία του κατηγορούντος (Condemnation of the Condemners): Οι δράστες μεταθέτουν την προσοχή από τις δικές τους πράξεις στα κίνητρα και τη συμπεριφορά εκείνων που τους επικρίνουν. Τονίζουν ταυτόχρονα την υποκρισία ή την αδικία των κατηγορών τους
- Επίκληση σε ανώτερα ιδανικά (Appeal to Higher Loyalties): Οι δράστες ισχυρίζονται ότι η συμπεριφορά τους ήταν αποτέλεσμα πίστης σε ανώτερους ηθικούς ή κοινωνικούς σκοπούς, οι οποίοι και δικαιολογούν τη συμπεριφορά αυτή (π.χ. το έκανα για το κοινό καλό).

Οι παραπάνω στρατηγικές άρνησης έχουν εντοπιστεί σε έρευνες που εξετάζουν τους μηχανισμούς ουδετεροποίησης των εγκλημάτων του λευκού κολάρου και δείχνουν ότι οι παραβάτες αυτών των εγκλημάτων χρησιμοποιούν μια ποικιλία μεθόδων για να δικαιολογήσουν τις παράνομες συμπεριφορές τους, να ελαχιστοποιήσουν την ενοχή που σχετίζεται με την εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα και να μειώσουν τον στιγματισμό που συνοδεύει η παραβίαση του νόμου (Stadler & Benson, 2012). Ο Box (1983) για παράδειγμα αναφέρει πως οι εγκληματίες του λευκού κολάρου αρνούνται την ευθύνη επικαλούμενοι ότι είχαν άγνοια για κάποιο γεγονός ή για τη σχετική νομοθεσία ή/και ότι ενήργησαν υπό τις διαταγές ανωτέρων. Αντίστοιχα, οι εγκληματίες λευκού κολάρου συχνά ισχυρίζονται ότι κανείς δεν τραυματίστηκε στην πραγματικότητα από τις πράξεις τους. Όπως διαπιστώθηκε σε έρευνα του Cressey το 1953, οι καταδικασθέντες για υπεξαίρεση που πήρε συνέντευξη προσπάθησαν να εξορθολογήσουν τις ενέργειές τους χαρακτηρίζοντας την υπεξαίρεση ως «δανεισμό»

των χρημάτων. Ως αποτέλεσμα, υποστήριξαν ότι κανένας «πραγματικά» δεν υπέστη βλάβη, καθώς σχεδίαζαν να δώσουν πίσω τα χρήματα (Kieffer & Sloan 2008).

Με αφετηρία τη θεωρία των Sykes και Matza, ο Cohen (2001) χρησιμοποιεί τις τεχνικές άρνησης ως εργαλείο για την αποδόμηση των επίσημων λόγων που έχουν παραχθεί από το κράτος σε σχέση με σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προσθέτει δύο επιπλέον στρατηγικές, ειδικά εφαρμοστέες σε πολιτικούς δράστες. Η πρώτη στρατηγική, η άρνηση της γνώσης αναφέρεται στην πρακτική του να ισχυρίζεται κάποιος ότι δεν γνώριζε για ένα γεγονός ή μια κατάσταση, ακόμα και όταν οι πληροφορίες είναι εμφανείς ή ευρέως γνωστές. Αυτή η μορφή άρνησης εφαρμόζεται συχνά σε περιπτώσεις όπου υπάρχει δημόσιο μυστικό, δηλαδή γεγονότα ή καταστάσεις που είναι εμφανή, αλλά επίσημα δεν αναγνωρίζονται. Η δεύτερη στρατηγική, η ηθική αδιαφορία αναφέρεται σε μια κατάσταση όπου οι δράστες απορρίπτουν συνειδητά τους ηθικούς κανόνες και δεν θεωρούν απαραίτητη τη δικαιολόγηση των πράξεων τους μέσω τεχνικών ουδετεροποίησης. Χαρακτηρίζεται από την έλλειψη ενδιαφέροντος ή την απόλυτη άρνηση της ανάγκης για ηθική αιτιολόγηση των παραβατικών πράξεων, ιδιαίτερα στο πλαίσιο ιδεολογικών εγκλημάτων ή κρατικής βίας (Cohen, 2001).

Ο Cohen προσδιορίζει περαιτέρω και τρεις γενικές στρατηγικές που χρησιμοποιούνται στον επίσημο λόγο άρνησης, τις οποίες ονομάζει «σπείρα της άρνησης». Αν και αυτές οι στρατηγικές μπορούν να εμφανίζονται διαδοχικά ή ξεχωριστά, λειτουργούν ως ισχυρά εργαλεία για την αποφυγή ευθυνών σε περιπτώσεις παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή εγκληματικών ενεργειών (Schoultz & Flyghed, 2020).

Στην πρώτη, στρατηγική, την κυριολεκτική άρνηση, υπάρχει άμεση και κατηγορηματική άρνηση για ένα έγκλημα/γεγονός. Για παράδειγμα, το κράτος ή ο δράστης μπορεί να ισχυριστεί ότι «δεν συνέβη τίποτα» ή ότι το αναφερόμενο περιστατικό αποτελεί ψευδή ισχυρισμό. Αυτή η μορφή άρνησης επιδιώκει να ακυρώσει πλήρως την ύπαρξη του προβλήματος. Η δεύτερη μορφή άρνησης, η ερμηνευτική, εμφανίζεται όταν δεν είναι πλέον εφικτή η άρνηση ενός γεγονότος λόγω της αποκάλυψης στοιχείων από τα ΜΜΜ, μη κυβερνητικές οργανώσεις ή άλλους φορείς. Σε αυτή την περίπτωση, γίνεται προσπάθεια να δοθεί διαφορετικό νόημα ή να μειωθεί η σοβαρότητα της πράξης. Τυπικές πρακτικές που εμπίπτουν σε αυτήν τη στρατηγική είναι ο χαρακτηρισμός σοβαρών εγκλημάτων ως «μεμονωμένων περιστατικών» και ο

επαναπροσδιορισμός της φύσης των γεγονότων, π.χ., ήταν νόμιμη επέμβαση και όχι παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η τρίτη μορφή άρνησης, η δικαιολογητική, περιλαμβάνει τη δικαιολόγηση του γεγονότος όχι με την άρνηση της ύπαρξής του, αλλά με την προβολή επιχειρημάτων που το κάνουν να φαίνεται αναγκαίο ή δικαιολογημένο. Εδώ χρησιμοποιούνται έννοιες όπως η ανώτερη πίστη, η αναγκαιότητα ή ακόμη και η άρνηση των θυμάτων (Cohen, 2001).

Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι η άρνηση λειτουργεί ως ένας μηχανισμός που επιτρέπει στους δράστες να διαμορφώνουν την κοινή αντίληψη και να αποφεύγουν την ευθύνη για τις πράξεις τους. Ιδιαίτερα στα εγκλήματα των ισχυρών, όπως οι παραβιάσεις από μεγάλες εταιρείες ή κράτη, οι τεχνικές άρνησης παίζουν κεντρικό ρόλο στη διατήρηση της ατιμωρησίας και στη διαχείριση της δημόσιας εικόνας τους, ενώ οι εκάστοτε στρατηγικές άρνησης χρησιμοποιούνται για την υποβάθμιση της σοβαρότητας των εγκλημάτων και τη «νομιμοποίηση» τους στα μάτια της κοινής γνώμης.

3.3 Το φαινόμενο της ατιμωρησίας

Στο πλαίσιο της εξέτασης που προηγήθηκε για την αθεατότητα των εγκλημάτων των ισχυρών, έχουν ήδη γίνει κατανοητοί πολλοί από τους λόγους που δυσκολεύουν την αντιμετώπιση των εγκλημάτων αυτών και που θέτουν στο προσκήνιο το ζήτημα της ατιμωρησίας των δραστών. Ένα σημαντικό ζήτημα που αναδύεται και εντοπίζεται στις μελέτες που εξετάζουν, τόσο την αθεατότητα όσο και την ατιμωρησία των εγκλημάτων των ισχυρών, είναι η αδράνεια των επίσημων μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Η αδράνεια αυτή, συνδέεται στενά, αφενός με την εξουσία που έχουν οι δράστες να επηρεάζουν τους τρόπους λειτουργίας των διωκτικών αρχών και των κυβερνητικών φορέων και αφετέρου με την προθυμία των μηχανισμών αυτών να εκμεταλλεύονται θεσμικά ή νομοθετικά κενά και να προσφέρουν κάλυψη και προστασία στους ισχυρούς (Rothe & Kauzlarich, 2016).

Ακόμη και όταν έρχονται στη δημοσιότητα, τα εγκλήματα των ισχυρών παρουσιάζονται ως τυχαίες πράξεις που απορρέουν από ατομικές φιλοδοξίες ή ως μεμονωμένα περιστατικά. Σπάνια γίνεται αντιληπτό το ότι αποτελούν στρατηγικές ενέργειες που αποσκοπούν στη διασφάλιση της συνέχισης και της επέκτασης των οργανωσιακών δομών εξουσίας, γεγονός που τα καθιστά ακόμη πιο δύσκολα στο να

εντοπιστούν, να καταγγελλθούν και να αντιμετωπιστούν (Barak, 2015). Ταυτόχρονα, επιτυγχάνεται και η ουδετεροποίηση των εγκλημάτων των ισχυρών. Τόσο οι επίσημοι φορείς όσο και οι πολίτες αποδέχονται συχνά τα κόστη αυτών των εγκλημάτων, καθώς τα αντιλαμβάνονται ως «αναγκαίο κακό» που συμβάλλει στη συνολική λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος που υπόσχεται ευημερία και πρόοδο. Καθώς το γεγονός αυτό οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο, όπου οι ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας, κυριαρχίας και ανισότητας διατηρούνται και αναπαράγονται, η ίδια η νομιμοποίηση του συστήματος φτάνει να βασίζεται στη διατήρηση αυτών των σχέσεων, με το πολιτικό και οικονομικό σύστημα να προωθεί την κατανάλωση, το κέρδος και τα προνόμια ως θεμέλια της ανάπτυξης (Barak, 2015).

Εστιάζοντας στο ζήτημα της ατιμωρησίας, αυτό φαίνεται να ενισχύεται σε μεγάλο βαθμό από την απουσία σαφών νομικών ορισμών και συγκεκριμένων ποινικών διατάξεων που να περιγράφουν με ακρίβεια τα εγκλήματα των ισχυρών (Βιδάλη, 2017). Ιδιαίτερα όσον αφορά το κρατικο-εταιρικό έγκλημα, η έννοιά του παραμένει ασαφής και ανεπίσημη τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Ταυτόχρονα η απουσία ενός ορισμού που συνδυάζει την κρατική εξουσία και τα επιχειρηματικά συμφέροντα καθιστά δύσκολη την αποτύπωση του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος στα νομικά κείμενα και την κατάρτιση ενός ενιαίου νομικού πλαισίου για την ποινικοποίηση και αντιμετώπισή του (Green & Ward, 2004).

Σημαντικό είναι να επισημανθεί επίσης ότι οι όποιες νομοθετικές πρωτοβουλίες αφενός περιορίζονται σε συγκεκριμένους τύπους εγκλημάτων και κυρίως σε αυτό της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος και αφετέρου παρατηρείται μία μεγάλη διάσταση ανάμεσα στο γράμμα και την εφαρμογή του νόμου. Για παράδειγμα, αξιοσημείωτες μπορούν να χαρακτηριστούν οι προσπάθειες που λαμβάνουν χώρα τα τελευταία χρόνια για την καταπολέμηση της διαφθοράς, μέσα από μια σειρά νομικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο (Γασπαρινάτου, 2024). Ωστόσο, συνεχίζουν να υφίστανται ζητήματα που δυσκολεύουν τη νομική υπαγωγή και την ποινική τυποποίηση της διαφθοράς, με κυριότερο ίσως το γεγονός ότι στην έννοια αυτή εντάσσονται μια σειρά όχι μόνο από ποινικά κολάσιμες πράξεις, αλλά και από κοινωνικές διαδικασίες και σχέσεις και θεσμικές πρακτικές, όπως το lobbying, η υπόγεια χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων, η θέσπιση πολιτικών ασυλιών, οι πελατειακές σχέσεις κ.ά. (Γασπαρινάτου, 2024).

Επιπλέον, αρκετοί παράγοντες λειτουργούν ανασταλτικά και στη δίωξη των πράξεων διαφθοράς, όπως οι νομοθετικές μεταβολές, η εκμετάλλευση των χρόνιων παθογενειών του δικαστικού συστήματος (π.χ., καθυστερήσεις, παραγραφές, δικαστικές αστοχίες) και οι συχνές αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των θεσμών. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να εντοπιστούν στα εγκλήματα των ισχυρών γενικότερα (Γασπαρινάτου, 2024). Τόσο η απουσία συγκεκριμένων νομικών διατάξεων για τα εγκλήματα των ισχυρών όσο και η επιλεκτική εφαρμογή του νόμου που παρατηρείται σε αυτά τα εγκλήματα, δυσχεραίνουν την αναγνώριση και την αποτίμηση της βλάβης που προκαλούν (Βιδάλη, 2017). Καθώς η παραβίαση της εμπιστοσύνης που γεννάται από άτομα σε θέσεις εξουσίας συχνά είναι δύσκολο να αποδειχθεί (Βιδάλη, 2017) και δεδομένου ότι η πολιτική εξουσία έχει τον έλεγχο του περιεχόμενο και της εφαρμογής των κανόνων δικαίου, τα θύματα δυσκολεύονται να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους (Βασιλαντωνοπούλου, 2014). Όπως άλλωστε περιγράφει ο Χουλιάρας (2021), η έννοια της ατιμωρησίας δεν περιορίζεται μόνο στην απουσία τιμωρίας· επεκτείνεται επίσης στην έλλειψη ή τη μη εφαρμογή μηχανισμών προστασίας των θυμάτων, θέτοντας έτσι σε αμφισβήτηση την ίδια την αναγνώριση της θέσης τους ως θυμάτων. Το φαινόμενο της ατιμωρησίας επηρεάζει, τόσο τα ίδια τα θύματα όσο και την κοινωνία συνολικά, ενώ καθίσταται ως δομικό πρόβλημα και όχι ως μια απλή αποτυχία απονομής δικαιοσύνης. Για τον Χουλιάρα (2019, σελ. 72)

η έννοια της ατιμωρησίας δεν περιορίζεται με άλλα λόγια στη νομική της διάσταση, δηλαδή στην απουσία, de jure ή de facto, ποινικής – αλλά και αστικής, διοικητικής ή πειθαρχικής – ευθύνης για τους δράστες παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντίθετα, πρέπει να γίνει κατανοητή ευρύτερα ως άρνηση της ίδιας της πραγματικότητας, ως έκφραση μιας καταχρηστικής αντίληψης της εξουσίας, όπου η εξουσία ταυτίζεται με την αυθαιρεσία.

Η διττή φύση της ατιμωρησίας – αφενός ως απουσία τιμωρίας για τους δράστες, αφετέρου ως αποστέρηση δικαιωμάτων και προστασίας για τα θύματα – σε συνδυασμό με την κατανόησή της ως συστημικού φαινομένου υπογραμμίζει την επείγουσα ανάγκη για αποτελεσματικές πολιτικές και θεσμικές παρεμβάσεις. Στόχοι των όποιων παρεμβάσεων θα πρέπει να είναι η αποκατάσταση της δικαιοσύνης, ο περιορισμός της αυθαιρεσίας και η ενίσχυση της διαφάνειας και λογοδοσίας σε όλα τα επίπεδα (Χουλιάρας, 2019).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΏΨΕΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Η ελληνική πραγματικότητα

Για να μπορέσει να γίνει κατανοητή η εμφάνιση και εξέλιξη του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος στην Ελλάδα, είναι χρήσιμο να γνωρίζει κανείς, τόσο για τις ιδιαιτερότητες του εθνικού πολιτικού συστήματος όσο και για τον εγκληματολογικό λόγο και τις τάσεις της εγκληματικότητας τις τελευταίες δεκαετίες.

Η μελέτη και ανάλυση των ιδιαίτερων πτυχών και των δομικών χαρακτηριστικών του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα, δεν εμπίπτουν στις ανάγκες της παρούσας εργασίας. Ωστόσο, χρήσιμο κρίνεται να αναφερθεί πως ο κοινωνικός και πολιτικός μηχανισμός της Ελλάδας βασιζόταν επί δεκαετίες -και συνεχίζει να βασίζεται- σε εκτεταμένα κοινωνικά δίκτυα παραδοσιακής πολιτικής προστασίας και οικογενειακών και φιλικών σχέσεων που προσπαθούσαν να προστατεύσουν τα προσωπικά, ευρύτερα οικογενειακά και τοπικά συμφέροντα των πολιτικών. Αυτός ο πολιτικός πελατειακός χαρακτήρας ήταν ένας σταθερός παράγοντας εξωθεσμικής κοινωνικής συναίνεσης στο πολιτικό σύστημα καθ' όλη τη διάρκεια του δέκατου ένατου και του εικοστού αιώνα (Vidali, 2013).

Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και εντεύθεν παρατηρείται η επέκταση της ελεύθερης αγοράς και στην Ελλάδα και σηματοδοτείται μια νέα κατάσταση στο πεδίο της οικονομίας. Οι παλαιότερες πελατειακές σχέσεις συμπληρώθηκαν από νέες που διαμορφώθηκαν γύρω από την αλληλεπίδραση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε κρίσιμους τομείς όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο αθλητισμός, η βιομηχανία της διασκέδασης και οι δημόσιες συμβάσεις. Το νέο αυτό πελατειακό σύστημα, χαρακτηριζόμενο από την υπερβολική επιδίωξη πλουτισμού και την τάση παγίωσης στην εξουσία, οδήγησε σε πολλές περιπτώσεις διαφθοράς, απάτης και κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, με γνωστότερο το σκάνδαλο Κωσκοτά (Βιδάλη, 2017).

Η προοπτική ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποκάλυψε τα όρια του προϋπάρχοντος συστήματος διαπλοκής, το οποίο και αποδείχθηκε ανεπαρκές για να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις. Η αρχή του 21^{ου} αιώνα φέρνει στην επιφάνεια το

πως πίσω από την εκτόξευση των χρηματιστηριακών συναλλαγών και την εξάπλωση της χρηματιστηριακής αγοράς κρυβόταν ένα δίκτυο παράνομων συμπράξεων μεταξύ επιχειρηματικών ομίλων, πολιτικών και δημόσιων φορέων που χειραγωγούσαν τον κρατικό μηχανισμό προς όφελός τους. Παρόλα αυτά, κατά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το σύστημα διαπλοκής και οι πελατειακές σχέσεις δεν άλλαξαν. Αυτό που έγινε στην ουσία είναι ότι προσαρμόστηκαν στις απαιτήσεις της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής οικονομίας, αναδεικνύοντας ότι είχαν πλέον αποκτήσει συστηματικό χαρακτήρα (Βιδάλη, 2017).

Τα χρόνια που ακολούθησαν τους Ολυμπιακούς Αγώνες άρχισαν να αποκαλύπτουν τα πρώτα σημάδια των οικονομικών προβλημάτων της χώρας, με την επιτήρηση της οικονομίας το 2007 να αποτελεί ένα σημαντικό ορόσημο. Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ακολούθησε και η αδυναμία της Ελλάδας να δανειστεί, αποδίδονται σε δύο βασικούς παράγοντες: την κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος, εξαιτίας της χορήγησης δανείων σε επιχειρήσεις και ιδιώτες χωρίς επαρκείς εγγυήσεις, και τις παράνομες μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για τη χρηματοδότηση του δημοσίου χρέους και ελλείματος. Η ανικανότητα της κυβέρνησης να διαχειριστεί αποτελεσματικά αυτά τα ζητήματα οδήγησε το 2010 την Ελλάδα στην επιβολή διεθνούς δημοσιονομικού ελέγχου από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και την Ε.Ε. (Βιδάλη, 2017).

Ταυτόχρονα κατέστη πιο εμφανές ότι η ελληνική κρίση δεν ήταν απλώς αποτέλεσμα της διεθνούς οικονομικής συγκυρίας, αλλά και των βαθιά ριζωμένων προβλημάτων διαφθοράς και κακοδιαχείρισης του δημόσιου πλούτου. Οι παράνομες πρακτικές, όπως η υπεξαίρεση δημόσιου χρήματος, η νοθεία των διαγωνισμών και η διαφθορά στις δημόσιες συμβάσεις, είχαν εδραιωθεί ως κανονικότητα στο ελληνικό κράτος κατά τη δεκαετία του 1990 και των 2000. Έτσι, μπορεί να ειπωθεί ότι, η κρίση, εν μέρει, αποτέλεσε συνέπεια των προσπαθειών των εξουσιαστικών μηχανισμών να προσαρμοστούν στις αλλαγές που επέφερε η οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Από τη μια, η αντίσταση σε αυτές τις αλλαγές και η προσκόλληση σε παλιές πρακτικές που εξυπηρετούσαν κομματικά συμφέροντα και από την άλλη, η δημιουργία νέων μεθόδων διαφθοράς, οδήγησαν σε μια κατάσταση όπου η διαφθορά είχε εδραιωθεί ως αναπόσπαστο κομμάτι των σχέσεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Βιδάλη,

2017). Στο πλαίσιο αυτό «η διαφορά μεταξύ οικονομικού, κρατικού εταιρικού και οργανωμένου εγκλήματος έγινε δυσδιάκριτη» (Βιδάλι, 2017, σελ. 141).

Οι κυβερνήσεις και τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα επέδειξαν ανεκτικότητα ή ακόμα και συνέργεια σε παράνομες πράξεις, όπως η διαφθορά, η δωροδοκία και η φοροδιαφυγή. Το οικονομικό σύστημα αποτέλεσε πηγή «γκρίζων κεφαλαίων» για την υποστήριξη του πολιτικού συστήματος, ενώ η ατιμωρησία μετατράπηκε σε πολιτική άρνησης ευθυνών. Επιπλέον, η απελευθέρωση των αγορών ενίσχυσε τη λειτουργία του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος στις «γκρίζες ζώνες» της οικονομίας, όπου η παραβατικότητα συνέχισε ανεμπόδιστη για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Οι επιπτώσεις του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος είναι ιδιαίτερα εμφανείς στην Ελλάδα από την οικονομική κρίση και μετά, οδηγώντας σε μείωση της εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους θεσμούς και το κράτος δικαίου, αποχή από την πολιτική συμμετοχή και διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων (Vidali, 2013).

Παράλληλα, παρατηρείται και μια τάση άτυπης «αποποινικοποίησης» πολλών μορφών διαφθοράς μέσω νομοθετικών ρυθμίσεων ή διοικητικών αποφάσεων που συνδέονται με περίπλοκες ανταλλαγές μεταξύ πολιτικών κομμάτων, πολιτικών, κυβερνήσεων και εταιρειών (Vidali, 2011). Όπως επισημαίνει ο Γεωργούλας (2019), την περίοδο που η ελληνική κοινωνία βιώνει τις εκτεταμένες συνέπειες των μνημονίων, οι φορείς της νομοθετικής λειτουργίας προχωρούν σε αλλαγές που ευνοούν τη διαφθορά και τη διαπλοκή. Παρατηρούνται για παράδειγμα νομοθετικές πρωτοβουλίες «αποκλεισμού της ποινικής δίωξης για συγκεκριμένα άτομα και ομάδες που εμπλέκονται στη σχέση εξουσίας και χρήματος, ιδίως δε σε υποθέσεις ‘αμαρτωλών’ συμβάσεων ή δημόσιας εκχώρησης προνομίων, όπως η Siemens» (Γεωργούλας, 2019, σελ. 54). Η ανεκτικότητα σε λιγότερο σοβαρές μορφές σχέσεων διαφθοράς μεταξύ του κράτους και του ιδιωτικού τομέα, όπως διαμορφώθηκε όλα αυτά τα χρόνια, συνέβαλε σε ευρέως διαδεδομένες πεποιθήσεις σχετικά με όχι μόνο την ατιμωρησία των εγκλημάτων των ισχυρών, αλλά και τη γενική τάση ατιμωρησίας. Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκε μια άλλη μορφή «ανομίας», που σχετίζεται με την κατάρρευση της αξίας του Δικαίου και της νομιμότητας στη συνείδηση του απλού πολίτη (Vidali, 2011).

Σημαντικό είναι να σημειωθεί επιπρόσθετα ότι, με βάση την έκθεση για το προφίλ της Ελλάδας στον Παγκόσμιο Δείκτη Οργανωμένου Εγκλήματος (Global Organized Crime Index) το 2023, παρά τις μικρές βελτιώσεις, η διαφθορά εξακολουθεί να αποτελεί

σημαντική ανησυχία στη χώρα, καθώς φαίνεται να παραμένει ριζωμένη στην κοινωνία. Σκάνδαλα με πολιτικούς συμβαίνουν συχνά, με τη συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων να πιστεύουν ότι η χώρα έχει σημαντικό πρόβλημα με τη διαφθορά, που διαιωνίζεται κυρίως από το πολιτικό σύστημα και τον πελατειακό του χαρακτήρα. Ένα σημαντικό εμπόδιο για την επίτευξη της διαφάνειας και της λογοδοσίας της κυβέρνησης είναι η έλλειψη κουλτούρας λογοδοσίας και αξιοκρατίας στον δημόσιο τομέα. Επιπλέον, η πρόσβαση στις πληροφορίες παραμένει ανεπαρκής και οι διοικητικοί έλεγχοι και οι ποινικές έρευνες είναι αναποτελεσματικές. Η φοροδιαφυγή και τα οικονομικά εγκλήματα που διαπράττονται από κυβερνητικούς αξιωματούχους, πολίτες, ακόμη και ΜΚΟ εξακολουθούν να είναι ευρέως διαδεδομένα, ενώ ταυτόχρονα το δικαστικό σύστημα στην Ελλάδα πιστεύεται ευρέως ότι στερείται ανεξαρτησίας, λόγω διαφθοράς και πολιτικής επιρροής (Global Organized Crime Index, 2023).

4.2 Παραδείγματα κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων

4.2.1 Η υπόθεση Siemens

Η ανάθεση δημοσίων έργων σε ιδιωτικές εταιρείες αποτελεί συχνά πεδίο εκδήλωσης κρατικού εταιρικού εγκλήματος, με την υπόθεση Siemens να αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Η υπόθεση αυτή αφορά συμβάσεις μεταξύ της Siemens A.G. και του ελληνικού Δημοσίου για κατασκευές και προμήθειες, οι οποίες επιτεύχθηκαν μέσω δωροδοκιών σε πολιτικούς και αξιωματούχους, χρηματοδότησης κομμάτων και νοθείας στις διαγωνιστικές διαδικασίες (Vidali, 2013).

Συγκεκριμένα, οι συμβάσεις αυτές αφορούσαν κρίσιμους τομείς της ελληνικής οικονομίας και περιλάμβαναν (Βιδάλη, 2017):

- Την ψηφιοποίηση του εθνικού τηλεπικοινωνιακού συστήματος (OTE) στις αρχές της δεκαετίας του 1990, με δωροδοκίες που υπολογίζονται σε 13 εκατομμύρια ευρώ.
- Το σύστημα ασφαλείας C4I για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, με δωροδοκίες ύψους 10 εκατομμυρίων ευρώ.

- Την αποκλειστική προμήθεια ιατρικού εξοπλισμού υψηλής τεχνολογίας στα ελληνικά νοσοκομεία, με παράλληλη υπερτίμηση των υπηρεσιών τεχνικής υποστήριξης.
- Τη σύμβαση μεταξύ του ΟΣΕ και της Siemens για την κατασκευή αμαξοστοιχιών, όπου διαπιστώθηκε υπερτίμηση του κόστους, ακαταλληλότητα των βαγονιών για το ελληνικό σιδηροδρομικό δίκτυο και τιμή 2-3 φορές υψηλότερη σε σύγκριση με αντίστοιχα προϊόντα άλλων εταιρειών.

Οι υποθέσεις που αφορούν την Ελλάδα αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου σκανδάλου στο οποίο εμπλεκόταν η γερμανική εταιρεία και αποκαλύφθηκε από ποινικές έρευνες στη Γερμανία και τις ΗΠΑ. Η Siemens φέρεται να είχε δημιουργήσει ένα διεθνές ταμείο δωροδοκιών μέσω υπεράκτιων εταιρειών, το οποίο χρησιμοποιούνταν για να χρηματοδοτεί πολιτικούς, κρατικούς λειτουργούς και μέσα ενημέρωσης. Οι πρακτικές αυτές εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της Siemens, η οποία χρησιμοποιούσε κονδύλια για δωροδοκίες σε διάφορες χώρες, με σκοπό την επέκταση των επιχειρηματικών της δραστηριοτήτων (Βιδάλη, 2017). Σύμφωνα με την Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων (2011), η συνολική ζημιά για το ελληνικό κράτος από αυτές τις πρακτικές εκτιμάται στα 2 δισεκατομμύρια € (Βουλή των Ελλήνων, 2011).

Μετά την αποκάλυψη του σκανδάλου, ξεκίνησαν εκτεταμένες νομικές διαδικασίες που περιλάμβαναν ποινικές διώξεις για δωροδοκία, νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, διαφθορά και εκβιασμό κατά στελεχών της Siemens και πολιτικών προσώπων (Vidali, 2013). Επιπλέον, η Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, πέρα από τις ενέργειες των στελεχών της Siemens και τις σχέσεις τους με πολιτικούς, υπήρξε ένα οργανωμένο δίκτυο επιρροής εντός του κρατικού μηχανισμού και της Δικαιοσύνης που εμπόδισε την έγκαιρη και αποτελεσματική διερεύνηση της υπόθεσης. Συγκεκριμένα αναφέρθηκαν αδικαιολόγητες καθυστερήσεις και επιλεκτικότητα στην έρευνα, επιλεκτική χρήση στοιχείων και μαρτυριών, συστηματική ανάθεση ευαίσθητων υποθέσεων στον ίδιο εισαγγελέα και κάλυψη παρατυπιών και καταχρήσεων. Το πόρισμα κατήγγειλε με άλλα λόγια την ύπαρξη ενός συστήματος εντός της δικαιοσύνης που προσπάθησε να συγκαλύψει την υπόθεση Siemens και να προστατεύσει συγκεκριμένους δικαστικούς λειτουργούς και πολιτικά πρόσωπα (Βιδάλη, 2017).

Η δίκη της υπόθεσης ξεκίνησε τελικά τον Μάρτιο του 2017, 13 χρόνια μετά την αποκάλυψη του σκανδάλου, έπειτα από συνεχείς αναβολές και ολοκληρώθηκε το 2019. Από τους 64 κατηγορούμενους κρίθηκαν ένοχοι οι 22 (Mandrou, 2019). Αξίζει να σημειωθεί ότι, ως αποτέλεσμα πρόσφατων τροποποιήσεων στον Ποινικό Κώδικα (κατάργηση του νόμου περί καταχραστών 1608/1950) έπαυσε η ποινική δίωξη για το αδίκημα της δωροδοκίας. Επίσης, βάσει της εφαρμογής του άρθρου 2 ΠΚ¹, υπήρξε παραγραφή των αξιόποινων πράξεων σε 27 κατηγορούμενους, μεταξύ των οποίων και ο Θεόδωρος Τσουκάτος (μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ και σύμβουλος του τότε πρωθυπουργού) (Μουστάκα, 2019).

4.2.2 Υπόθεση Μονής Βατοπεδίου

Το σκάνδαλο της Μονής Βατοπεδίου μπορεί να θεωρηθεί ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και παράνομων διαδικασιών ιδιωτικοποίησης (Vidali, 2013), ενώ έχει αναγνωριστεί από την πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών ως ένα από τα μεγαλύτερα πολιτικοοικονομικά σκάνδαλα (Τσιρώνης, 2019). Η υπόθεση, η οποία αφορά ανταλλαγές δημόσιας γης μεγάλης οικολογικής και αγροτικής αξίας με κρατικές εκτάσεις υψηλής εμπορικής και επενδυτικής αξίας, ανέδειξε ένα δίκτυο δικαστικής και πολιτικής διαφθοράς, που επεκτείνεται σε μοναστικές, ιδιωτικές και δημόσιες δομές.

Η υπόθεση ξεκίνησε με την παραχώρηση εκτάσεων γύρω από τη Λίμνη Βιστωνίδα στη Μονή Βατοπεδίου, με μεθόδους αμφιλεγόμενης νομιμότητας. Οι εκτάσεις αυτές είχαν ιδιαίτερη οικολογική και αγροτική αξία και είχαν προστατευτεί στο πλαίσιο περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Ωστόσο, μέσω δικαστικών αποφάσεων που ευνοούσαν τη Μονή, οι εκτάσεις αυτές ανταλλάχθηκαν με ακίνητα του Ελληνικού Δημοσίου μεγάλης εμπορικής αξίας, γνωστά και ως «ολυμπιακά ακίνητα» (Vidali, 2013). Η διαδικασία περιλάμβανε υποτιμημένες εκτιμήσεις των εκτάσεων που τέθηκαν σε ανταλλαγή. Συγκεκριμένα, γη αξίας άνω των 320 εκατομμυρίων ευρώ εκτιμήθηκε μόλις στα 40 εκατομμύρια, προκαλώντας ζημιά άνω του 1 δισεκατομμυρίου ευρώ για

¹ Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του κυρωθέντος με το Ν.4619/2019 και ισχύοντος από την 1η-7-2019 νέου Ποινικού Κώδικα, «Αν από την τέλεση της πράξης ως την αμετάκλητη εκδίκασή της ίσχυσαν περισσότερες διατάξεις νόμων, εφαρμόζεται αυτή που στη συγκεκριμένη περίπτωση οδηγεί στην ευμενέστερη μεταχείριση του κατηγορουμένου». Με τη διάταξη αυτή καθιερώνεται η αρχή της αναδρομικότητας των επεικέστερων διατάξεων ουσιαστικού ποινικού νόμου, που ίσχυαν από την τέλεση της πράξης μέχρι τον χρόνο της αμετάκλητης εκδίκασης της υπόθεσης.

το Ελληνικό Δημόσιο, όπως υπολογίζει η Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής (Βουλή των Ελλήνων, 2008).

Κεντρικός άξονας της υπόθεσης ήταν η ανακατάταξη των εκτάσεων μέσω δικαστικών αποφάσεων, ώστε να εμφανίζονται ως υποτιμημένη αγροτική γη. Με αυτόν τον τρόπο, η Μονή αποκτούσε τον πλήρη έλεγχο, ενώ οι εταιρείες εκμεταλλεύονταν τις νέες, πλέον εμπορικές, χρήσεις των εκτάσεων (Βουλή των Ελλήνων, 2008). Σημαντικός ήταν ο ρόλος μελών της πολιτικής ηγεσίας που έθεσαν σε προτεραιότητα τις απαιτήσεις της Μονής και έφεραν στην επιφάνεια ότι το συγκεκριμένο σκάνδαλο αφορούσε μέλη της κυβέρνησης, στελέχη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους και υπαλλήλους εφοριών, που φέρονται να υποστήριζαν τη νομιμοποίηση των ανταλλαγών (Σαββίδης, 2017). Παράλληλα, στην υπόθεση εμπλέκονταν offshore εταιρείες στις οποίες ήταν μέτοχοι οι μοναχοί, ιδιωτικές εταιρείες ακινήτων και άλλες ιδιωτικές επιχειρήσεις και εκπρόσωποι των δημοσίων υπηρεσιών (Vidali, 2013).

Παρά τη σοβαρότητα και την έκταση που πήρε η συγκεκριμένη υπόθεση, το 2017 το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων αποφάσισε την αθώωση όλων των εμπλεκομένων, επικαλούμενο έλλειψη στοιχείων για δόλο στις πράξεις τους και για το ότι το δημόσιο ζημιώθηκε από την ανταλλαγή ακινήτων του με εκτάσεις της Βιστωνίδας. Η απόφαση αυτή προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, καθώς θεωρήθηκε απόδειξη της αδυναμίας του ελληνικού δικαστικού συστήματος να αποδώσει δικαιοσύνη σε υποθέσεις υψηλής διαπλοκής (Μάνδρου, 2017).

4.2.3 Η υπόθεση Novartis

Η υπόθεση Novartis θεωρείται μία από τις γνωστότερες περιπτώσεις πολιτικής και οικονομικής διαφθοράς στην Ελλάδα, η αποκάλυψη της οποίας ξεκίνησε από έρευνα του FBI στις ΗΠΑ, όταν δύο πρώην υπάλληλοι της θυγατρικής Novartis Hellas τέθηκαν υπό προστασία ως μάρτυρες δημόσιου συμφέροντος. Οι μάρτυρες κατήγγειλαν πρακτικές αθέμιτου ανταγωνισμού της φαρμακευτικής εταιρείας Novartis που αποσκοπούσαν στην προώθηση των προϊόντων της μέσω δωροδοκιών και έμμεσων παροχών σε γιατρούς και αξιωματούχους στην Ελλάδα. Αποκάλυψαν επίσης τον μηχανισμό που είχε δημιουργήσει η εταιρεία για να αποκτήσει δεσπόζουσα θέση στην ελληνική αγορά με τη βοήθεια των μέσων ενημέρωσης, της υγειονομικής κοινότητας και πολιτικών παραγόντων, καθώς και την επιρροή της εταιρείας στις

διαδικασίες τιμολόγησης και αποζημίωσης των φαρμάκων, στο οποίο έτυχε ευνοϊκής μεταχείρισης (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023).

Όπως κατέστη φανερό από την προκαταρκτική έρευνα, η εταιρεία χρησιμοποίησε παράνομες πρακτικές για να επιτύχει την προνομιακή μεταχείριση των προϊόντων της, υπονομεύοντας το δημόσιο συμφέρον, με τη ζημιά στο Ελληνικό Δημόσιο να εκτιμάται σε εκατοντάδες εκατομμύρια ευρώ (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023). Η Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής κατέληξε σε ενδείξεις για εμπλοκή δέκα πρώην πολιτικών προσώπων, συμπεριλαμβανομένων πρώην πρωθυπουργών και υπουργών, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για δωροδοκία και κατάχρηση εξουσίας την περίοδο 2006-2015 (Βουλή των Ελλήνων, 2018). Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι, οι ίδιοι οι προστατευόμενοι μάρτυρες βρέθηκαν στο επίκεντρο επιθέσεων, ενώ πολλοί από τους δικαστικούς λειτουργούς που ερευνούσαν την υπόθεση είτε παραιτήθηκαν λόγω πιέσεων, είτε απομακρύνθηκαν από την υπόθεση, είτε υπέστησαν συκοφαντίες και κατηγορήθηκαν ότι υποκινούσαν σκευωρία (Ψαρρά, 2021).

Τον Ιούνιο του 2020, η Novartis κατέληξε σε διακανονισμό συνολικού ύψους 347 εκατομμυρίων δολαρίων με το Υπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ και την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς για παραβιάσεις του Νόμου περί Διαφθοράς στο εξωτερικό και παράνομες πληρωμές σε Έλληνες αξιωματούχους και παρόχους υγειονομικής περίθαλψης (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023). Με την εν λόγω απόφαση, η Novartis αναγνωρίζει ξεκάθαρα την ύπαρξη σκανδάλου. Σύμφωνα με το κείμενο της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς των ΗΠΑ, η φαρμακευτική εταιρεία παραδέχεται τη συμμετοχή της σε πρακτικές αθέμιτων πληρωμών και παροχής προνομίων σε επαγγελματίες υγείας του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στη Νότια Κορέα, το Βιετνάμ και την Ελλάδα. Αυτές οι πληρωμές και τα προνόμια δίνονταν με αντάλλαγμα τη συνταγογράφηση ή τη χρήση φαρμακευτικών προϊόντων της Novartis ή της Alcon (Με εξωδικαστικό συμβιβασμό έκλεισε η υπόθεση Novartis στις ΗΠΑ... 2020).

Μετά τη συγκεκριμένη απόφαση, η Ελληνική Κυβέρνηση κατέθεσε αγωγή τον Ιούνιο του 2022 για να λογοδοτήσει η Novartis για δωροδοκία παρόχων υγειονομικής περίθαλψης (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023). Ωστόσο, παρά την παραδοχή της Novartis για παράνομες πρακτικές στην Ελλάδα, όλες οι δικαστικές διώξεις οδήγησαν σε απαλλακτικά βουλεύματα. Το 2022 με την ομόφωνη απαλλαγή του πρώην υπουργού Ανδρέα Λοβέρδου από την κατηγορία της δωροληψίας έκλεισε

και ο τελευταίος φάκελος για τα δέκα πολιτικά πρόσωπα που είχαν κατηγορηθεί για την εμπλοκή τους στην υπόθεση (Υπόθεση Novartis.... 2022).

Σημαντικό είναι να αναφερθεί επίσης ότι κατά τη διάρκεια της δικαστικής έρευνας έλαβε χώρα η κατάργηση του θεσμού του Εισαγγελέα Εγκλημάτων Διαφθοράς και η συγχώνευσή του με τη νέα Εισαγγελία Οικονομικού Εγκλήματος (ν. 4745/2020). Η θεσμική αυτή μεταρρύθμιση, όχι μόνο θεωρήθηκε ότι λειτουργεί ανασταλτικά στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των αδικημάτων διαφθοράς, αλλά και γέννησε ερωτηματικά για τη χρονική στιγμή που επιλέχθηκε η πραγματοποίησή της (Γασπαρινάτου, 2023).

4.2.2 Η υπόθεση των υποκλοπών

Μια ακόμη υπόθεση που απασχόλησε τη δημοσιότητα τα τελευταία δύο χρόνια και στην οποία μπορούν να εντοπιστούν πτυχές κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, είναι αυτή των τηλεφωνικών υποκλοπών. Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά τις παράνομες παρακολουθήσεις δημοσιογράφων, πολιτικών προσώπων και στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων μέσω του κακόβουλου λογισμικού Predator. Η διερεύνηση της υπόθεσης ξεκίνησε όταν δημοσιεύθηκε η παράνομη παγίδευση του κινητού του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη (Χονδρόγιαννος, 2023). Ωστόσο, η υπόθεση πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις και πολιτικές προεκτάσεις όταν τον Ιούλιο του 2022, ο Νίκος Ανδρουλάκης, πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, κατήγγειλε στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου την απόπειρα παγίδευσης του κινητού του τηλεφώνου με το πρόγραμμα παρακολούθησης Predator, όπως προέκυψε από έρευνα της αρμόδιας υπηρεσίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Με βάση τη σχετική έκθεση που συντάχθηκε από τις υπηρεσίες του Κοινοβουλίου, πρόκειται για μια απόπειρα που θίγει το Συνταγματικά απαραβίαστο απόρρητο των επικοινωνιών και την πολιτική δραστηριότητά του Ν. Ανδρουλάκη (Συντακτική Ομάδα του Vouliwatch, 2022).

Η ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε την προμήθεια και τη χρήση του Predator ή άλλου κακόβουλου λογισμικού από τις ελληνικές Αρχές. Όταν αποκαλύφθηκε από την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) ότι υπήρξε παρακολούθηση από την ΕΥΠ του κινητού του Ν. Ανδρουλάκη, η κυβέρνηση υποστήριξε ότι παρακολούθηση και άρση του απορρήτου από την ΕΥΠ μπορεί να ήταν μη πολιτικά αποδεκτή, αλλά ήταν νόμιμη για λόγους εθνικής ασφάλειας (Χονδρόγιαννος, 2023).

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι την ίδια περίοδο λαμβάνουν χώρα νομοθετικές αλλαγές που σχετίζονται με τη διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, όπως η τροποποίηση της παρ. 9 του άρθρου 5 του Νόμου 2225/1994 (ν.4790/2022) και η ψήφιση του Ν. 5002/2022 (Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών) και οι οποίες καταργούν στην ουσία τη δυνατότητα ενημέρωσης των παρακολουθούμενων για την άρση του τηλεφωνικού τους απορρήτου από την ΕΥΠ.

Παρά τις συνεχείς διαψεύσεις της ελληνικής κυβέρνησης για την εμπλοκή της στην υπόθεση των υποκλοπών, τους ισχυρισμούς της για το νόμιμο των παρακολουθήσεων και την αρχική της άρνηση για διερεύνηση του ζητήματος, η Επιτροπή PEGA (Εξεταστική Επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη διερεύνηση της χρήσης κακόβουλων λογισμικών υποκλοπών στην ΕΕ) ξεκίνησε τη διερεύνηση της υπόθεσης τον Απρίλιο του 2022 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023). Σύμφωνα με την έκθεση που συντάχθηκε από την Επιτροπή PEGA η κυβέρνηση φαίνεται ότι, παράλληλα με τις νόμιμες παρακολουθήσεις, έκανε χρήση και του παράνομου λογισμικού. Στην έκθεση αναφέρεται ότι σε κάποιες υποθέσεις υπήρχε στοχοποίηση των θυμάτων τόσο από την ΕΥΠ όσο και από το Predator, όπως στις παρακολουθήσεις του δημοσιογράφου Θ. Κουκάκη, του προέδρου του ΠΑΣΟΚ Ν. Ανδρουλάκη και της πρώην μανάτζερ ασφαλείας της εταιρείας Meta (Facebook) Α. Σίφορντ (Χονδρόγιαννος, 2023).

Στην ανωτέρω Έκθεση γίνεται επίσης λόγος για έλλειψη διαφάνειας κατά τη διαδικασία της έρευνας που δρομολόγησε η ΑΔΑΕ τον Αύγουστο του 2022 και αποκάλυψε μια σειρά από παρακολουθήσεις της ΕΥΠ σε δημοσιογράφους, πολιτικά πρόσωπα και μέλη των ενόπλων δυνάμεων. Αναφορά γίνεται επίσης στις μη ξεκάθαρες σχέσεις των κυβερνητικών αρχών με τις εταιρίες Intellexa και Krikel, οι οποίες συνδέονται με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023). Στοιχεία που ήρθαν στο φως από δημοσιογραφική έρευνα δείχνουν ότι δύο από τα βασικά εμπλεκόμενα πρόσωπα στο σκάνδαλο των υποκλοπών οι επιχειρηματίες Γιάννης Λαβράνος και Φέλιξ Μπίτζιος, σχετίζονται με την εταιρεία προμηθεύτρια της ΕΥΠ Krikel, η οποία έχει συνάψει απόρρητες συμβάσεις εκατομμυρίων με το Ελληνικό Δημόσιο και εμπλέκεται στην υπόθεση του κακόβουλου λογισμικού Predator (Κούλογλου, 2022). Παρά τις αποκαλύψεις αυτές η κυβερνητική πλειοψηφία στην εξεταστική επιτροπή που συστάθηκε σχετικά με την εικαζόμενη χρήση

κατασκοπευτικού λογισμικού αρνήθηκε να προσκαλέσει τους δύο επιχειρηματίες, αλλά προσκάλεσε τον διαχειριστή της Krikel Σταμάτη Τρίμπαλη, ο οποίος διέψευσε τη συμμετοχή των Λαβράνο και Μπίτζιο. Παράλληλα, κατά την έρευνα της ΑΔΑΕ στην Intellexa, η εταιρεία φαίνεται να καθυστέρησε και παρεμπόδισε τον έλεγχο από την Αρχή, με αποτέλεσμα την καταβολή προστίμου. Επιπλέον, η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Εθνική Αρχή Διαφάνειας (ΕΑΔ) στα γραφεία της Intellexa στην Αθήνα, κρίθηκε επιφανειακή ως προς τις πληροφορίες που μπορούσαν να συλλεχθούν για τη χρήση του Predator. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι δεν κατασχέθηκαν αρχεία και λογισμικό, ενώ οικονομικός έλεγχος έγινε μόνο για το οικονομικό έτος 2020 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023).

Με βάση τα πορίσματα της ανωτέρω Έκθεσης, το Κοινοβούλιο εξέφρασε ανησυχίες σχετικά με τη χρήση κατασκοπευτικών λογισμικών στην Ελλάδα, αλλά και τις πρόσφατες νομοθετικές τροποποιήσεις που φαίνεται να αποδυναμώνουν τις δικλίδες ασφαλείας (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023). Για τον λόγο αυτό άλλωστε σε επικείμενη Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου², η Ελλάδα καλείται μεταξύ άλλων «να αποκαταστήσει επείγοντως και να ενισχύσει τις θεσμικές και νομικές διασφαλίσεις, συμπεριλαμβανομένων αποτελεσματικών εκ των προτέρων και εκ των υστέρων ελέγχων, καθώς και ανεξάρτητων μηχανισμών εποπτείας», «να αποσύρει επείγοντως την τροπολογία 826/145 του νόμου 2472/1997, με την οποία καταργήθηκε η δυνατότητα της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) να ενημερώνει τους πολίτες για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών», «να τροποποιήσει τον νόμο 5002/2022 προκειμένου να αποκαταστήσει το δικαίωμα των στοχοποιημένων προσώπων στην άμεση ενημέρωση, κατόπιν αιτήματος, μόλις ολοκληρωθεί η παρακολούθηση, και να διορθώσει άλλες διατάξεις που αποδυναμώνουν τις διασφαλίσεις, τον έλεγχο και τη λογοδοσία» και «να αντιστρέψει τη νομοθετική τροποποίηση του 2019 που έθεσε την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ) υπό τον άμεσο έλεγχο του πρωθυπουργού».

Τόσο η ίδια η υπόθεση των λογοκλοπών όσο και τα αποτελέσματα της ποινικής διαδικασίας που την αποτίμησαν ως πλημμέλημα και αρχειοθέτησαν το σκέλος που

² Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 15ης Ιουνίου 2023 προς το Συμβούλιο και την Επιτροπή σχετικά με τη διερεύνηση εικαζόμενων παραβάσεων και περιστατικών κακοδιοίκησης κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας της Ένωσης σε σχέση με τη χρήση του λογισμικού Pegasus και αντίστοιχου κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης.

αφορά την ΕΥΠ και οποιαδήποτε άλλη κρατική υπηρεσία ή Αρχή, εγείρουν σοβαρά ερωτήματα σχετικά με τις ελεγκτικές διαδικασίες από το κράτος και τις Ανεξάρτητες Αρχές (Τέλλογλου & Τριανταφύλλου, 2024). Η παρακολούθηση πολιτικών αντιπάλων, δημοσιογράφων και άλλων προσώπων με επίφαση λόγων εθνικής ασφάλειας, η χρήση των υποκλοπών από την ΕΥΠ, η οποία βρίσκεται υπό τον άμεσο έλεγχο του πρωθυπουργού, η σκόπιμη αποδυνάμωση της διαφάνειας και λογοδοσίας των Αρχών, η άρνηση της κυβέρνησης για το γεγονός και η συγκάλυψη των σχέσεων και ανταλλαγών των κυβερνητικών αρχών με τις εμπλεκόμενες στο σκάνδαλο εταιρείες (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023) μπορούν να αναγνωριστούν ως βασικές πτυχές κρατικο-εταιρικού εγκλήματος. Επιπλέον, η εμπλοκή πολιτικών προσώπων στην υπόθεση ενισχύει την εικόνα κατάχρησης εξουσίας για πολιτικό όφελος και αφήνει μεγάλα περιθώρια για διαφθορά (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2023). Ενδεικτικό είναι επίσης το ότι με βάση το πόρισμα του Αρείου Πάγου το σκάνδαλο ΕΥΠ-Predator αρχειοθετήθηκε, γεγονός που επικρίθηκε για ανεπαρκείς ενέργειες που κατέληξαν στη συγκάλυψη ευθυνών (Τέλλογλου & Τριανταφύλλου, 2024) και τη διάβρωση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

4.2.3 Το σιδηροδρομικό ατύχημα στα Τέμπη

Μια ακόμη υπόθεση που μπορεί να μελετηθεί ως παράδειγμα κρατικο-εταιρικού εγκλήματος είναι το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη, που συνέβη στις 28 Φεβρουαρίου 2023 (Tsimitakis & Panayiotakis, 2023). Αποτελεί μια από τις πιο τραγικές στιγμές στην ιστορία των ελληνικών σιδηροδρόμων και ένα από τα πιο θανατηφόρα σιδηροδρομικά ατυχήματα στην Ευρώπη την τελευταία δεκαετία. Αφορά τη μετωπική σύγκρουση μεταξύ της επιβατικής αμαξοστοιχίας Intercity 62 που εκτελούσε προγραμματισμένο δρομολόγιο στη διαδρομή Αθήνα-Θεσσαλονίκη και εισήλθε λανθασμένα στη γραμμή καθόδου και της εμπορικής αμαξοστοιχίας 63503 που εκτελούσε το δρομολόγιο Θεσσαλονίκη-Λάρισα στην ίδια καθοδική γραμμή. Η σύγκρουση, η οποία συνέβη κοντά στον οικισμό Ευαγγελισμό Λάρισας, είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο 57 ανθρώπων και τον τραυματισμό τουλάχιστον 85, η πλειοψηφία των οποίων ήταν νεαροί φοιτητές. Οι υπερβολικά υψηλές θερμοκρασίες που αναπτύχθηκαν από τη δύναμη της σύγκρουσης και η επικείμενη πυρκαγιά που προκλήθηκε κατέστησαν ιδιαίτερα δύσκολη την αναγνώριση των θυμάτων (Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων για το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη, 2023).

Το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη ανέδειξε με τραγικό τρόπο τις παθογένειες του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου. Τα αίτια του δυστυχήματος, όπως προκύπτει από εκθέσεις ειδικών πραγματογνωμόνων, εστιάζονται σε μια συνδυαστική αλληλουχία παραγόντων, που περιλαμβάνουν ανθρώπινα λάθη, σοβαρές ελλείψεις προσωπικού και παντελή απουσία λειτουργικών συστημάτων ασφαλείας. Παρά την ηλεκτροδότηση του τμήματος του δικτύου όπου συνέβη το δυστύχημα, η λειτουργία του γινόταν χειροκίνητα, καθώς τα αυτόματα συστήματα ελέγχου είχαν τεθεί εκτός λειτουργίας μετά από πυρκαγιά το 2019, δημιουργώντας ένα κενό ασφαλείας (Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων για το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη, 2023). Αξίζει να σημειωθεί ότι λίγους μήνες πριν το ατύχημα, η Πανελλήνια Ένωση Προσωπικού Έλξης, με εξώδικο της προς τη Hellenic Train, τον ΟΣΕ και το Υπουργείο Μεταφορών, είχε προειδοποιήσει για τον κίνδυνο δυστυχήματος, αναδεικνύοντας την κατάρρευση του σιδηροδρομικού δικτύου και τις τεράστιες ελλείψεις προσωπικού. Στο εξώδικο αυτό γινόταν επίσης αναφορά σε προηγούμενα περιστατικά εκτροχιασμών, υπογραμμίζοντας την κλιμάκωση των προβλημάτων ασφαλείας (Κόντη, 2023). Επιπλέον, τον Απρίλιο του 2022, ο επικεφαλής του του Ευρωπαϊκού Συστήματος Ελέγχου Τρένων είχε παραιτηθεί λόγω ανησυχιών για την ασφάλεια των μεταφορέων και του κοινού (Tsimitakis & Panayiotakis, 2023).

Η διαχείριση του χώρου του συμβάντος αμέσως μετά το ατύχημα προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Το σημείο μπαζώθηκε με χιλιάδες τόνους ανόργανων υλικών λίγο μετά το συμβάν και ενώ ακόμη υπήρχαν αγνοούμενοι. Αυτή η ενέργεια, που έγινε πριν την ολοκλήρωση της αυτοψίας, οδήγησε σε αλλοίωση και απομάκρυνση κρίσιμων στοιχείων, εμποδίζοντας τη διεξαγωγή μιας πλήρους και αντικειμενικής πραγματογνωμοσύνης. Οι συγγενείς των θυμάτων κατήγγειλαν προσπάθεια συγκάλυψης, υποστηρίζοντας ότι η αλλοίωση του χώρου είχε ως στόχο την απόκρυψη πληροφοριών σχετικά με το φορτίο της εμπορικής αμαξοστοιχίας και την αιτία της ισχυρής έκρηξης, η οποία παραμένει αδιευκρίνιστη. Παραμένει επίσης αναπάντητο το ερώτημα σχετικά με το ποιος έδωσε την εντολή για το μπάζωμα. Επιπλέον, διαπιστώθηκε διαγραφή του βιντεοληπτικού υλικού από το σημείο φόρτωσης στη Θεσσαλονίκη και αλλοίωση/συρραφή των συνομιλιών του σταθμάρχη, ενισχύοντας τις υπόνοιες για προσπάθεια συγκάλυψης και απόκρυψης στοιχείων, με στόχο την

απόδοση του δυστυχήματος αποκλειστικά σε ανθρώπινο λάθος (Δελτίο Τύπου ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΤΟΜΩΝ ΠΛΗΓΕΝΤΩΝ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΤΕΜΠΩΝ, 2023).

Η κυβέρνηση επικρίθηκε έντονα για την αποτυχία της να εκσυγχρονίσει τις σιδηροδρομικές υποδομές, παρά τις μακροχρόνιες προειδοποιήσεις για την απουσία βασικών συστημάτων ασφαλείας, όπως η σηματοδότηση και ο απομακρυσμένος έλεγχος. Έγινε επίσης εμφανές πως τα αρμόδια ρυθμιστικά όργανα απέτυχαν να διασφαλίσουν τη συμμόρφωση με τα πρότυπα ασφαλείας, καθώς σημειώθηκαν επανειλημμένες καθυστερήσεις στην εφαρμογή των ευρωπαϊκών πρωτοκόλλων ασφαλείας, όπως το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ελέγχου Τρένων (ETCS), το οποίο θα μπορούσε να είχε αποτρέψει το δυστύχημα (Δελτίο Τύπου ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΤΟΜΩΝ ΠΛΗΓΕΝΤΩΝ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΤΕΜΠΩΝ, 2023). Παράλληλα αναδείχθηκε πως η αποτυχία υλοποίησης της σύμβασης 717/2014 που αφορά στην αναβάθμιση του συστήματος σηματοδότησης-τηλεδιόικησης στο ελληνικό σιδηροδρομικό δίκτυο είχε άμεσο αντίκτυπο στο σιδηροδρομικό ατύχημα. Το ζήτημα γύρω από τη συγκεκριμένη σύμβαση αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποτυχίας εφαρμογής κρίσιμων έργων υποδομής στην Ελλάδα, η οποία συνδέεται με τη διαφθορά, την κακοδιαχείριση και την έλλειψη λογοδοσίας. Από τη μια πλευρά, η ΕΡΓΟΣΕ και οι ανάδοχοι εταιρείες απέτυχαν να ολοκληρώσουν το έργο, παρά τις ευρωπαϊκές οδηγίες και τα κονδύλια που διατέθηκαν και από την άλλη πλευρά οι κυβερνητικές αρχές δεν άσκησαν τον απαιτούμενο έλεγχο για να διασφαλίσουν την τήρηση των όρων της σύμβασης (Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη, 2023). Εκ των ανωτέρω καταδεικνύεται μια σειρά παραβάσεων από τις εμπλεκόμενες στη σύμβαση εταιρείες, την κυβέρνηση και τις σχετικές δημόσιες αρχές και φορείς (Τέμπη: 23 κατηγορούμενοι.... 2023).

Παρά τις παραλείψεις και καθυστερήσεις σε βασικά έργα υποδομής και ασφάλειας που διαπιστώθηκαν, η αρχική αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν η απόδοση ευθύνης στον σταθμάρχη, ο οποίος όπως αποκαλύφθηκε στη συνέχεια ούτε πληρούσε τα κριτήρια για τη συγκεκριμένη θέση ούτε είχε εκπαιδευτεί επαρκώς. Στην πρώτη του έκτακτη δήλωση, ο Πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης γνωστοποίησε τις παραιτήσεις των επικεφαλής του ΟΣΕ και της ΕΡΓΟΣΕ, καθώς και την παραίτηση του Υπουργού Μεταφορών Κώστα Αχ. Καραμανλή, επισημαίνοντας ωστόσο ότι η παραίτηση του Κ. Καραμανλή έγινε για λόγους πολιτικής ευθύνης και ότι «η στάση του

τον τιμά, καθώς όλα δείχνουν πως το δράμα οφείλεται, δυστυχώς, κυρίως σε τραγικό ανθρώπινο λάθος» (Συντακτική ομάδα Ertnews, 2023).

Λόγω της αυξημένης κατακραυγής και υπό την πίεση των μαζικών κινητοποιήσεων η προσπάθεια αποπολιτικοποίησης του ζητήματος κατέρρευσε και η ρητορική της κυβέρνησης πέρασε από την αρχική άρνηση ευθύνης στη διάχυση των ευθυνών σε «όλους». Σε εισήγησή του στο υπουργικό συμβούλιο (9/3/2023), ο Πρωθυπουργός άρχισε να επιμερίζει ευθύνες σε όλα τα κυβερνόντα κόμματα, τις διοικήσεις και τους συνδικαλιστές εργαζομένους, οι οποίοι και στοχοποιήθηκαν ως παρεμποδιστικοί παράγοντες στην αξιολόγηση του προσωπικού (Κοκκινόπουλος, 2023). Η προσπάθεια διάχυσης των ευθυνών σε «όλους» δεν αποσκοπεί απλώς στην προστασία της κυβέρνησης από τις σαφείς ευθύνες της ως προς την κατάσταση του ελληνικού σιδηροδρόμου κατά τη διάρκεια της θητείας της. Στοχεύει σε μια βαθύτερη διαστρέβλωση της πραγματικότητας και αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης δικαιολογώντας και υποστηρίζοντας ταυτόχρονα τις νεοφιλελεύθερες και μνημονιακές πολιτικές των τελευταίων δεκαετιών, τη σταδιακή κατάργηση του μόνιμου προσωπικού και τον περιορισμό της δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων, δηλαδή αυτών που προειδοποιούσαν για τις ελλείψεις στην ασφάλεια (Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί, 2023).

Εκτός από την κυβέρνηση μεγάλο μέρος της ευθύνης βαραίνει και την ιδιωτική εταιρεία Hellenic Train που διαχειρίζεται το ελληνικό σιδηροδρομικό σύστημα. Αναφορές έδειξαν καθυστερήσεις στην υλοποίηση κρίσιμων συστημάτων ασφαλείας και έλλειψη επενδύσεων σε υποδομές λόγω εστίασης στη μείωση του κόστους. Η απόφαση του κράτους να ιδιωτικοποιήσει τον ΟΣΕ χωρίς να διασφαλίσει επαρκή πρότυπα ασφαλείας καταδεικνύει τη δυναμική του «κέρδους έναντι της ασφάλειας» (Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το σιδηροδρομικό δυστύχημα στα Τέμπη, 2023). Παράλληλα, αναδεικνύει τη συμβιωτική σχέση κράτους-εταιριών και υποδεικνύει πως η σχέση αυτή σε συνδυασμό με την επιδίωξη κοινών στόχων (όπως το κέρδος) μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία εγκλημάτων και κοινωνικής βλάβης (Tombs, 2016; Tombs & Whyte, 2020).

4.3 Κριτική αποτίμηση

Εξετάζοντας τις υποθέσεις που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο υπό το πρίσμα της εγκληματολογικής και κοινωνιολογικής θεωρίας, έρχονται στο προσκήνιο βασικά χαρακτηριστικά του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και μια πρώτη εικόνα για το πως αποτυπώνεται το φαινόμενο στην ελληνική πραγματικότητα. Ιδιαίτερα η προσέγγιση της κριτικής εγκληματολογίας προσφέρει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο κατανόησης των υποθέσεων ως κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, αναδεικνύοντας τη συστημική τους φύση και τη σύνδεσή τους με τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δομές και συνθήκες.

Συνδυάζοντας τις υποθέσεις που αναφέρθηκαν με την έννοια και τα χαρακτηριστικά των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων γίνεται πιο σαφής η τυπολογία τους στο ελληνικό συγκείμενο. Η ελληνική πραγματικότητα, όπως αναλύεται μέσα από αυτές τις περιπτώσεις, επιβεβαιώνει την ισχύ των κριτικών θεωριών που υποστηρίζουν ότι στον πυρήνα των εγκλημάτων των ισχυρών παραμένει η προστασία των ελίτ στις νεοφιλελεύθερες κοινωνίες και η σύνδεση τους με το καπιταλιστικό μοντέλο της παραγωγικής διαδικασίας (Βασιλαντωνοπούλου, 2012).

Ένα πρώτο κοινό χαρακτηριστικό των υποθέσεων που μελετήθηκαν είναι η ανάδειξη της στενής σχέσης μεταξύ του κράτους και των εταιρειών και της συμβιωτικής φύσης τους (Tombs, 2012) και το πως αυτή σε αρκετές περιπτώσεις οδηγεί στο να γίνονται «εταίροι στο έγκλημα» (Tombs & Whyte, 2020). Πολλές παράνομες εταιρικές πρακτικές δεν μπορούν να επιτευχθούν χωρίς τη συμμετοχή του κράτους, το οποίο λειτουργεί είτε ως διευκολυντής είτε ως συνεργός (Michalowski & Kramer 2007), προωθώντας ιδιωτικές επιδιώξεις εις βάρος του δημόσιου συμφέροντος (Chambliss, 1990). Αντίστοιχα, πολλοί ιδιωτικοί φορείς έχουν προσφέρει στήριξη στο εκάστοτε πολιτικό σύστημα (Vidali, 2013). Στο πλαίσιο αυτό, τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα συχνά εμφανίζονται ως κατάχρηση νόμιμων διαδικασιών για την αναδιανομή πλούτου μεταξύ κράτους και ιδιωτικού τομέα. Χαρακτηρίζονται από ένα σύστημα σχέσεων που διευκολύνει τη δημιουργία «γκρίζων» κεφαλαίων και την ενίσχυση εξωθεσμικών δικτύων οικονομικής και πολιτικής εξουσίας (Βιδάλη, 2017).

Στην Ελλάδα, οι παραδοσιακές πελατειακές σχέσεις σε συνδυασμό με το ολοένα και αυξανόμενο φαινόμενο της διαφθοράς και της υψηλής/πολιτικής διαφθοράς

(Σταμούλη, 2019), παίζουν σημαντικό ρόλο στη συγκάλυψη των εγκλημάτων των ισχυρών και την ενδυνάμωση της συμβιωτικής σχέσης νομιμότητας και παρανομίας (Βιδάλη, 2017). Η συμβίωση αυτή «τρέφεται» από θεσμικά και νομοθετικά κενά και ασάφειες, τα οποία εκμεταλλεύονται οι δράστες για να νομιμοποιήσουν παράνομες δραστηριότητες και να εξαφανίσουν τα θύματα και τα προϊόντα του εγκλήματος (Βιδάλη, 2019). Συχνά, οι νόμοι ερμηνεύονται με ευελιξία, ώστε να εξυπηρετούν συγκεκριμένα συμφέροντα, δημιουργώντας ένα περιβάλλον ανοχής στη διαφθορά και την παρανομία (Βιδάλη, 2017).

Η ανάλυση των υποθέσεων έδειξε ότι τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα συχνά παραμένουν ατιμώρητα, κυρίως λόγω της επιρροής των ισχυρών στις δομές εξουσίας και της επιλεκτικής εφαρμογής του νόμου. Όπως έγινε εμφανές από τα αποτελέσματα της ποινικής διαδικασίας σε όλες τις υποθέσεις που αναφέρθηκαν, η υψηλή κοινωνική θέση των εμπλεκόμενων αποτρέπει τη δίωξη και την τιμωρία τους. Σε καμία από τις περιπτώσεις το ελληνικό δικαστικό σύστημα δεν κατάφερε να αποδώσει δικαιοσύνη, λόγω μιας σειράς μηχανισμών συγκάλυψης των εγκλημάτων, όπως η καταστροφή στοιχείων και η παρεμπόδιση των ερευνών, των χρόνιων και δομικών δυσλειτουργιών της δικαιοσύνης που είχαν ως αποτέλεσμα την αρχειοθέτηση των υποθέσεων, αλλά και αιφνίδιων θεσμικών μεταρρυθμίσεων (Γασπαρινάτου, 2023) με χαρακτηριστικά παραδείγματα την υπόθεση Novartis και την υπόθεση των υποκλοπών. Ταυτόχρονα, οι κυβερνητικές αρχές και τα κρατικά όργανα φαίνεται να αποφεύγουν να διερευνήσουν αποτελεσματικά τέτοιες υποθέσεις, ενώ τα μέσα ενημέρωσης συχνά διαδραματίζουν ρόλο αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης. Όπως επισημαίνει η Βιδάλη (2017, σελ. 143), «τόσο οι συνθήκες υπό τις οποίες διαπράττονται τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα όσο και το status των δραστών καθορίζουν το επίπεδο αδρανοποίησης του τυπικού κοινωνικού ελέγχου, την αποτελεσματικότητα του ποινικού νόμου και τον βαθμό διασφάλισης της άτυπα θεσμοποιημένης ατιμωρησίας».

Η ανεκτικότητα και η ατιμωρησία συνδέονται άμεσα με την πολιτική της άρνησης (Cohen, 2001), η οποία επιτρέπει τη «μακροζωία» των κρατικών-εταιρικών εγκλημάτων (Vidali, 2013). Στις υποθέσεις που παρουσιάστηκαν οι στρατηγικές άρνησης από την κυβέρνηση, τις διοικήσεις και τις εταιρείες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην απόκρυψη των πραγματικών διαστάσεων και επιπτώσεων των εγκλημάτων και την ατιμωρησία των δραστών. Ιδιαίτερα η άρνηση ευθύνης από την πλευρά της

κυβέρνησης παρατηρείται σε όλες τις υποθέσεις. Εκτός από την άρνηση ευθύνης, στην περίπτωση των υποκλοπών εντοπίζεται και η άρνηση του θύματος, ενώ στην υπόθεση Novartis, οι Stamouli, Gasparinatos και Kouroutzas (2023) κάνουν λόγο για άρνηση βλάβης και επίκληση σε ανώτερα ιδανικά. Δεδομένου ότι οι υποθέσεις που παρουσιάστηκαν έχουν απασχολήσει την επικαιρότητα και δεν ήταν εφικτό να επιτευχθεί η κυριολεκτική άρνησή τους, χρήσιμη σε αυτή την περίπτωση φάνηκε η στρατηγική της ερμηνευτικής άρνησης μέσω της οποίας επιχειρήθηκε από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς και τα ΜΜΕ να μειωθεί η σοβαρότητα της πράξης ή να παρουσιαστεί ως μεμονωμένο γεγονός (Cohen, 2001).

Από τις υποθέσεις που μελετήθηκαν, η κοινωνική βλάβη αναδεικνύεται ως μια ακόμη κεντρική διάσταση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων (Hillyard & Tombs, 2007). Οι επιπτώσεις των κρατικών-εταιρικών εγκλημάτων στη ζωή στην Ελλάδα, εκτός από τις προφανείς σωματικές βλάβες και θανάτους (σιδηροδρομικό ατύχημα στα Τέμπη), περιλαμβάνουν τις εκτεταμένες οικονομικές ζημιές στο Δημόσιο, την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής, τη δυσπιστία προς την πολιτική και το κράτος δικαίου και την ανάδειξη της παράνομης συμπεριφοράς ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την κοινωνική και οικονομική επιβίωση (Vidali, 2011). Σημαντικό είναι να επισημανθεί ωστόσο, ότι μόνο στην περίπτωση του σιδηροδρομικού ατυχήματος στα Τέμπη η λέξη «έγκλημα» έχει κυριαρχήσει στην κοινή γνώμη.

Παρότι συχνά δύσκολο να αποδειχθεί, είναι φανερό ότι οι κρατικοί φορείς συχνά συνεργάζονται με τις ιδιωτικές εταιρείες και οργανισμούς, υποστηρίζοντας ή ακόμη και ενθαρρύνοντας αθέμιτες πρακτικές (Barak, 2015). Αυτή η συνεργασία μπορεί να εξυπηρετεί άμεσα πολιτικά συμφέροντα, όπως η εξασφάλιση χρηματοδότησης για εκλογικές καμπάνιες, ή να δικαιολογείται με την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης, συχνά εις βάρος της κοινωνικής ευημερίας και ασφάλειας. Μπορεί να ειπωθεί επομένως ότι η ανεπάρκεια των κρατικών μηχανισμών στην καταπολέμηση του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και της διαφθοράς συχνά αντικατοπτρίζει μια συνειδητή απόφαση να μην αντιμετωπιστούν αυτά τα φαινόμενα, καθώς εξυπηρετούν ευρύτερα συμφέροντα και διασφαλίζουν την ισορροπία οικονομικής και πολιτικής εξουσίας (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023). Από αυτή την άποψη, δεν είναι τυχαίο ότι τα μεγάλα σκάνδαλα, όπως οι προαναφερθείσες υποθέσεις, έρχονται

συνήθως στη δημοσιότητα όταν ένας αντίπαλος πόλος εξουσίας επηρεάζεται και αντιδρά (Chambliss, 1988). Ωστόσο, η διερεύνηση των σχετικών υποθέσεων, ακόμα και όταν χαρακτηρίζονται εγκλήματα, σπάνια φτάνει στην «καρδιά του συστήματος» ενώ αποτυγχάνει να αποκαλύψει τις βαθύτερες αιτίες τους, τα άτυπα δίκτυα υποστήριξης και τις διασυνδέσεις τους με τον κρατικό μηχανισμό (Γασπαρινάτου, 2023). Αυτή η επιλεκτική διερεύνηση διασφαλίζει τη σταθερότητα του συστήματος, καθώς η προσοχή της κοινής γνώμης και του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης εστιάζεται σε μεμονωμένα περιστατικά και άτομα καλύπτοντας τους μεγαλύτερους και λιγότερο θεατούς μηχανισμούς και δομές που ενισχύουν και διατηρούν τα εγκλήματα των ισχυρών (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν να διερευνήσει τις θεωρητικές διαστάσεις και την κοινωνική πραγματικότητα του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, επιδιώκοντας να συμβάλει στην επιστημονική κατανόηση του φαινομένου και να αναδείξει την ανάγκη θωράκισης της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου απέναντι σε φαινόμενα κατάχρησης εξουσίας. Η θεμελιώδης έννοια του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος έγκειται στην αλληλεπίδραση μεταξύ του κράτους και των εταιρειών, μια αλληλεπίδραση που ελλοχεύει τη δυνατότητα σοβαρής εγκληματικότητας, με δυσμενείς επιπτώσεις στους θεσμούς και την κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζεται και η παράμετρος της εξουσίας που δρα ως μηχανισμός αποσιώπησης και συγκάλυψης των εγκληματογόνων συνεργειών μεταξύ του κρατικού και του ιδιωτικού τομέα.

Η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας φέρνει στο προσκήνιο τη στενή και αλληλεξαρτώμενη σχέση μεταξύ κρατών και εταιρειών, η οποία δεν περιορίζεται μόνο στη συνεργασία αλλά συχνά οδηγεί στη δημιουργία εγκλημάτων και βλαβών. Καθώς αυτή η συμβιωτική σχέση βαθαίνει, αυξάνεται η πιθανότητα πολλαπλασιασμού των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων και των αρνητικών επιπτώσεων τους στην κοινωνία. Η ανάλυση του φαινομένου καταδεικνύει ότι το κρατικο-εταιρικό έγκλημα δεν αποτελεί μια μεμονωμένη παρέκκλιση ή γεγονός, αλλά ένα δομικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος, μια κανονικοποιημένη πρακτική, ενσωματωμένη στις δομές διακυβέρνησης και οικονομικής λειτουργίας. Η αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση κράτους-εταιρειών διαμορφώνει ένα θεσμικό περιβάλλον στο οποίο τα εγκλήματα των ισχυρών όχι μόνο γίνονται ανεκτά, αλλά και συχνά νομιμοποιούνται μέσα από πολιτικές, οικονομικές και νομικές πρακτικές.

Η μελέτη διαπιστώνει επίσης πως, παρά την ύπαρξη θεσμικών μηχανισμών ελέγχου, αυτοί συχνά είναι ανεπαρκείς ή λειτουργούν επιλεκτικά, επιτρέποντας την ατιμωρησία των εγκλημάτων των ισχυρών. Σε αυτό προστίθεται και το κυρίαρχο αφήγημα των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του πολιτικού λόγου που συχνά λειτουργούν ως μηχανισμός συγκάλυψης και αποποίησης ευθυνών, καθιστώντας δύσκολη την αναγνώριση της εγκληματικής φύσης αυτών των φαινομένων. Παράλληλα, ιδιαίτερα ανησυχητικό κρίνεται το γεγονός ότι η διερεύνηση σχετικών υποθέσεων σπάνια φτάνει

στις βαθύτερες αιτίες τους, καθώς η δημόσια και δικαστική προσοχή εστιάζεται σε μεμονωμένα περιστατικά, καλύπτοντας τα δομικά προβλήματα και τα άτυπα δίκτυα εξουσίας που διατηρούν τα εγκλήματα αυτά. Εκτός από την πολιτική και δικαστική εξουσία, ο Tombs (2015) επισημαίνει ότι και η ακαδημαϊκή κοινότητα εμφανίζεται απρόθυμη να διερευνήσει κριτικά τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα, αποφεύγοντας να αμφισβητήσει τις θεμελιώδεις αρχές του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου και τη νομιμότητα των μηχανισμών που συντηρούν την ανομία των ισχυρών (Tombs, 2015). Αυτό το έλλειμμα κριτικής εγκληματολογικής προσέγγισης καθιστά επιτακτική την ανάγκη για μια νέα θεώρηση, η οποία θα εξετάζει τις βαθύτερες αιτίες των εγκλημάτων αυτών και θα προτείνει εναλλακτικές προσεγγίσεις πολιτικής και νομικής ρύθμισης.

Η ελληνική πραγματικότητα των τελευταίων δεκαετιών και οι υποθέσεις που εξετάστηκαν υποδεικνύουν πως η υποστήριξη εταιρειών από τους κρατικούς φορείς, είτε μέσω θεσμικής ανοχής είτε μέσω ενεργούς συνεργασίας προκαλεί κοινωνική βλάβη και εγκλήματα. Η συμβιωτική σχέση μεταξύ πολιτικής, επιβολής του νόμου, νόμιμων επιχειρήσεων και διαφθοράς είναι απολύτως απαραίτητη για την παραγωγή και επιβίωση των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, αναδεικνύοντας πόσο βαθιά ενσωματωμένα είναι στις δομές εξουσίας (Stamouli, Gasparinatos & Kouroutzas, 2023). Αυτό που υποδηλώνεται ακόμη από τις υποθέσεις που παρουσιάστηκαν είναι ότι δεν απεικονίζουν απλώς αποκλίνουσες κρατικές και εταιρικές πρακτικές, αλλά πρακτικές που κατασκευάζονται μέσα σε αυτά τα κράτη ως φυσιολογικές και αποδεκτές.

Ένα βασικό ερώτημα που εγείρεται επομένως είναι πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί μια τόσο εκτεταμένη και συστημική μορφή εγκλήματος. Μελετητές, όπως οι Friedrichs, Tombs και Whyte προτείνουν διαφορετικές προσεγγίσεις, όπως η δημιουργία ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου για τα εγκλήματα των ισχυρών, η κατάργηση των νομικών και πολιτικών προνομίων που επιτρέπουν στους ισχυρούς να δρουν ατιμώρητα, η ενδυνάμωση των κοινωνικών κινημάτων, καθώς και η συνολική επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο η οικονομία και η πολιτική δομούνται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (Γεωργούλας, 2019). Σε αυτό το πλαίσιο, η αντιμετώπιση του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος δεν μπορεί να περιοριστεί σε επιφανειακές μεταρρυθμίσεις ή αυστηρότερα νομικά πλαίσια, αλλά απαιτεί μια συνολική αλλαγή

στο πολιτικό και οικονομικό παράδειγμα. Σημαντική κρίνεται επίσης η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας, τόσο για την ίδια την έννοια των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων όσο και για τον συστημικό τους χαρακτήρα.

Εν κατακλείδι, η μελέτη των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων δεν αφορά μόνο την κατανόηση της σχέσης κράτους-εταιρειών και των εγκλημάτων που προκύπτουν από αυτήν, αλλά και μια κρίσιμη συμβολή στην αναγνώριση και αντιμετώπισή του. Χρειάζεται θεσμική αναδιάρθρωση, νομική λογοδοσία, ενίσχυση της κοινωνικής συνείδησης και μια εγκληματολογική προσέγγιση που να μην φοβάται να αμφισβητήσει τις θεμελιώδεις δομές εξουσίας. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι σημαντικό να εστιάσουμε, τόσο στις επιρροές που ασκούν τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα πάνω στις ανθρώπινες ζωές όσο και στο ότι για να επέλθουν θεμελιώδεις αλλαγές που θα αντιμετωπίζουν τις αντιφάσεις του «μη βιώσιμου καπιταλιστικού επεκτατισμού» (Barak, 2015), απαιτούνται συλλογικές κινητοποιήσεις, περισσότερες κοινωνικές δράσεις και ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης. Μόνο μέσα από αυτές τις αλλαγές μπορεί να επιτευχθεί ένα πρώτο βήμα προς την ενίσχυση της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αλοσκόφης, Ο. (2019). Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών. Στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 87-109). ΕΑΠ.
- Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2012). *Το έγκλημα του λευκού περιλαιμίου από εγκληματολογική και θυματολογική σκοπιά* [Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου]. ΕΑΔΔ
<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/31664>
- Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *Λευκά κολλάρια και οικονομικό έγκλημα. Κοινωνική βλάβη και αντεγκληματική πολιτική*. Π.Ν. Σάκουλας.
- Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2019). Η αντεγκληματική πολιτική για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος ως λανθάνουσα οικονομική διακυβέρνηση. Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ., Παπαχαραλάμπους (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών: Οικονομικό, οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά* (σσ. 255-278). Εκδόσεις ΕΑΠ, σελ. 273
- Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια- Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2018). Κριτική εγκληματολογία. Στο: Κ Σπινέλλη, Ν. Κουράκης & Μ. Κρανιδιώτη (επιμ.), *Λεξικό Εγκληματολογίας*. Τόπος.
- Βιδάλη, Σ. (2019). Όψεις της ανάκρισης επί υποθέσεων εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος. Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν., & Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 307-331). Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Βουλή των Ελλήνων (2008). *ΠΟΡΙΣΜΑ Της Εξεταστικής Επιτροπής «για τη διερεύνηση του συνόλου της υπόθεσης της Μονής Βατοπεδίου»*.
<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009-e77fc230adef/vatopaidi-porisma.pdf>

Βουλή των Ελλήνων (2011). *Πόρισμα της Εξεταστικής Επιτροπής για τη διερεύνηση της υπόθεσης "SIEMENS" στο σύνολό της.*

[https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-](https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/ektheseis?search=on&kwd=Siemens)

[Epitropes/ektheseis?search=on&kwd=Siemens](https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/ektheseis?search=on&kwd=Siemens)

Βουλή των Ελλήνων (2018). *ΠΟΡΙΣΜΑ της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής «για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης σύμφωνα με την απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής που λήφθηκε κατά τη συνεδρίαση της 21ης Φεβρουαρίου 2018 σχετικά με την υπόθεση NOVARTIS».*

[https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009-](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009-e77fc230adef/%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%91_1.pdf)

[e77fc230adef/%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%91_1.pdf](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009-e77fc230adef/%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%91_1.pdf)

Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων. Στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, & Χ. Παπαχαράλαμπους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 157-184). Ε.Α.Π.

Γασπαρινάτου, Μ. (2023). *Το μετέωρο βήμα των πολιτικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς.* ENA Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών.

[https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%CF%84%CE%B7%CE%BD-](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf](https://enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC%CF%82_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

Γασπαρινάτου, Μ. (2024). *Η διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής για την καταπολέμηση της διαφθοράς σε διεθνές και εσωτερικό επίπεδο και οι προκλήσεις κατά την εφαρμογή της.* https://www.esdi.gr/wp-content/uploads/2024/09/gasparinatos_2024.pdf σελ. 19

- Γεωργούλας, Σ. (2019). Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα. Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 41-62). ΕΑΠ, σελ. 51
- Διαμαντούρος, Ν. (2015). Η διαφθορά στη σχέση της με τη χρηστή διοίκηση, το κράτος δικαίου και τη δημοκρατία. Στο Ν. Κουράκης & Α. Σαμαρά-Κρίσπη (Επιμ.), *Δημόσια Διοίκηση και Διαφθορά. Το πρόβλημα και οι τρόποι επίλυσής του* (σσ. 37-54). ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2023). *Κατασκοπευτικά λογισμικά: ανησυχία για τη δημοκρατία και κάλεσμα για μεταρρυθμίσεις*. <https://www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20230505IPR84901/kataskopeutika-logismika-anisuchia-gia-ti-dimokratia-kalesma-gia-metarruthmiseis>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (22.5.2023). *ΕΚΘΕΣΗ σχετικά με τη διερεύνηση εικαζόμενων παραβάσεων και περιστατικών κακοδιοίκησης κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας της Ένωσης σε σχέση με τη χρήση του λογισμικού Pegasus και αντίστοιχου κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης (2022/2077(INI))*. Εξεταστική Επιτροπή για τη διερεύνηση της χρήσης του λογισμικού Pegasus και αντίστοιχου κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0189_EL.pdf
- Καρατράντος, Τ. (2021, Μάιος 26). *Το οργανωμένο έγκλημα στην Ευρώπη και η Νέα Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. ΕΛΙΑΜΕΠ. <https://www.eliamep.gr/to-organomeno-egklima-stin-evropi-kai-i-nea-stratigiki-tis-evropaikis-enosis-triantafyllos-karatrantos/>
- Κουλούρης, Ν. (2019). Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του Εγκλήματος. Στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 15-39). ΕΑΠ.
- Μπόση, Μ. & Βασιλειάδης, Η. (2016). Οργανωμένο έγκλημα και αδύναμες κρατικές δομές σε περίοδο κρίσης: Μια αμφίδρομη σχέση. *Crime in Crisis*. <http://crime-in->

crisis.com/%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CF%89%CE
%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF-
%CE%AD%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-
%CE%BA%CE%B1%CE%B9-
%CE%B1%CE%B4%CF%8D%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF
%82-%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84/#_ftn6

Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου. Στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 139-156). Ε.Α.Π, σελ. 140

ΠΟΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑ ΣΤΑ ΤΕΜΠΗ, 2023. <https://www.amna.gr/files/202304/20-142053->

%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE
%99%CE%94%CE%97%CE%A3-
%CE%A0%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%99%CE%94%CE%97%CE%
A3-%CE%A0.pdf

Σταμούλη, Ε. (2019). Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα. Στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 213-237). ΕΑΠ, σελ. 218

Συκιώτου Α. (2008). Ευρωπαϊκή Ένωση-Οργανωμένο Έγκλημα-Παράνομη διακίνηση ανθρώπων: Μία ιδιόρρυθμη δυναμική-διαλεκτική σχέση. *Ποινικά Χρονικά*, 2008, 200-215.

Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 15ης Ιουνίου 2023 προς το Συμβούλιο και την Επιτροπή σχετικά με τη διερεύνηση εικαζόμενων παραβάσεων και περιστατικών κακοδιοίκησης κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας της Ένωσης σε σχέση με τη χρήση του λογισμικού Pegasus και αντίστοιχου κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης.

Χλούπης, Γ. (2020). Το άρθρο 187 ΠΚ. «Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης». *Ποινική Δικαιοσύνη*, 6(23), 536-548, σελ. 536

- Χονδρόγιαννος, Θ. (2023). Έκθεση της Επιτροπής PEGA για παράνομες παρακολουθήσεις στην Ελλάδα. Gownwatch. <https://gownwatch.gr/finds/ekthesi-tis-epitropis-peg-gia-paranomes-parakoloythiseis-stin-ellada/>
- Χουλιάρης, Α. (2019). Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική. Στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν. & Παπαχαλαράμους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 63-85). Αθήνα: ΕΑΠ.
- Χουλιάρης, Α. (2021). Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: εννοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα. *The Art of Crime*, 11, 54-98.

Ξενόγλωσση

- Agnew, R. (2011). *Toward a unified criminology: integrating assumptions about crime, people and society*. New York University Press.
- Aulette, J. & Michalowski, R. (1993). Fire in Hamlet: A Case Study of State- Corporate Crime. in K. Tunnel (ed.), *Political Crime in Contemporary America* (pp.171-206). Garland.
- Barak, G. (2015). Introduction. On the invisibility and neutralization of the crimes of the powerful and their victims. In G. Barak (Ed), *The Routledge international handbook of the crimes of the powerful* (pp. 1-36). Routledge.
- Barak, G. (2015). The Crimes of the Powerful and the Globalization of Crime. *Revista Brasileira de Direito*, 11, 104-114. 10.18256/2238-0604/revistadedireito.v11n2p104-114.
- Bernat, I., & Whyte, D. (2016). State-corporate crime and the process of capital accumulation: Mapping a global regime of permission from Galicia to Morecambe Bay. *Critical Criminology*, 25(1), 71-86. <https://doi.org/10.1007/s10612-016-9340-9>
- Box, S. (1983). *Power, Crime and Mystification*. Tavistock Publications.
- Buist, C.L. & Leighton, P. (2015). Corporate criminals constructing white-collar crime: or why there is no corporate crime on the USA Network's White Collar series. In G. Barak (Ed.), *The Routledge international handbook of the crimes of the powerful* (pp. 73-86). Routledge.

- Chambliss W. (1988). *On the take. From petty Crooks to presidents*. Indiana University Press.
- Chambliss, W.J. (1990). State-Organized Crime: The American Society of Criminology, 1989 Presidential Address. *Criminology*, 27(2), 183–208. DOI:10.1111/j.1745-9125.1989.tb01028.x
- Cohen, S. (2001). *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. John Wiley and Sons.
- Collins, M.D. (1994). *Neutralization theory: an empirical application and assessment* [Doctoral Dissertation]. Oklahoma State University. <https://openresearch.okstate.edu/server/api/core/bitstreams/80e03ae8-eddd-4393-80ed-d0b925b63540/content>
- Cullen, F. & Wilcox, P. (Eds) (2010). *Encyclopedia of Criminological Theory*. SAGE Publications, Inc.
- Diamantis, M. (2022). *Invisible victims*. <https://wlr.law.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/1263/2022/04/15-Diamantis-Camera-Ready.pdf>
- Europol (2023). *European Financial and Economic Crime Threat Assessment 2023 - The Other Side of the Coin: An Analysis of Financial and Economic Crime*. Publications Office of the European Union.
- Ferreira, L. G., & Oliveira, C. R. (2024). State-corporate crimes and human rights violations: An essay on the symbiotic relationship between states and corporations. *Cadernos EBAPE.BR*, 22(1). <https://doi.org/10.1590/1679-395120230009x>
- Forti, G., & Visconti, A. (2020). *Corporate Crimes and Social Harm: Towards Critical Studies of Corporate Conduct*. Bocconi University Press.
- Friedrichs, D. O. (2007). Political Corruption as White-Collar Crime: A Framework for the Theory and Policy. *Monatsschrift Für Kriminologie Und Strafrechtsreform*, 90(2-3), 91–102. doi:10.1515/mks-2007-902-303
- Friedrichs, D. O., & Rothe, D. L. (2014). State-corporate crime and major financial institutions: Interrogating an absence. *State Crime Journal*, 3(2). <https://doi.org/10.13169/statecrime.3.2.0146>

- Gekoski, A., Gray, J. M., & Adler, J. R. (2012). What makes a homicide newsworthy?: UK National Tabloid Newspaper Journalists tell all. *British Journal of Criminology*, 52(6), 1212–1232. <https://doi.org/10.1093/bjc/azs047>
- Global Organized Crime Index (2023). *GREECE*. <https://ocindex.net/country/greece>
- Green, P., & Ward, T. (2004). *State crime: Governments, violence and corruption*. Pluto Press.
- Hillyard, P., & Tombs, S. (2007). From ‘crime’ to social harm? *Crime, Law and Social Change*, 48(1–2), 9–25. <https://doi.org/10.1007/s10611-007-9079-z>
- Karstedt, S. (2007). From the Crimes of the Powerful to the Crimes of Power: An Uncomfortable Situation. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 90(2-3), 78-90. <https://doi.org/10.1515/mks-2007-902-302>
- Kauzlarich D. & Rothe, D. (2014). Crimes of the Powerful. In G. Bruinsma & Weisburd, D. (eds), *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (pp. 779-786). Springer.
- Kauzlarich, D., Matthews, R. A., & Miller, W. J. (2001). Toward a Victimology of State Crime. *Critical Criminology*, 10(3), 173–194. doi:10.1023/a:1015744304749
- Kieffer, S. M., & Sloan III, J. J. (2008). Overcoming moral hurdles: Using techniques of neutralization by white-collar suspects as an interrogation tool. *Security Journal*, 22(4), 317–330. <https://doi.org/10.1057/palgrave.sj.8350087>
- Kramer, R. C., Michalowski, R. J., & Kauzlarich, D. (2002). The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime. *Crime & Delinquency*, 48(2), 263–282. doi:10.1177/0011128702048002005
- Lacey, N. (2016). *Criminal Justice and Social (In)Justice*. Working Paper 84. The London School of Economics and Political Science. https://eprints.lse.ac.uk/116949/1/Lacey_criminal_justice.pdf
- Little, W., & McGivern, R. (2016). *Introduction to sociology* - 2nd Canadian edition. BCcampus.

- Mandrou, I. (2019). *Court finds 22 guilty in Siemens bribery trial*. Kathimerini. <https://www.ekathimerini.com/news/246614/court-finds-22-guilty-in-siemens-bribery-trial-2/>
- Markantonatou, M. (2004). Review. *Capital & Class*, 31(2), 208–210. doi:10.1177/030981680709200115
- Martinez, J.P. (2014). *Unpunished criminals: The social acceptability of white collar crimes in America*. Senior Honors Theses & Projects. 382. <https://commons.emich.edu/honors/382>
- Martini, M. (2015). *Fighting grand corruption: challenges and successes*. Anti-Corruption Helpdesk, Transparency International.
- Michalowski R.J. & Kramer R.C. (2007). State-Corporate Crime and Criminological Inquiry. In: Pontell H.N., Geis G. (eds), *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime* (pp. 200-219). Springer.
- Michalowski, R. J. & Kramer, R.C. (2006). The critique of power. In: R. J. Michalowski & R. C. Kramer (Eds), *State-corporate crime: Wrongdoing at the intersection of business and government* (pp. 1–17). Rutgers University Press, σελ. 15
- Navarro, J. (2013). Corporate Crime. *The Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, 1–5. doi:10.1002/9781118517383.wbeccj328
- Nicoli Aldini, C. (2024). State-corporate legal symbiosis and social harm: The case of the steel factory ‘ilva’ in Taranto, Italy. *Crime, Law and Social Change*, 82(4), 893–914. <https://doi.org/10.1007/s10611-024-10154-w>
- Oliveira, C. (2019). Corporate crimes: the specter of genocide haunts the world. *Revista De Administração De Empresas*, 59(6), 435-441. <https://doi.org/10.1590/s0034-759020190610>
- OpenLearn (2024). *From crime to social harm*. <https://www.open.edu/openlearn/society-politics-law/criminology-beyond-crime/content-section-2>
- Paoli, L. & Vander Beken, T. (2014). ORGANIZED CRIME A Contested Concept. In L. Paoli (Ed.), *The Oxford Handbook of Organized Crime* (pp. 13-31). United Kingdom: Oxford University Press.

- Pearce, F. (1976). *Crimes of the Powerful: Marxism, Crime, and Deviance*. Pluto Press.
- Pearce, F., & Tombs, S. (1998). *Toxic Capitalism: Corporate Crime and the Chemical Industry*. Ashgate.
- Punch, M. (2000). *Suite Revenge: The Shaping of Organizational Deviance and Corporate Crime*. Routledge.
- Quinney, R. (1970). *The social reality of crime*. Little Brown.
- Rorie, M. (2020). *The Handbook of White-Collar Crime*. UK: John Wiley & Sons, Inc.
- Rothe, D.L. (2020). Moving Beyond Abstract Typologies? Overview of State and State-Corporate Crime. *Journal of White Collar and Corporate Crime*, 1(1), 7–15. doi:10.1177/2631309x19872438
- Rothe, D.L. & Friedrichs, D.O. (2018). Crimes of the powerful. An agenda for a twenty-first-century criminology. In De Keseredy, W. S., & Dragiewicz, M. (Eds.), *Routledge Handbook of Critical Criminology* (pp. 180-189). Routledge.
- Rothe, D.L., & Kauzlarich, D. (2016). *Crimes of the powerful: An introduction*. Routledge.
- Rothe, D., & Kauzlarich, D. (2022). *Crimes of the powerful: White-collar crime and beyond*. Routledge.
- Rothe, D.L. & Medley, C. (2020). Beyond State and State-Corporate Crime Typologies: The Symbiotic Nature, Harm, and Victimization of Crimes of the Powerful and Their Continuation. In M. Rorie (ed.), *The Handbook of White-Collar Crime* (pp. 81-94). John Wiley & Sons, Inc.
- Ruggiero, V. (2013). *The Crimes of the Economy: A Criminological Analysis of Economic Thought*. Routledge.
- Ruggiero, V. (2017). *Dirty Money. On Financial Delinquency*. Oxford University Press.
- Ruggiero, V. (2017). *Power and Crime*. New York: Routledge.
- Schoultz, I., & Flyghed, J. (2020). Denials and confessions. an analysis of the temporalization of neutralizations of corporate crime. *International Journal of*

Law, Crime and Justice, 62, 100389.
<https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2020.100389>

Simpson, S. & Weisburd, D. (2009). Introduction. In S. Simpson & D. Weisburd (Eds.), *The Criminology of White-Collar Crime* (pp.3–14). Springer.

Slapper, G., & Tombs, S. (1999). *Corporate Crime*. Pearson Education.

Stadler, W. A., & Benson, M. L. (2012). Revisiting the guilty mind. *Criminal Justice Review*, 37(4), 494–511. <https://doi.org/10.1177/0734016812465618>

Stamouli, E., Gasparinatos, M., & Kouroutzas, C. (2023). Corruption as state - corporate crime: The example of the health sector in Greece. *Trends in Organized Crime*, 26(3), 258–292. <https://doi.org/10.1007/s12117-022-09479-6>

Tombs, S. (2012). State-Corporate Symbiosis in the Production of Crime and Harm. *State Crime*, 1(2), 170-195.

Tombs, S. (2015). Crisis, what crisis? regulation and the academic orthodoxy. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 54(1), 57–72.
<https://doi.org/10.1111/hojo.12114>

Tombs, S. (2016). State-Corporate Crime and Harm. I: Corteen, K., Morley, S., Taylor, P. & Turner, J. (Eds.), *A Companion to Crime, Harm and Victimisation. Companions in Criminology and Criminal Justice* (pp. 224–225). Policy Press.

Tombs, S. & Whyte, D. (2009). Scrutinizing the Powerful: Crime, Contemporary Political Economy, and Critical Social Research. In Tombs, S. & Whyte, D. (Eds.), *Unmasking the Crimes of the Powerful: Scrutinizing States and Corporations* (pp. 3-45). Peter Lang Publishing.

Tombs, S., & Whyte, D. (2020). The Shifting Imaginaries of Corporate Crime. *Journal of White Collar and Corporate Crime*, 1(1), 16–23.
[doi:10.1177/2631309x19882641](https://doi.org/10.1177/2631309x19882641)

Tsimitakis, M. & Panayiotakis, M. (2023). *Greece's Tragic Rail Accident Was Caused by Austerity and Privatization*. <https://jacobin.com/2023/03/greece-railroad-accident-safety-austerity-privatization>

- Van de Bunt, H.G., Siegel, D., & Zaitch, D. (2014). The social embeddedness of organized crime. In L. Paoli (Ed.), *The Oxford Handbook of Organized Crime* (pp 321–339). Oxford University Press.
- Vidali, S. (2011). Inequalities and crime. *The Greek Review of Social Research*, 136, 177–202. <https://doi.org/10.12681/grsr.49>
- Vidali, S. (2013). GREECE “FOR SALE”: Casino Economy and State-Corporate Crime. In S. Will, S. Handelman, & D. C. Brotherton (Eds.), *How They Got Away with It: White Collar Criminals and the Financial Meltdown* (pp. 278–295). Columbia University Press.
- Whyte, D. (2009). *Crimes of the powerful: A reader*. Open University Press.
- Wright, B. (2008). *Techniques of Neutralization*. <https://www.everydaysociologyblog.com/2008/10/techniques-of-n.html>

Διαδικτυακές Πηγές

- Δελτίο Τύπου ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΤΟΜΩΝ ΠΛΗΓΕΝΤΩΝ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑΤΟΣ ΤΕΜΠΩΝ (2023). Συνάντηση με τον Εφέτη Ανακριτή. <https://tempi2023.gr/wp-content/uploads/2023/07/10.-%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%91%CE%9D%CE%A4%CE%97%CE%A3%CE%97-%CE%9C%CE%95-%CE%95%CE%A6%CE%95%CE%A4%CE%97-%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A4%CE%97.pdf>
- Κόντη, Δ. (2023). *Τραγωδία στα Τέμπη: Δραματικές προειδοποιήσεις για δυστύχημα*. Καθημερινή. <https://www.kathimerini.gr/society/562301503/tragodia-sta-tempi-dramatikes-proeidopoiiseis-gia-dystychima/>
- Κούλογλου, Σ. (2022). *Ο Γ. Λαβράνος πίσω από την KRIKEL – Πώς επιχειρήθηκε η εξαπάτηση της Βουλής [Αποκαλυπτικά ντοκουμέντα]*. TVXS. <https://tvxs.gr/apopseis/arthra-gnomis/o-glabra-nos-pi-so-apo-tin-krikel/>
- Μάνδρου, Ι. (2017). *Αθόοι όλοι οι εμπλεκόμενοι στην υπόθεση Βατοπεδίου*. Καθημερινή. <https://www.kathimerini.gr/society/901461/athooi-oloi-oi-emplekomenoi-stin-ypothesi-vatopedioy/>

Με εξωδικαστικό συμβιβασμό έκλεισε η υπόθεση Novartis στις ΗΠΑ – Παραδέχεται το σκάνδαλο στην Ελλάδα – Τι θα πληρώσει η εταιρεία. Documento, 25 Ιουνίου 2020. <https://www.documentonews.gr/article/me-exwdikastiko-symbibasmo-ekleise-h-ypothesh-novartis-stis-hpa-paradexetai-to-skandalo-sthn-ellada>

Μουστάκα, Μ. (2019). Σκάνδαλο Siemens: Ένοχοι κρίθηκαν 22 κατηγορούμενοι, αθώος ο Τσουκάτος. <https://www.in.gr/2019/11/19/greece/skandalo-siemens-enoxoi-krihikan-22-katigoroumenoi-athoos-o-tsoukatos/>

Σαββίδης, Λ. (2017). Υπόθεση Βατοπέδι: Τα πρόσωπα που βρέθηκαν στο μάτι του κυκλώνα. News24/7. <https://www.news247.gr/afieromata/ipothesi-vatopedi-ta-prosopa-pou-vrethikan-sto-mati-tou-kiklona/>

Συντακτική ομάδα ertnews.gr (2023). Μητσοτάκης για Τέμπη: Οι ευθύνες θα αποδοθούν – Θα δουλέψουμε για το «ποτέ ξανά». Ertnews. <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/mitsotakis-gia-tempi-oi-eythynes-tha-apodothoun-tha-doulepsoume-gia-to-pote-ksana/>

Συντακτική Ομάδα του Vouliwatch (2022). Καταγγελία του Νίκου Ανδρουλάκη για απόπειρα παγίδευσης του κινητού του. Vouliwatch. <https://vouliwatch.gr/news/article/katagelia-androylaki-apopeira-pagideysis-kinitou>

Τέλλογλου, Τ. & Τριανταφύλλου, Ε. (2024). Σκάνδαλο υποκλοπών: το χρονικό μιας συγκάλυψης. Inside Story. <https://insidestory.gr/article/skandalo-ypoklopon-hroniko-mias-syngalypsis>

Τέμπη: 23 κατηγορούμενοι για τη σύμβαση 717- Η έρευνα της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (2023). CNN Greece. <https://www.cnn.gr/ellada/story/395974/ypothesi-tempon-23-katigoroymenoi-gia-ti-symvasi-717-i-erevna-tis-evropaikis-eisaggelias>

Τσιρώνης, Δ. (2019). Σκάνδαλο Βατοπεδίου: «Αιδώς Αργείοι». Documento. <https://www.documentonews.gr/article/skandalo-batopedioy-aidws-argeioi/>

Υπόθεση Novartis: Ομόφωνη απαλλαγή του Ανδρέα Λοβέρδου από την κατηγορία της δωροληψίας (2022). CNN Greece.

<https://www.cnn.gr/politiki/story/324075/ypothesi-novartis-omofoni-apallagi-toy-andrea-loverdoy-apo-tin-kategoria-tis-dorolipsias>

Ψαρρά, Α. (2021). Ποιες υπερτιμολογήσεις, ποιο σκάνδαλο, ποια novartis. Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ.
https://www.efsyn.gr/politiki/311053_poies-ypertimologiseis-poio-skandalo-poia-novartis

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.